

c r e d o

evangélikus folyóirat | XVIII. évfolyam, 2012/2.

⊕ LUTHER ⊕ BENCZÚR ⊕ ÖRKÉNY ⊕

Credo Evangélikus Folyóirat

A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata
XVIII. évfolyam, 2012/2.

A szerkesztőbizottság tagjai

Zászkaliczky Zsuzsanna szerkesztő
Fabiny Tibor
Fábri György
Gadó György Pál
Ittész Gábor
Pötzner Ferenc
Pröhle Gergely
Réthelyi Orsolya
Szabó T. Anna
Szebik Imre, ifj.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

Felelős kiadó: Kendeh K. Péter
Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor
Szöveggyongozó: Miklósné Székács Judit
Műszaki szerkesztő: Török Andrea
Grafika: Kurdi István

Szerkesztőség és kiadóhivatal

1085 Budapest, Üllői út 24.
Tel.: 317-5478, 486-1228, fax: 486-1229
Előfizetés egy évre: 2320 Ft. Fél évre: 1160 Ft.
Egy szám ára: 580 Ft
Előfizetés külföldre: 6840 Ft.
Kapható a gyülekezeti iratterjesztésben, a kiadó
könyvesboltjában (1085 Budapest, Üllői út 24.)
és a Huszár Gál Papír- és Könyvkereskedésben
(1052 Budapest, Deák tér 4.)

A Credo digitálisan is olvasható, előfizethető
a www.digitalstand.hu oldalon.
Digitális előfizetés egy évre: 1152 Ft. Fél évre: 608 Ft.
Egy digitális lapszám ára: 320 Ft.

Nyomdai kivitelezés: Mondat Kft. www.mondat.hu
Felelős vezető: Nagy László

ISSN 1219-6800

Illusztrációk jegyzéke

A borítón és az Örkény-összeállításban szereplő fotókat a Petőfi Irodalmi Múzeum
Mi mennyi? – Örkény István százéves című kiállításán Gál Csaba készítette.
(A kiállítás 2012. december 31-ig látogatható.)

A *Van egy perce?* címmel közreadott szövegek között Réber László illusztrációi
találhatók (Örkény István: *Egyperces novellák*. Budapest, Magvető, 1977).

Szabó T. Anna verseinek alnyomata (28–29. oldal) egy 17. századi úrvacsorai
terítő (török munka Szodoray-Platthy címerrel, selyem- és fémszál, vászon,
Evangélikus Országos Múzeum).

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk.
Ebből a megfontolásból a Credo Evangélikus Folyóirat Cyclus ofset környezetbarát
papíron jelenik meg.

Dolce vita

A közelmúltban egy népszerű közösségi portálon osztotta meg képes üzenetben Benczúr Emese: elkészült! A csatolt felvételen – első ránézésre nem tudni, miért furá – színes patchworkön ennyi olvasható csupa nagybetűvel: DOLCE VITA. A „magyar édes élet” aztán éppen Olaszországba – a dolce vita hazájába –, Torinóba utazott. Első magyar kiállítóként szerepelt az Artissima kortársművészeti vásáron november elején a Molnár Ani Galéria. Ő vitte ki Benczúr Emese installációját.

Az olasz nyelvű jelzős szerkezet számos asszociációt hív elő bennünk, amit a Fellini-klasszikusnak köszönhetünk. A divattermék-csomagküldő szolgálatnak, a sarki pizzériának vagy a popzenekarnak is biztosan ő a keresztapja. A filmtörténet iránt kevésbé érdeklődő fiataljaink is tudják – Tímár Péter *Csinibabájának* köszönhetően –, hogy milyen az „igazi” dolce vita. Marcello Mastroianni (magyar hangja Gábor Miklós) hanyagul zsebre tett kézzel áll, fejét sármosan félrehajtja, és olyan szívdöglesztő bájjal néz le a mozivászonról, ahogy senki akkor Közép-Európában. Jókora adag pezsgő után a fantasztikus adottságokkal bíró, szőke Anita Ekberggel besétál a római Trevi-kút vizébe. A *Csinibaba* jobb sorsra érdemes ifjai pedig eksztatikus állapotban pattannak fel a mozi székekről, és indulnak meg a vetítővászon felé. Dolce vita – vágy az édes életre, egy másik életre.

Benczúr Emese különböző színű cukorkapapírokból, aprólékos, hosszadalmas, megfeszített munkával készült új alkotása is erre a kettőségre épít. Az üzenet egyszerű, mint a Benczúr-műveké mindig, szinte közhelyesen egyértelmű. Kitalált mondatai bármelyikünk életére érvényesek lehetnek: nem közmondásosak, nem bölcsességek, nem aranymondások. Még csak nem is megjegyzendők, hiszen szinte triviális megállapítások: „Ma sem voltam strandon”, „Mennyit kell dolgoznom a sikerért?”, „Napról napra gondolok a jövőre”. Esetleg kérések, melyek ugyan felszólító módban fogalmazódnak meg, de egyáltalán nem érezni bennük parancsot vagy utasítást: „Láss, ne csak nézz”, „Fényesítsd az elmédet”.

A festő sokáig a női kézimunkákra emlékeztető technikákkal dolgozott. Öltögetett – nemcsak tüvel és cérnával, vászonra és előre lemért, éppen száz évre elegendő szalagra, hanem szót szóba is. A betűk, szavak, a velük való konceptuális, vizuális és virtuális játék alkotja mindig a mű alapját. Jó tíz évvel ezelőtt „foglalta el először úgy a teret, hogy lejött a falakról. [...] Ettől kezdve konceptuális munkái installációkká nőttek anélkül, hogy a művek gondolatisága változott vagy sérült volna.”¹ A felhasznált anyagok is változtak: divatcégek nejlonszatyrai, fóliák, drótok, kábelek, lámpák.

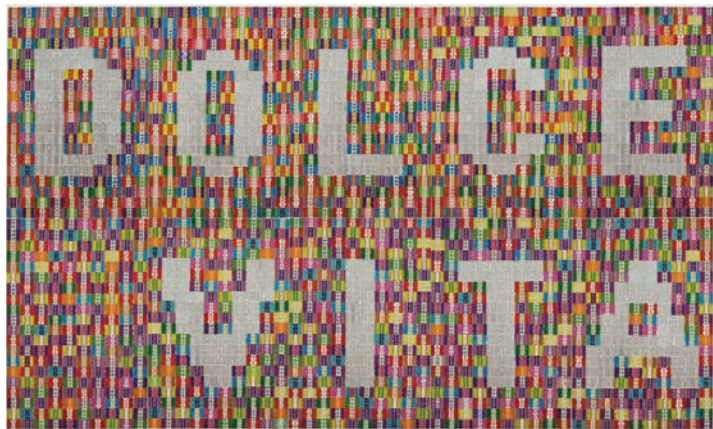
Van tehát a szó, a mondat, a hétköznapi szöveg. És van a hordozó anyag, a forma – a mű maga kettejük megtalált és a néző által megfejtett kapcsolata. Az irónia vagy a jó tanács akkor világosodik meg a befogadó előtt, ha megtalálja fizikailag és szellemileg a jó nézőpontot, ha azt a cselekvést viszi véghez, amit a művész elvár tőle, ha jó szögből, helyes szemmagassággal vagy mozdulattal bekerül az alkotás folyamatába.

Dolce vita? Az amerikai bevándorló asszonyok apró, másra már nem használható, maradék textildarabkákból varrták össze a foltmunkatakarókat. Benczúr Emese valójában szemetet, cukorkapapírokat használt erre a célra. Úgy kétezer darabot. A különböző színű kis négyszögek pontosan megtervezett és fásasztó aprómunkával összeállított textúrája, szövete adja ki a szöveget: dolce vita. Ugye, érezzük az iróniát? Az élet és a mesterséges íz- és színezőanyagokkal

¹ IBOS Éva: *Lógó szó*. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/3303/lass-ne-csak-nezz-benczur>. (Megtekintés: 2012. november 3.)

előállított cukorkák édessége közti összefüggést? Kamaszaink jassz nyelvéből ismerünk egy fogalmat: dolcsézik. Ez annyit tesz, hogy megjátssza magát, azt mutatja, hogy jól megy sora, hogy minden rendben van, hogy édes az élete.

„Benczúr Emese nő és művész (nem is olyan régóta anya is). Most adódik az emblemikus kérdés, szükség van-e a művészet esetében a nemek szerinti differenciálásra. Hüüm, hüüm. Olyan egyszerű lenne azt mondani ebben az agyonemancipálódott társadalomban, hogy ez teljesen felesleges, csupán a teljesítmény számít, nem az, hogy ki nő, avagy férfi. Ennek ellenére, minden műalkotás, melyet nő hoz a világra (legyünk stílszerűek) az igenis feminin mű, még akkor is,

ha nagyon, de nagyon férfiasnak akar látszani. Benczúr művei nem akarnak férfiasnak látszani, és alkotójuk sem tetszeleg a feminizmus, de a behódoló nő szerepében sem [...], mégis zavarba hozza az embert (férfit), hogy nőként, művészként ilyen kemény, hálátlan feladatokra vállalkozik (a nők sokszor kénytelenek hálátlan feladatokra vállalkozni – jegyzem meg).

Egy biztos, Benczúr művei »gyilkos« darabok, nála az ihlet, »Isten keze« nem könnyít az alkotás gyötrelméin, ő a szó szoros értelmében megdolgozik a sikerért, nem magához édesgeti azt. [...] Dolgozunk, munkát végzünk, hogy az általa felszabadított időben elégedetten, kissé infantilis lelkesedéssel gondoljunk vissza rá.”² Hogy a szabadidőnkben érzett elégedettségünk fő oka a siker

vagy pusztán a „túlélés öröme”, ki-ki döntse el. „Benczúr Emese az alkotás folyamatáról, a munkáról, a kötelességről, a mulandóságról szóló gondolatait a befektetett hatalmas munkamennyiséggel hitelesíti.” (HEMRIK, uo.) Az „édes élet” is netán akkor kezdődik, amikor elkészül a mű? Vagy már munka közben – cukorkát szopogatva a csömörig? Mindenkinek a maga „dolce vitája” – a maga munkája, dolga és dolga végzése, helye a világban. Az új alkotás így reflektál a korábbiakra, és lesz értelmezhető az életműben.

Az Evangélikus Országos Múzeum októberben zárt kiállításán az egyházhoz kapcsolódó női szerepeket, vállalásokat, hivatásokat próbálták megközelíteni a tárgyak segítségével a kurátorok. Nehéz – egy kiállítás esetében lehetetlen? – elszakadni a történeti személyektől, a valamiben példát mutatóktól, és közös identitást találni a különböző századokban, eltérő körülmények között élő és másféle iskolázottságú nők között.

Némi „rendteremtési élményt” (IBOS, uo.) nyújtott az utolsó teremben Benczúr Emese egy régebbi installációja: piros-kék-fehér kockás, műanyag – a piaci szatyrokról ismert – rafia szalagok lógtak a térben, magasan kifeszített kábelekről. Ha a néző megtalálta a helyes távolságot és szöveget, a rájuk ragasztott amorf formákból összeállt az üzenet: FIND YOUR PLACE. Találd meg a helyed – nem csak az izgalmasan függő-lebbenő szalagok alkotta térben.

Egy közeli kisváros csendes utcájában van egy ház, ahol az egyik szobában kicsit megáll számomra az idő. Három és fél kilós, nagyon közeli rokonomat, egy picit lányt a karomban tartva csak ezt kívánhatom: *find your place*. Ezen a földön – férfiak és nők számára – ez mindennél több.

Zászkaliczky Zsuzsanna

² HEMRIK László: *Benczúr Emese. Aki megdolgozik a sikerért*. <http://www.ludwigmuseum.hu/site.php?inc=kiallitas&kiallitasId=277&menuId=45>. (Megtekintés: 2012. november 3.)

Márta és Mária

Németh
Zoltán

A lukácsi „trialógusok” üzenete

Újra és újra rácsodálkozom a Biblia látszólag szikár szövegének dinamizmusára, dramatikus sokszínűségére és gazdagságára. „...egy Márta nevű asszony a házába fogadta” (Lk 10,38), olvassuk, mint egy jelentéktelennek látszó, apró részletet. Pedig ebben a félmondatban voltaképpen ott rejtőzik az a bűn – illetve annak forrása –, amely a jézusi példázatok és logionok dinamikáját is adja, ott rejtőzik az a gyilkos indulat – illetve annak forrása –, amely Jézust a keresztre juttatja, illetve ott rejtőzik az a kicsiny rugó, amely az embert a kegyelem ellen mozgatja.

Csak onnantól képzelem el a történetet, ahonnan Lukács is kezdi. Látom, ahogy Márta kedvesen csacsogva, örömtől sugárzó arccal vezeti a mestert otthonuk felé. Kinyitja előtte az ajtót, és előreengedi Jézust, majd rögtön egy vidám, fontoskodó kiáltást küld a ház belsejébe, amely természetesen nem az alábbi formában hangzott el, de lényege szerint és rejtett tartalmában a következőt üzenté húgának, Máriának: „Mária, gyere, nézd, ki van itt, kit hoztam én *magammal magamnak*, gyere, gyorsan bemutatlak titeket egymásnak, *irigykedj*, és utána tudva, hol a helyed, húzódj szépen háttérbe.”

És Mária tudja, hol a helye. Háttérbe húzódik, leül a földre Jézus lábához – tehát inkább oldalt, szinte már Jézus mögé –, üresen, szabadon hagyva Mártának a ház által behatárolt kapcsolati tér centrumát.

Márta számára a vendég birtoklásának és kisajátításának törvényszerű velejárója – nem tehet mást, muszáj ennek a kényszernek engednie, ha vendégét valóban „birtokolni” kívánja, és ezt egyúttal demonstrálni is akarja –, hogy sűrögni-forogni kezd, kávéfőz, kistányért vesz elő szalvétával, maradék sütemények között válogat... Közben – megosztva figyelmét vendég és vendéglátás között – csacsog tovább, mint idefelé útközben, vélhetően az időjárásról, a helyi viszonyokról, hétköznapi apróságokról.

Nem is ezzel van a baj. Nem a hétköznapi apróságokkal, a lassan kotyogni kezdő kotyogóval, a tegnapi süteménnyel. Vélhetően Jézus sem kezdett magasztosabb témába mindeközben a háttérbe húzódó Máriával. Mert Márta egyszer csak arra lesz figyelmes, hogy miközben ő a *magának magával* hozott vendég kiszolgálása, vagyis teljes birtokbavétele érdekében sűrög-forog és vidáman társalog, eközben a másik kettő között történik valami. Az ő vendége és a Márta szándéka szerint az irigykedő szerepébe kényszerített testvére között. Úgy érzi, kimarad valamiből, amire csak neki lenne joga. Irigylésre méltóvá akart válni, és most ő irigykedik. Birtoklását megkérdőjelezhetetlennek gondolta, és most úgy áll ott, mint akitől elrabolták biztosnak vélt tulajdonát. Ami csak az övé, ami csak neki jár. És ez az a pont, ahol a történet kilép saját kereteiből. Ez az a pont, ahol a történet nem engedi magát pusztán saját keretein belül értelmezni – mert akkor nem jutunk tovább hit és cselekedetek vagy egyéb viszonyulási formák egymással való öncélú szembeállításán –, hanem ettől a mozzanattól kezdve a jelenet beilleszkedik az isteni irgalmasság történetláncának gyöngyszemei közé.

Mert ahogy Márta nézi azt a bizonyos *meghittet*, azt a *bensőségest*, amire maga is vágyik, amiért ezt az egészet csinálja, amit maga akar saját magának létrehozni, és amit most őhelyette Mária kap meg erőfeszítés nélkül, méltatlanul és érdemtelenül, szóval ahogy Márta nézi és látja ezt az egészet, az ugyanaz a nézés és látás, amely Lukács evangéliumának többi „trialógusában” is megfigyelhető: ahogy a farizeus néz a vámszedőre, ahogy Simon a bűnös asszonyra, ahogy a tékozló fiú bátyja a hazatérő öccsére, ahogy a tömeg Zákheusra, ahogy a tanítványok az áldásért sorban álló gyermekekre. Ahogy Máténál is a szőlőmunkások példázatában a reggeltől estig dolgozók felháborodva nézik, hogy ugyanannyit

kapnak, mint az alig egy órát teljesítők. Több ez, mint párhuzam vagy hasonlóság. Közös motívum minden egyes esetben a kimondott vagy kimondatlan vád, a harag, az indulat azok részéről, akik úgy érzik, nem kapják meg az őket megillető jutalmat, sőt helyettük arra méltatlanok részesülnek abban. Közös motívum továbbá, hogy a kimondott vagy kimondatlan vád nem a lenézettekét sújtja, hanem róluk az indulatátvitel következtében mindig „átvezetődik” arra, aki a kegyelmet a lenézettek felé gyakorolja. A történetekben Jézus, a példázatokban a gazda, az apa és így tovább, tehát voltaképpen maga az Isten kerül a vádlottak padjára. Már ezekben az apró történetláncszemekben ott látható a drámai végkifejlet, a Golgota. Ahol a mindaddig csak kimondott vagy kimondatlan vád alakot ölt, megvalósul. Ahol lejátszódik Lukács evangéliumának utolsó előtti trialógusa Jézus és a két lator között. (Az utolsó majd az emmausi úton történik!)

A főleg Lukácsnál modellé formált, de a többi evangéliumban is megtalálható „trialógusok” – közöttük Márta és Mária története – a megváltás kulcsát, Jézus halálának értelmezhetőségét adják a kezünkbe. Leleplezik valódi motívációinkat, ha képesek vagyunk magunkra ismerni Mártában, illetve a trialógusok neki megfeleltethető szereplőiben. Felszínre hozzák és megmutatják nekünk azt a bennünk lévő irányultságot – mondjuk így: bünt –, amely birtokolni akar (messze nem csupán az anyagiak birtoklására gondolva itt), amely magát irigyeltté, a másikat irigykedővé akarja tenni öntudatlanul, és ennek érdekében pillanatok alatt megtalálja a megfelelő ideológiát ahhoz is, hogy akár el is pusztítsa azt, aki e törekvésének útjába áll. A bennfentes, a kiválasztott biztos pozíciójából hirtelen kívülállóként nézni, amint más helyettem és előttem bennfentessé és kiválasztottá válik, ez olyan természetes, logikus indulatot generál – a tehetetlen dühükben síró, toporzékoló, fogukat csikorgató kívülálló indulatát –, amely kész gyilkolni is, nem az érdemtelenül kegyelemben részesülőt, hisz órá szükségem van, mivel magamat hozzá viszonyítva nyerek öngazolást, hanem azt, aki ilyen „méltatlanul” bánik velem. Amikor önmagamban is felfedezem ezt a hozzáállást, ez a felismerés állít oda a kereszt alá, és mutat rá saját tevékeny szerepemre Jézus halálában.

Márta mellett Mária alakját pozitív példaként beállítani – akárcsak a vámszedőét, a tékozló fiút – éppen úgy tévedés lenne, mint Mártát és társait negatív szereplőként feltüntetni. A trialógusok nem jó és rossz fiúk, jó és rossz leányok példamutató vagy elrettentő történetei. A trialógusok is csak arról szólnak, mint – legalábbis lényege szerint – minden más az Újszövetségben: *a kegyelemről*. Mária csak ül és hallgat, nem az ő érdeme a feléje forduló kegyelem. Ahogy a vámszedő sem dicsérendő azért, mert vélhetően rengeteg bűnös tettének következménye elől kinyúlva bemenekül a templomba. És a tékozló fiú sem, amiért az éhhalál helyett az atyai házat választja. Ővelük csak megtörténik *valami*, amit már eleve a valamiben jelen lévő *valaki* kezdeményez, illetve tesz lehetővé. Történik velük valami – megtörténik velük a kegyelem –, mert van valaki, akinek a lábához lehet ülni, és abban a helyzetben nem is lehetett volna máshová, mert van valaki, akinek be lehet menekülni a templomába, van valaki, akihez annak ellenére vissza lehet térni, hogy egyszer már durván hátat fordított neki az ember, van valaki, aki még egy gyilkos számára is, a legeslegutolsó pillanatban is megszólítható.

A trialógusok világa közelebb van hozzánk, mint gondolnánk. Csak egy kicsit kell megvizsgálnunk mindennapi viszonyulásainkat a családjában, a munkahelyen, az egyházban, a politikában, különböző érdekeink és szükségleteink mentén. Azokon a területeken, amelyeken konfliktus, feszültség, szorongás, indulat van bennünk, egészen biztosan találunk valami kapcsolódási pontot a háromszereplős történetekben megjelenő dinamikával.

A lukácsi trialógusok paradox csodája, hogy a kegyelem, a bűnbocsánat, az üdvösség minden látszat ellenére a „negatív” szereplőknek, illetve a bennük magukra ismerőknek kínáltatik fel. Mert nekik van lehetőségük arra, hogy megváltozzanak viszonyulásukban. Hogy a kegyelem átformálja őket.

Örüljünk neki, ha fájdalmas felismerésekre segítenek ezek a történetek. Dolgozik bennünk a kegyelem.

Németh Zoltán a Pécsi Evangélikus Egyházközség lelkésze.

2017 egy észak-amerikai lutheránus szemével

Sarah
Hinlicky
Wilson

Mielőtt bármit mondanék, szeretném előrebocsátani: köszönettel tartozom az összes, a konferencián eddig elhangzott beszámolóért. Saját kicsiny gondolatcsírám erőteljes növekedésnek indultak, ahogy az előadások és a résztvevőkkel folytatott beszélgetések napsugarai megvilágították őket, hálás vagyok tehát mindenkinek. Mivel a korábbiakban már hallhattunk 2017 latin-amerikai és afrikai lutheránus megközelítéséről, saját előadásomban az észak-atlanti lutheránus perspektívát mutatom be olyasvalakiként, akinek kulturális és vallási elképzeléseit európai és észak-amerikai hatások formálták.

Ha szentelünk némi időt az elmúlt negyven év során a lutheránusok által is aláírt ökumenikus dokumentumok elolvasásának, érdekes mintázat rajzolódik ki szemünk előtt. Mai előadásomat néhány, általam fontosnak tartott példa bemutatásával kezdem.

Először is lássuk az 1973-as, az európai evangélikus és református egyházak közt létrejött *Leuenergi konkordiát*. A dokumentum az elején leszögezi: „A teológiai gondolkodás és az egyházi cselekvés módjának lényeges különbözősége miatt a reformátori atyák hitükért és lelkiismeretükért a sok közös vonás ellenére sem látták annak lehetőségét, hogy az elkülönüléseket elkerüljék. Az érdekelt egyházak ezzel az egyezséggel elismerik, hogy *egymáshoz való viszonyuk a reformáció óta megváltozott.*”¹ (3. pont. A dőlt betűs kiemelés itt és a további idézetekben is tőlem. – S. H. Wilson) A *Leuenergi konkordia* az érintett egyházak úrvacsorai tanítással, krisztológiával és predesztinációval kapcsolatos tételeit helyezi középpontba. A dokumentum célja, hogy nagyon röviden leírja azt a tanításra vonatkozó konszenzust, amelyben a mai evangélikus és református egyházak egyezsre juthatnak. Mindhárom rész végén egy-egy összegző megállapítást találunk. Az úrvacsorával kapcsolatban: „Ahol ez az egyetértés megvan az egyházak között, ott a reformátori hitvallások elítélő kijelentései *nem vonatkoztathatók* ezen egyházak jelenlegi tanítására.” (20. pont) A krisztológiával kapcsolatban: „Ilyen tényállás mellett ma nem tudjuk ismételni a korábbi elítélő kijelentéseket.” (23. pont) A predesztinációt illetően: „Ahol ez az egyetértés megvan az egyházak között, itt a reformátori hitvallások elítélő kijelentései *nem vonatkoztathatók ezen egyházak jelenlegi tanítására.*” (26. pont) A *Leuenergi konkordia* így végül arra a megállapításra jut *Az egyházközösség kijelentése és megvalósítása* című részben, hogy „a hitvallási iratok tanítást elítélő kijelentései [...] nem vonatkoztathatók az egyezséget elfogadó egyházak jelenlegi tanítására” (32. pont).

Ezután lássuk az 1999-es evangélikus–római katolikus *Közös nyilatkozatot* a megigazulás tanításáról.² A dokumentum a következő megfigyeléssel kezdődik: „A reformáció szemszögéből a megigazulás volt minden vita mélyén. Az evangélikus hitvallási iratokban és a római katolikus egyház trienti zsinatán tanbeli elítéléseket fogalmaztak

¹ A Leuenergi konkordia. *Lelkipásztor*, 50. évf. 3. sz. 1975. március, 133–139. o.

² *Az evangélikus–római katolikus Közös nyilatkozat a megigazulás tanításáról és ünnepélyes aláírásának dokumentumai*. Evangélikus Sajtóosztály – Szent István Társulat, Budapest, 2000.

meg. Ezek *mindmáig érvényesek* és egyházat szétválasztó hatásúak.” (1. bekezdés) Nem sokkal később ezzel szemben: „A jelen Közös nyilatkozatnak ugyanez a szándéka. Meg akarja mutatni, hogy az aláíró evangélikus egyházak és a római katolikus egyház e párbeszéd alapján *most* már képes kifejezni az Isten kegyelméből Krisztusba vetett hit általi megigazulásunk közös értelmezését.” (5. pont) Ugyanakkor „ez a Közös nyilatkozat is azon a meggyőződésen alapul, hogy az egyházak eddigi vitakérdései és a tanbeli elítélések meghaladásával *sem a szakadásokat és az elítéléseket nem kezelik könnyedén, sem pedig a saját egyházi múltjukat nem hazudtolják meg*. A Közös nyilatkozat azt a meggyőződést juttatja kifejezésre, hogy *a történelem során egyházaink új felismerésekre jutottak. Olyan fejlődést tapasztaltak*, amely nem csupán megengedi, hanem meg is követeli, hogy az elválasztó kérdéseket és elítéléseket felülvizsgálják és új megvilágításban lássák.” (7. pont) Az elválasztó kérdések ökumenikus vizsgálata odáig vezetett, hogy „a megigazulástan alapigazságairól konszenzus fogalmazható meg. Ennek fényében *a 16. század idevágó tanbeli elítélései ma már a másik félre nem alkalmazhatók*.” (13. pont) „Így a 16. századnak a megigazulástanról szóló tanbeli elítélései új fénybe kerülnek: *az evangélikus egyházaknak e nyilatkozatban előadott tanítása nem esik a trienti zsinat elítélései alá. Az evangélikus hitvallási iratok elítélései nem alkalmazhatóak a római katolikus egyháznak e nyilatkozatban előadott tanítására*.” (41. pont) Ugyanakkor „Mindez nem fosztja meg komolyságuktól a megigazulástanra vonatkozó elítéléseket. Közülük számos nem volt egyszerűen indokolatlan: megmaradnak számunkra »üdvös figyelmeztetéseknek«, melyeket figyelembe kell vennünk a tanításban és a gyakorlatban.” (42. pont)

Végül a *Healing Memories* című dokumentumot³ idézem fel, amely a Lutheránus Világszövetség és a Mennonita Világkonferencia kiengesztelődésének útját egyengette – a lutheránusok bűne az anabaptisták 16. századi tömeges üldözésének és kivégzésének támogatása volt. A történelmi múlt közös feltárásának részeként a következőket jegyezték fel: „A mennoniták elődeikként tekintenek a 16. századi anabaptistákra, akik a mai napig szerepet játszanak a spirituális megújulás és a teológiai tájékozódás terén, másfelől a lutheránusok a mai napig ragaszkodnak az Ágostai hitvalláshoz. [...] A lutheránusok és a mennoniták saját tanításaikhoz és a 16. századi tanításokhoz fűződő jelenlegi viszonya valamelyest eltérő a 16. századihoz képest. El kell végezni e változások történelmi leírását és szisztematikus értékelését.” (*Healing Memories*, 73. o.) Hasonlóképpen „nem egyszerűen annyi a kérdés, hogy a 16. századi anabaptistákra alkalmazott IX. és XVI. cikk elítélései helyesek-e (noha ennek megválaszolása feladatunk fontos részét képezi), hanem sokkal inkább, *hogy a két cikk állításai vajon a jelenben alkalmazhatók-e a mai mennonita felfogásra*. Ez utóbbi kérdés megválaszolásához nem elég egyszerűen megismételni az Ágostai hitvallás két idézett cikkét, és nem elegendő a mennoniták 16. századi spirituális eleinek kijelentéseire hivatkozni. Ehelyett mindkét félnek át kell gondolnia az elmúlt öt évszázad tapasztalatait, és figyelembe kell vennie *az egyházat, a társadalmat és az államot ez idő alatt érintő mélyreható változásokat*.” (Uo. 78. o.)

Mindhárom dokumentum osztja azt a meggyőződést, hogy a 16. század óta valami megváltozott. Ez a változás tényleg elegendő volt ahhoz, hogy a lutheránusok korábbi „ellenségei” – a reformátusok, a katolikusok és az anabaptista-mennoniták – ma már ne számítsanak ellenségnek. Bizonyos, hogy a változás részben a bennünket körülvevő világban rejlik, amelyben a politikai és katonai hatalom nem fonódik olyan erősen össze a keresztény egyházakkal, mint korábban. Ám ha nem is mindig valljuk be, a valóságban maguk az egyházak is változtak. Egyházaink belső változásai teszik lehetővé az olyan kijelentéseket, melyek értelmében a „a korábbi elítélések nem alkalmazhatók a párbeszéd mai résztvevőire”.

Egyfelől természetesen nyilvánvaló, hogy mindegyik egyház megváltozott. De hát hogy ne változtak volna meg? Az emberiség történetének perspektívájából ötszáz év sok idő. Másfelől ez a megfigyelés kellemetlen kérdéseket is

³ Angolul lásd: *Healing Memories: Reconciling in Christ. Report of the Lutheran–Mennonite International Study Commission. The Lutheran World Federation – The Mennonite World Conference, Geneva–Strasbourg, 2010. http://www.lwf-assembly.org/uploads/media/Report_Lutheran-Mennonite_Study_Commission.pdf. (Letöltés: 2010. július 15.)*

felvet. Egészen pontosan mi az, ami változott? És milyen okokból? Jó vagy rossz okokból? Milyen mértékűek voltak ezek a változások? Sok aggodalom forrása, hogy a változás esetleg a jelenünk táptalaját adó múlttal való kontinuitást vagy a hozzá való hűséget gyengíti. Ez az egyetemes keresztény hitvallásban az egyház apostoli jellegével hozható kapcsolatba: ahhoz, hogy az egyház egyház legyen, meg kell őriznünk a kontinuitást és az apostolok iránti hűséget, akik Jézus Krisztus fül- és szemtanúi voltak. Ezzel egy időben keresztényként apostoli módon kell tanúskodnunk az apostolok hitéről minden helyen és minden pillanatban, azaz minden egyes minket érintő probléma esetében. A változás kérdése annak a kérdése, hogy tanításunk és tevékenységünk valóban apostoli-e, mindkét értelemben: rendelkezünk-e az apostolok hitével, és gyakoroljuk-e azt olyan módon, hogy hangunkat saját korunk és környezetünk meghallhassa, és a hitben válaszolhasson. Az apostoliság utóbbi értelmezése a változás valódi és egyedül helyes indoka.

Az 1517-nek szentelt 2017-es megemlékezést igazából ez teszi annyira izgalmas ökumenikus üggyé. A *Leuenergi konkordia*, a *Közös nyilatkozat* és a *Healing Memories* ökumenikus állásfoglalásai kapcsán mai egyházainkra fókuszáltunk, illetve azokra a lehetőségekre, amelyek segítségével együtt vallhatjuk meg az apostolok hitét. Ezek a dokumentumok ugyanakkor megengedik, hogy az egyházak hűek maradjanak saját múltjukhoz, még akkor is, ha az az egymástól való éles elhatárolódás jegyében telt. Nem fejtettük ki azonban, hogy *hogyan* is lehetséges ez. Hogyan juthatnak a felek egyezsége egymással és azzal a múlttal, amelynek során nyilvánvalóan *nem* értettek egyet? Ez az a probléma, amelynek következtében – úgy gondolom – a legtöbb szkeptikus tagadja, hogy az ökumenizmus mint olyan megvalósulhat. Általában vagy-vagy kérdésként merül fel: vagy a jelen, vagy a múlt, de semmiképp sem mindkettő együtt. Remélem, mindnyájunk számára világos, hogy a múlt és a jelen közti erőltetett választás katasztrofális elszegényedéssel jár. Ha egy egyház csak és kizárólag a jelenben és a jelennek él, saját feltevései és körülményei csapdájába esik, rövidlátó lesz, és bizonyosan elköveti azokat a hibákat, amelyeket a múltban már egyszer kezelt és orvosolt. Ugyanakkor, ha egy egyház csak a múltban és a múltnak él, küldetését nem teljesíti, és folyamatosan szűkíti kereteit, mivel csak azokat engedi magához, akik a vallásra mint változhatatlan múzeumi tárgyra tekintenek. Mindkét hamis alternatívától őrizkednünk kell.

2017 kapcsán közös ökumenikus kísérletezésre nyílik lehetőség, amelynek bonyolult, de lényegbevágó feladata a múlt és a jelen összekapcsolása – mégpedig a jövő érdekében, azoknak a híveknek a kedvéért, akik bennünket követnek majd. 2017 azzal az egyedülálló ökumenikus feladattal szembesít, hogy nyíltan és őszintén feltárjuk egyházaink lehetséges jelenbeli közösségvállalásának és saját, egymással ellentétes múltjának paradoxonát. Ehhez azonban változtatnunk kell rossz historiográfiai szokásainkon – tudniillik, hogy a történelmet magunk felértékeléseként és versenytársaink leértékeléseként beszéljük el. A rossz történetírói gyakorlatra példa, ahogy a lutheránusok minden pápában az Antikrisztus megtestesülését látták, ahogy a katolikusok el akarták hitetni, Luther azért indította el a reformációt, mert nem volt képes gátat szabni szexuális vágyainak, ilyen továbbá a mennonita mentalitásban kialakult áldozatszerep vagy az a pünkösdista felfogás, melynek értelmében az egyháztörténet nem más, mint teljes sötétség Nagy Konstantintól Lutherig, és így tovább.

Ha sikerül is a téveszmék zűrzavarát megszüntetni, minden egyházban találunk olyan alapvető meggyőződéseket, amelyek nemigen tűrnek meg maguk mellett másokat. Valószínű, hogy minden, a 16. század konfliktusaiban érintett protestáns fél – a lutheránus, de a református, az anglikán és az anabaptista-mennonita felekezet is – egyetért abban, hogy a reformáció *az evangélium újrafelfedezéséről* szólt, még akkor is, ha az evangélium követelményeivel kapcsolatban néhány részletet illetően más is a véleményük. A római katolikusok persze nyilván nehezebben fogadják el ezt a megközelítést, noha készséggel hajlandók beismerni az akkori nyugati egyházban uralkodó korrupciót és az egyházban terjedő teológiai tévedéseket. Mindennek ellenére kívánatos lenne, ha a 2017-es megemlékezésre a keresztények lehető legszélesebb köre reagálna, és azt hiszem, nyíltan meg kell vallanunk, hogy a legnehezebb feladat – amely egyszersmind a legtöbb figyelmet is igényli – a közös lutheránus–katolikus nézőpont kialakításának ösztönzése lesz, minthogy az egész 16. századi konfliktus kezdete Luther és Róma vitája volt.

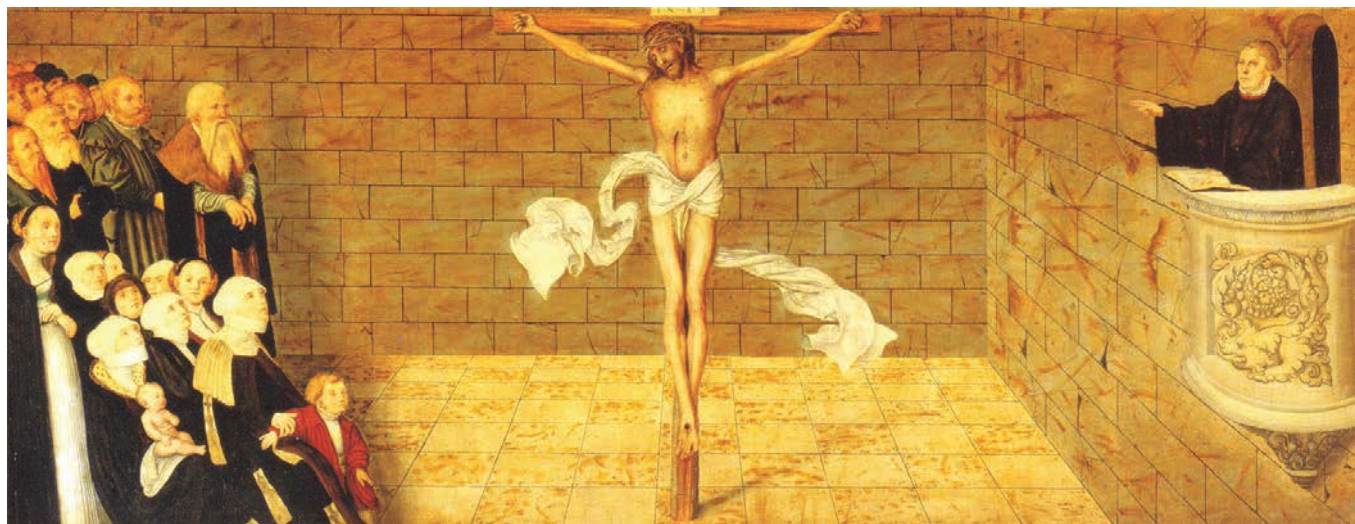
Nem akarok úgy tenni, mintha e nehézség megoldásának varázskulcsa a kezemben volna. Szeretném viszont megosztani a hallgatósággal a reformációkutatás egy új tézisést, amely nagy hasznunkra lehet, nem csupán a katolikus–lutheránus konfliktust illetően, hanem azáltal is, hogy helyet teremt a reformáció minden egyes irányzatának. Scott Hendrix Luther- és reformációkutató új megközelítést javasol, mikor a 16. századot a „rekrisztianizáció” századának nevezi.⁴ A középkor és a reformáció, a katolikus kegyesség és a protestáns reformok éles ellentéte helyett Hendrix így érvel: „A reformáció elindítói késő középkori keresztények voltak, s cselekvési tervüket az egész középkorra jellemző célkitűzés, az európai kultúra kereszténnyé tétele határozta meg.” „Azon igyekeztek, hogy a hit újra meggyökeresedjék, hogy Európa újra keresztény legyen.” (HENDRIX 2000, 561. o.) „A reformátorok természetesen különbözőképp képzeltek el a megvalósítás módjait, de abban a meggyőződésben még a legradikálisabbak is osztoztak, hogy a kegyesség középpontjába újra Jézust és a megváltást kell helyezni.” (Uo. 566. o.) „Luther látomásának lényege egy olyan vallás helyreállítása, amely a társadalmat szigorú krisztocentrikus kegyességre szorítja.” (Uo. 569. o.) Nyilvánvaló, hogy ugyanezt el lehetne mondani Zwingliről, Kálvinról, Bucerről, Menno Simonsról és a protestánsok szinte bármelyikéről.

Hendrix dolgozatában kitér a katolikusokra és az ő saját reformációjukra. Így ír: „A protestánsok között felmerülő nézeteltéréseket és a protestánsok és katolikusok közötti vitákat tekintve vajon van-e értelme egyetlen, közös jövőképpel rendelkező reformációról beszélni? Azt hiszem, ez lehetséges, ha a hit európai újragyökeresztetését a reformáció közös céljaként értelmezzük, és a nézeteltéréseket úgy fogjuk fel, mint a cél lehető legjobb elérésének különböző koncepcióit. A protestánsok és a katolikusok egyetértettek abban, hogy a középkori kegyesség visszaéléseinek véget kell vetni, de nem értettek egyet – ahogy a protestánsok sem maguk közt – a mértéket illetően.” (Uo. 568. o.) A trienti zsinat és a jezuita mozgalom egyaránt értékelhető rekrisztianizációs kísérletként, noha nézeteikben természetesen markánsan eltértek a különböző protestáns csoportoktól. Stratégiájuk nem a rostálás és a tiszta lappal kezdés, hanem a legtöbb középkori szokás megtisztítása és megtartása volt.

Ha igaza van Hendrixnek, hogy az összes 16. századi irányzat elkötelezett a rekrisztianizáció iránt, akkor hogyan lehetséges – kérdezheti az itt ülők közül bárki –, hogy olyan ellenségesen viseltettek egymás iránt? Miért nem tudtak egységbe tömörülni? Hendrix szerint pontosan a rekrisztianizáció *sürgősségének* érzete vezetett a konfliktusok kibontakozásához. Így érvel: „Nem egyszerűen az egyház reformja volt a tét, a hiteles kereszténység fennmaradása forgott kockán. A reformátorok vezéralakjai közti nézetkülönbségekre ennél fogva nem tekinthetünk csupán békés vitára bocsátott eltérő, a kereszténység újragyökeresztetését leíró forгатókönyvekként. A bennük rejlő lehetőség tette őket inkább mérlegre – hogy tudniillik megőrzik-e a kereszténységet, vagy felgyorsítják annak hanyatlását. Azokat az elképzeléseket, amelyek magát a kereszténység létét fenyegették, mint például az anabaptisták szeparatista és közösségi irányzatait, hamarosan nem csupán lázítónak, de istenkáromlónak és így keresztényietlennek bélyegezték.” (Uo. 576. o.) E megfigyelésnek komoly következményei vannak, ezek egyikére a későbbiekben még visszatérek.

Hendrix a következő megjegyzéssel zárja cikkét: „...a reformáció emlékeztethet bennünket, hogy a kereszténység történelmi vallás, amely nem kötődik egyetlen megkülönböztetett kultúrához, és ebből fakadóan semmiféle keresztény világ nem tart örökké. A kereszténységet újra és újra meg kell gyökeresztetni, ahány társadalomba csak bekerül.” Tény továbbá, hogy „a kereszténység lassanként erodálódott. De minél jobban erodálódott, annál fontosabbak lettek a reformáció célkitűzései, ahogy azt a későbbi megújulási mozgalmakban – a pietizmusban, a metodista reformokban és az evangélikalizmusban – látjuk.” (Uo. 577. o.) Itt kezdenek kirajzolódni azok a vonalak, amelyek a 16. századi reformációt

⁴ HENDRIX, Scott H. 2000. Rerooting the Faith: The Reformation as Re-Christianization. *Church History*, 69. évf. 3. sz. 558–577. o. Lásd még bővebben: HENDRIX, Scott H. 2004. *Recultivating the Vineyard: The Reformation Agendas of Christianization*. Westminster John Knox, Philadelphia.

Id. Lucas Cranach: A reformáció oltárpredellája (Wittenberg, városi templom, 1540–47 között)

és a később kialakuló keresztény közösségeket összekötik – én a pünkösdi mozgalmat is hozzátenném Hendrix listájához. „A reformáció maga is egyfajta meghonosítási folyamat volt: a hit mélyebb meggyökereztetése a 16. századi Európa helyi és nemzeti kultúráiban. Ha a reformáció cselekvési tervét így nézzük, már nem is látjuk olyan idegennek a kereszténység globalizációját, s a kora modern Európa gazdag forrásul szolgálhat a globális kultúrák tanulmányozásához.” (Uo. 577. o.) Ahogy a missziói mozgalom és a főként a déli féltekén gyorsan növekedő újabb keresztény egyházak egyre közelebb kerültek a reformáció teológiai célkitűzéseihez, abból kitűnik, hogy milyen fontos a reformációt tágabb kontextusba helyezni, illetve hogy milyen fontos az üzenete azon egyházak számára, amelyek sokkal később alakultak meg.

Mi tehát az ökumenikus tanulság Hendrix egyháztörténeti megállapításaiból? Azt hiszem, megláthatjuk – legalábbis csírá állapotban – a mai egyházak közti kiengesztelődés és a szorosabb közösség kialakításának lehetőségét, miközben megőrizzük a folytonosságot és a hűséget saját múltunk iránt. Megállapíthatjuk, hogy *mindnyájan* vágyunk társadalmaink és a bennük élők hiteles, igaz és szabad megtérésére. Megállapíthatjuk továbbá, hogy *nem értünk egyet* a megvalósítás útjait illetően, ugyanakkor elismerjük, hogy e nézeteltérések saját egyházainkon *belül* ugyanúgy jelen vannak, mint a különböző egyházak *között*. A legnagyobb feladat számunkra az lesz, hogy továbblépjünk a térítési kísérletek kényszerű versenyztetésén, mintha szükségképpen végül csak egy egyház nyerhetne, s a többi veszítene. Az ökumenére nem úgy kell tekintenünk, mint a krisztianizáció különböző megközelítései közül a végső, a problémát egyszer és mindenkorra megszüntető megoldásra. Ez nem is lehetséges. A krisztianizáció minden helyen, minden nemzedék számára élő probléma és megoldandó feladat marad. Az ökumenizmus szerepe abban áll, hogy *lehetővé teszi a gyümölcsöző vitát*. Korábban nem szolgáltak eszközül gyümölcsöző érvek, csak egymás kölcsönös elítélése és démonizálása. Nem tanultunk egymástól, és csak magunk közt folytattunk párbeszédet. Ezáltal mindnyájan kisebbekké és szegényebbekké lettünk. Az ökumenikus találkozások révén megtanulhatjuk végre, hogy milyenek a *valódi* érvek – az izgalmas, tartalmas és megoldásra sarkalló érvek, amelyek elménket és szívünket is gazdagítják. Ezek az érvek nem a másik legyőzését szolgálják, hanem az evangélium győzelmét hirdetik a bűn, a halál és a gonosz felett. Ha megtaláljuk ezeket a valódi érveket, akkor a 16. századi reformációt ünneplő megemlékezésünkbe bele tudjuk foglalni a többi egykorú és azóta szárba szökkenett krisztianizációs és rekrisztianizációs

kísérletet a pietizmustól a metodistákon át a püünkösdistákig, a missziói mozgalomtól az új helyi egyházakig, illetve az ortodox egyház hosszú történetéig, amely Nyugaton javarészt ismeretlen. Mára már mindannyian rádöbrentünk, hogy a krisztianizáció és rekrisztianizáció kérdései itt és most égetőbbek, mint valaha. A rekrisztianizáció jegyében törekedhetünk rá, hogy együtt dolgozzunk, s ne egymás ellen.

Az eddig mondottak meglehetősen általános és elnagyolt képet festettek arról az ideális lelkiségről, amellyel 2017-et várjuk. Térjünk tehát ki néhány konkrétabb javaslatra. Természetesen lutheránus szemszögből fogok a többi lutheránushoz szólni. Mivel 1517 a mi nagy évünk, amelynek kapcsán elsősorban Luther Márton tetteiről emlékezünk, azt hiszem, elengedhetetlen kötelességünk, hogy ezt megfelelő módon és a megfelelő hangnemben tegyük az ötszázadik évforduló elkövetkezendő ünneppsorozatának keretében. Ugyanakkor azt is remélem, hogy ha nem is mindegyik, de számos javaslatom más keresztény gyülekezetek számára is releváns lehet.

Megítélésem szerint a 2017-es megemlékezésnek két aspektusa van, amelyeket egyforma súllyal kell kezelni. Az első a bűnbánat, a második az ünneplés fontossága. Ebben a sorrendben fogok róluk szólni.

Mit is kell megbánnunk? Ha mást nem, legalábbis a Luthertől eredő gyújtó hatású nyelvezettel szembeni engedékenységet, a zsidók és egyéb sebezhető csoportok becsmérést, az erőszakos államhatalom túlzottan készséges kiszolgálását, saját egyházunk diadalmas öndicséretét a többiek kárára. Igazság szerint persze egyetlen történelmi mozgalom sem makulátlanul tiszta. A történelemben a helytelen viselkedésnek számos példáját láthatjuk – a lutheránusok sem képeznek ezalól kivételt. A rossz dolgokat ugyanakkor sem a történelemben, sem az egyháztörténetben nem hagyhatjuk figyelmen kívül és szó nélkül. A keresztény üzenet hirdetésének központi ügye, hogy meg kell vallanunk és meg kell bánnunk bűneinket, nem rejtegethetjük őket azzal a feltételezéssel, hogy már most tökéletesek vagyunk, mert tudjuk, Isten megbocsát, és visszaterel a helyes útra. Ez az egyetlen lehetőségünk, hogy tanúságunk hiteles legyen az egész világ számára. Meglehetősen ritka, hogy egy közösség vagy szervezet elismeri saját hibáit, kiteszi magát a többiek ítéletének, és nem él a magyarázkodás vagy az önvédelem eszközével. És akkor még nem beszéltünk a kilencvenöt tézis első pontjáról, amely a bűnbánatról szól: „Mikor Urunk és Mesterünk azt mondta: »Térjete meg!« –, azt akarta, hogy a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen (Mt 4,17).”⁵

Örülök, hogy végre sikerült némi gyakorlatra szert tenni e tárgykörben. Az egyházi kapcsolatok történetében hihetetlen áttörést jelentett az LVSZ 2010-es közgyűlése, amely megvallotta a lutheránusok anabaptisták ellen elkövetett vétkeit, és bocsánatot kért mai követőiktől, a mennonitáktól. Nem szabad alábecsülni a bocsánatkérés jelentőségét – és nem is lehet ez az utolsó ilyen alkalom. Egyedülállóvá az alapos tényfeltárás iránti elkötelezettség teszi az eseményt. Nem általában kértünk bocsánatot valamely általánosságban vett sértésért, hanem megvizsgáltuk, pontosan mit és hogyan tettünk, megállapítottuk a következményeket, és beismertük a későbbi hatásokat. Mennonita társaink számára ez tette őszintébbé, egyszersmind hihetőbbé a bocsánatkérést. Bárcsak még több ilyen látnánk!

Ahogy említettem, az 1517-ben Luther és Róma közt kipattant konfliktus máig fennáll – véleményem szerint a bűnvallás és a megbocsátás kimunkálására a következő időszakban a lutheránus–katolikus dialógusban kell sort keríteni. Mondanom sem kell, ez mindkét oldalra vonatkozik, mindkettőnek bőven van mit megbánnia. Általános bűnvallásokkal már találkoztunk, lásd például a II. vatikáni zsinat dekrétumát az ökumenével kapcsolatban: „Alázatosan kérünk tehát bocsánatot Istentől és különvált testvéreinktől is, miként mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek” (7. §),⁶ vagy II. János Pál pápa 2000. március 12-i bűnvallását és bocsánatkérését Rómában. Ezek

⁵ *Luther Márton 95. tétéle*. Wittenberg, 1517. <http://mek.oszk.hu/00200/00203/00203.htm>. (Megtekintés: 2012. augusztus 8.)

⁶ *A II. vatikáni zsinat „Unitatis redintegratio” kezdetű dekrétuma az ökumenizmusról*. Róma, 1964. http://www.katolikus.hu/zsinat/zs_05.html. (Megtekintés: 2012. augusztus 8.)

azonban általános beismerések, nem egyediek. A bocsánatkérés napjainkban meglehetősen népszerű, fel is kínálják úton-útfélen. Nehéz komolyan venni a bocsánatkérést, ha a bocsánatkérő fél nem ásott saját nehéz történelme mélyére, és nem vállalta a teljes felelősséget azért, ami történt. Remélem, hogy a katolikus egyház teljes értékű partnere lesz a lutheránusoknak egy részletes bűnvallás és bocsánatkérés kidolgozásában, s ha mégsem, remélem, hogy a lutheránusokban lesz annyi bátorság, hogy előrelépjenek, és megvallják saját bűneiket. Milyen szép is lenne, ha mernénk másokat ámulatba ejtve nagyvonalúak lenni a bocsánatkérésben! Ehhez nem kell letagadnunk, hogy mit tettek velünk, és hogy hogyan üldöztek bennünket. Meg kell mutatnunk azonban, hogy rossz cselekedeteink beismerése akkor is érvényes, ha cserébe nem kapunk semmit.

A folyamat egy további elemeként ajánlhatnám egymás vértanúinak kölcsönös elismerését. Az utóbbi időben élénk ökumenikus érdeklődést váltott ki, hogy lutheránusok és katolikusok együtt haltak meg a náci és a kommunista diktatúrák idején, a sok példa közül egy az evangélikus lelkipásztor Karl Friedrich Stellbrinké, akit a náci három katolikus pappal együtt végeztek ki. A három katolikus pap vértanúságát elismerte a katolikus egyház, ők az úgynevezett lübecki mártírok. Az evangélikus lelkészt természetesen nem vették fel a sorba, holott ugyanazon okokból végezték ki őt is, és ugyanazt a hitet vallotta. Németországot leszámítva valószínűleg a legtöbb lutheránus sem hallott róla soha, katolikus sorstársairól pedig még kevésbé. A vértanúk közös elismerése egy lépcsőfok lenne egymás kölcsönös elfogadásában. Ennél is tovább kell azonban mennünk. 1540-ben Angliában a lutheránus reformátor Robert Barnest két másik „evangélikus” társával hite miatt kivégezték, három római katolikussal együtt, akiket felségárulással vádoltak. Íme, egy másik közös vértanúság, csak hangsúlyozottan más körülmények között, keresztények egymás közt! E különleges példa mellett számtalan esetben fordult elő, hogy katolikusok evangélikusokat végeztek ki vagy éppen fordítva. Mi, keresztények borzasztó dolgokat cselekedtünk egymás ellen, ugyanakkor a szemben álló felek hasonlóan rettenetes sorsokat mondhatnak magukénak. Ha meg akarjuk téríteni a világot, és el akarjuk vinni a jó hírt a világ végére is, nyíltan el kell ismernünk és el kell vetnünk egymás iránti gonosz cselekedeteinket, illetve el kell ismernünk a mártírok hitét, még akkor is, ha nem saját szűkebb köreinkből származnak.

Most pedig lássunk egy valamivel derűsebb témát, mégpedig, hogy mit is ünneplünk 2017-ben. Jómagam nem azt kívánom, hogy a lutheránus egyház megalakulását ünnepeljük – ez egyébként sem lenne 2017-ben aktuális –, talán 2030-ban, az *Ágostai hitvallás* megszövegezésének 500. évfordulóján több okkal gondolkodhatnánk ennek lehetőségén. 1517 olyan dátum, amely mindenekelőtt Luther személyére és a Szentírás tanulmányozásán alapuló teológiai, illetve gyakorlati reformjaira emlékeztet. A hitelesség kedvéért, úgy vélem, Luther ünneplésére kellene szorítkoznunk, nem pedig a tőle eredeztethető egyházakéra. Ezzel nemcsak a korábbi kerek évfordulókra jellemző diadalmaskodást előzhetjük meg, de azon egyházak számára is lehetővé tesszük, hogy részt vegyenek az ünneplésben, amelyek nem nevezik magukat „lutheránusnak”, mégis nagy tisztelettel adóznak Luther alakja előtt. Mindez természetesen még nem ad választ arra a kérdésre, hogy Luthert mely tulajdonságai alapján ünnepeljük. Személyét sokszor és sok mindenre felhasználták, s ezek közül ma már nem mindent tartunk egyformán hangsúlyosnak, lásd például Luthert mint nemzeti hőst.

A továbbiakban négy példát szeretnék bemutatni, amelyek révén hűen ünneplhetjük Luther teljesítményének legjavát. Számomra az ünneplés akkor lesz a legszebb, ha Luthert ablakként látjuk, amelyen át Jézus Krisztus fénye ragyog. A következők leginkább az LVSZ által világszerte összekapcsolt gyülekezeteknek szóló javaslatok, s nem a wittenbergi megemlékezéshez hasonló nagy, formális ünnepségekre vonatkoznak. Remélem, hogy e javaslatok közül többet más keresztény egyházak is megfontolásra méltónak találnak majd, csodálatos dolog lenne! Identitásunkat nem szabad, hogy a másokkal szembeni különbség határozza meg – ha mások is osztoznak hitünkben, örvendezzünk, ne féljünk!

(1) Közismert tény, hogy az anyanyelv fontosságának elismerése a reformáció központi témája volt, és sikerét is nagyban ennek köszönhette. Ezzel együtt azt hiszem, csak napjainkban vált világossá, hogy nem csupán gyakorla-

ti, de legalább annyira teológiai kérdéssel állunk szemben. Isten nem csak egy szent nyelven beszél. Isten minden emberi nyelven képes megszólalni, sőt Isten kifejezett *óhaja*, hogy minden nyelven megszólalhatson. Scott Hendrix megfogalmazásában a kereszténység nem kötődik egy kitüntetett kultúrához. Az anyanyelvi fordítás fontosságának elismerésére tehát kiemelt figyelmet kell fordítaniuk a lutheránus egyházaknak, nyelvészeti és kulturális tekintetben egyaránt. A 2017-es évforduló alkalmat kínál a fordítás iránti elkötelezettségünk felfrissítésére. Már most dolgozik számos lutheránus bibliatársaság, de jó volna látni egy, az LVSZ által megvalósítandó felmérés keretében, hogy egyrészt mely közösségeknek nincs még saját nyelvükre fordított bibliájuk, másrészt mely nyelvekre nem fordították még le Luther írásainak többségét és a *Konkordia könyvet*. Jó volna látni, hogy világszerte nagylelkűen pénzt és időt áldozunk e fordítási munkák elvégzésére. Hallottuk, hogy a fiatalabb lutheránus egyházaknak kevés a lehetőségük arra, hogy saját, közvetlen választ adjanak Luther teológiájára. Ahelyett, hogy Lutherről szóló könyveinkkel bombáznánk őket, engedjük őket magához Lutherhez, aztán tanuljunk mi tőlük!

(2) A fordítási munkához hasonlóan jó lenne, ha rendelkeznék egy globálisan közös Luther-olvasókönyvvel. Egy kis kötetnyire való szöveg kiválasztása elegendő lenne. Ha én választhatnék, valószínűleg szerepelne benne a két birodalomról szóló tanítás, az első, torgau evangélikus templom szentelési beszéde, az *Értekezés a keresztyén ember szabadságáról* című írás és néhány előszó a Szentírás könyveihez. Vagy csupán a *Nagy káté*. Mindegy, mi is a végeredmény, jó lenne, ha az LVSZ minden tagesegyházában elérhető lennének ezek a szövegek, a lelkipásztorok számára csakúgy, mint a hittantanárok számára – illetve minden érdeklődő laikus számára –, és néhány év leforgása alatt elérnénk, hogy a világon minden lutheránus klerikus ezen alapvető szövegekre hivatkozhasson, és elképzelése legyen arról, hogyan tudja saját környezetében élővé tenni ezt a teológiát. Mindez a közösségen belüli egység építését szolgálná, elmélyítené teológiai meggyőződéseinket, és nem engedné érvényesülni Luther küldetésének helytelen vagy pontatlan magyarázatait.

(3) Luther nagy formátumú hirdetője volt Isten szavának, és ugyanígy hirdette a szentségek hű és megfelelő használatát. Az úrvacsora szentségének helyreállítását tekintette az egyik legfontosabb végrehajtandó reformnak. Nem hagyta magát megfélemlíteni vagy félreállítani a szigorú gyónási feltételek által, és nemcsak a kenyeret szolgáltatta ki a népnek, hanem a bort is – Krisztus testét és vérének egyaránt. Több évszázad elteltével látható, hogy a lutheránusok kerültek a heti úrvacsoravételre, azzal a lehető legrosszabb kifogással, miszerint „az túlságosan katolikus”. Az ökumené idejében élünk, lutheránus barátaim! Ne legyen több ilyen buta kifogásunk! Az úrvacsora se nem evangélikus, se nem katolikus, nem más, mint Urunk Jézus Krisztus teste és vére, amely értünk és bűneink bocsánatáért adatott, és új közösséget épít. E szentség magunkhoz vétele legalább annyira része kellene hogy legyen heti istentiszteleteinknek, mint az ige hallgatása. Szép volna, ha 2017-re a világ összes lutheránus templomában osztanának úrvacsorát minden egyes vasárnapi istentiszteleten. A gyakorlati oldalon túl pedig örülnék, ha újra tudnánk értelmezni Luther gondolatgazdag felfogását Krisztus valóságos úrvacsorai jelenlétéről. Ez végtére is nem filozófiai kérdés, ahogy sokan gondolták. Az úrvacsora annak az élő leképezése, hogy nem nekünk kell felemelkednünk Istenhez – *ő száll le* hozzánk. A latin-amerikai és az afrikai evangélikusságról szóló előadásokban szíven ütött, mennyire testközeli a teológiájuk, sokkal inkább, mint a miénk, észak-amerikai lutheránusoké. A felvilágosodás és az ipari forradalom arra tanított meg bennünket, hogy idegenek legyünk saját testünkben, és ellenségesen szemléljük a testi tökéletlenséget magunk körül. Meg kell hallanunk, akár északi problémákkal küzdünk, akár déliekkel, hogy testvérünk és Urunk, Jézus teljességgel emberré lett, emberi testében valóban keresztre feszítették, és meghalt, majd megsebzett és szenvedő teste új életre támadt fel – *s ebben az új életben* jön el hozzánk a kenyér és a bor színében. Ha ezt megfontoljuk, olyan gyakran kívánunk majd az úrvacsorával élni, milyen gyakran csak lehet!

(4) Negyedik javaslatom talán megütközést kelt egyesekben, de íme, elmondom: szeretném, ha minden egyes lutheránus gyülekezet újrakonfirmálna. Igen, szeretném, ha 2017 októberében, reformáció vasárnapján az egész

gyülekezet részt venne a konfirmációi liturgiában. Semmi nem tiltja a lutheri teológiában, hogy a konfirmációt megismételjük, és egyébként is, ez a keresztség megerősítése, amelyre legtöbbünk életében jóval azelőtt került sor, hogy emlékezhetnénk rá. Luther szerint pedig keresztségünkben meg kell erősödnünk minden áldott reggel! Noha gyönyörű hagyomány, hogy fiataljainknak megtanítsuk a *Kis kátét*, a legtöbb lutheránus soha többé nem találkozik vele életében – ez viszont tragikus. Ezért kérek minden lelkipásztort, hogy tanítsa a *Kis kátét* az istentisztelet keretében – esetleg a megelőző év folyamán a 2017-es ünnepségig – a hivatkozott bibliai szövegekkel együtt, hogy laikusainknak lehetősége legyen újratanulni saját hitüket és örökségüket, és hogy végül a „rekonfirmációs” istentisztelet során ismét nyilvánosan megvallhassák hitüket. A reformáció évfordulója ilyen módon Luthert eszközként használná. De elsősorban nem az embert magát ünnepezné, hanem Isten: az Atya, a Fiú és a Szentlélek értünk és megváltásunkért végzett munkáját, ahogyan azt megtanultuk Luthertől és Luther miatt.

Ez a négy javaslat természetesen nem fedi tökéletesen mindazt, amit Luther örökölt hagyott az egyházra. Nem említettük az elhívás tanát, a keresztyén szabadságról tett gyönyörű vallomást, a kegyelem és a hit összefüggését vagy még közelebről a megigazulás tanát, a nevelés és a társadalmi megújulás fontosságát vagy a hívek egyetemes papságát. Ezek ugyanúgy részei a reformáció teológiai kincsestárának, s e kincsestárnak folyamatos újrafelfedezésre, új-meg-új-fajta, kreatív felhasználásra van szüksége az egyház minden egyes generációjában. Talán ihletet kap, és köztünk is lesz valaki, akinek támad egy remek ötlete, hogyan is lehet Luther teológiai tételeit újra életre kelteni! Bárhogy is döntünk egyházként, remélem, hogy döntésünk hozzájárul az egész világ meg- és újratérítéséhez, Isten nagyobb dicsőségére.

Fordította: Szűcs Kinga

Felhasznált irodalom

Az evangélikus–római katolikus Közös nyilatkozat a megigazulás tanításáról és ünnepélyes aláírásának dokumentumai. Evangélikus Sajtóosztály – Szent István Társulat, Budapest, 2000.

Healing Memories: Reconciling in Christ. Report of the Lutheran-Mennonite International Study Commission. The Lutheran World Federation – The Mennonite World Conference, Geneva–Strasbourg, 2010. http://www.lwf-assembly.org/uploads/media/Report_Lutheran-Mennonite_Study_Commission.pdf. (Letöltés: 2010. július 15.)

HENDRIX, Scott H. 2000. „Rerooting the Faith: The Reformation as Re-Christianization”. *Church History*, 69. évf. 3. sz. 558–577. o.

HENDRIX, Scott H. 2004. *Recultivating the Vineyard: The Reformation Agendas of Christianization*. Westminster John Knox, Philadelphia.

A Leuenbergi konkordia. *Lelkipásztor*, 50. évf. 3. sz. 1975. március, 133–139. o.

Luther Márton 95. tétele. Wittenberg, 1517. <http://mek.oszk.hu/00200/00203/00203.htm>. (Megtekintés: 2012. augusztus 8.)

A II. vatikáni zsinat „Unitatis redintegratio” kezdetű dekrétuma az ökumenizmusról. Róma, 1964. http://www.katolikus.hu/zsinat/zs_05.html. (Megtekintés: 2012. augusztus 8.)

Dr. Sarah Hinlicky Wilson az Amerikai Evangélikus Egyház (ELCA) felszentelt lelkésze, jelenleg Franciaországban dolgozik, a Strasbourgi Ökumenikus Kutatóközpont egyik professzora. Kutatási területe az evangélikus egyház és az ortodox egyház, illetve az evangélikus egyház és a püünkösdi mozgalmak kapcsolata. A független, evangélikus *Lutheran Forum* című negyedévi folyóirat szerkesztője. Hamarosan megjelenik a T & T Clark Kiadónál a nők felszentelését támogató francia ortodox teológusról, Elisabeth Behr-Sigelről szóló könyve.

Györffy
Eszter

„Más övez fel téged...”

Id. Benczúr László evangélikus egyetemi lelkész szolgálata 1950–1953 között

Dezséry László (1914–1977), akinek másfél évtizedes egyetemi lelkési szolgálatáról jelent meg írásom a *Credo* hasábjain (GYÖRFFY 2011), 1949-ben történt bányakerületi püspökké választása után is szívügyének érezte az egyetemi missziót, gondoskodott arról, hogy amíg csak a politikai helyzet engedi, az egyetemisták között lelkipásztor szolgáljon. Barátját és szolgatársát, id. Benczúr Lászlót (1915–2008) nevezte ki egyetemi lelkipásztornak.

BENCZÚR László nyugdíjas éveiben több önéletrajzi jellegű összegzést készített (1988; 1992; 1996): az egyiket „*Más övez fel téged*” címmel publikálta a *Lelkipásztorban*, a másik pedig saját kiadásában megjelent öninterjúja „... *et nos mutamur...*” címmel. 1988-ban főleg a családi élményeiről mesélt Emese unokájának. Önéletrajzaiban főleg gyermekkoráról, tanulmányairól, vallásanári szolgálatáról beszélt, illetve püspöki titkárként töltött éveiről és a püspökökhöz fűződő kapcsolatáról. Benczúr László 1949 és 1953 között volt egyetemi lelkész, és egyben a Luther Márton Intézet igazgatója is. Erről a három esztendőről ritkán írt, inkább csak említés szintjén: ez az időszak kevésbé ismert fejezete a lelkipásztor hosszú életének. Pedig evangélikus egyetemi lelkési szolgálata nagy jelentőségű volt, mert ebben az időszakban a fiatalokkal, különösen a leendő értelmiséggel az evangélikus egyház hivatalosan már nem foglalkozhatott. Benczúr László a Luther Márton Intézet igazgatása kapcsán nemcsak az egyetemistákat és a főiskolásokat pásztorolta, hanem az evangélikus egyház nem lelkési (laikus) munkatársainak képzésével is foglalkozott. Egyetemi lelkési szolgálata és személye hosszú távú hatással volt az evangélikus értelmiségre. Sőt otthonában odaadással folytatta az egyetemisták közötti missziót 1953 után is, amikor már püspöki titkárként szolgált.

Id. Benczúr László lelkipásztorral 2002-ben több alkalommal is találkoztam, amikor az egyetemi misszió történetéről írtam a szakdolgozatomat (GYÖRFFY 2003). Öröm volt vele beszélgetni szolgálatáról. (A rá vonatkozó dokumentumokat az Evangélikus Országos Levéltárban őrzik.¹)

Az egyetemi misszió előzményei a magyar evangélikus egyházban

Az értelmiség képzésének helye az egyetem. Az utóbbi fél évszázadtól eltekintve az egyetemi hallgatók száma és aránya nem volt jelentős a társadalomban: szűk réteget alkotott, hatása mégis olyan volt, mint a sónak az ételben. Jézus felelősségteljes viselkedést vár az értelmiségtől (így tehát az egyetemi fiatalságtól is): „*Ti vagytok a föld*

¹ Benczúr László egyetemi lelkési szolgálatából és a Luther Márton Intézetben végzett munkájából megmaradt iratok az Evangélikus Országos Levéltárban: EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

sója, ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni? Semmire sem való már, csak arra, hogy kidobják, és eltámasszák az emberek. [...] Úgy ragyogjon a ti világhosszatok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat.” (Mt 5,13.17) A só nemcsak ízt, jelleget ad az ételnek, hanem tartósítja, megóvja a romlástól. Az egyetemista, értelmiségi réteg küldetése is hasonló a társadalomban: meghatározza nemzetének életét, és prófétai szerepet tölt be. Az az értelmiség, amelyik nem teljesíti küldetését, hogy só legyen, elveszíti önmagát, országát és egyházát is.

A 20. század első felében hazánkban – annak ellenére, hogy több mint hatvan felsőoktatási intézmény működött – a hallgatói létszám európai viszonylatban alacsony volt. A két világháború között Klebelsberg Kunó (1875–1932) kultuszminiszternek köszönhetően a magyar felsőfokú oktatás az európai középmezőnybe került (LADÁNYI 1999, 12. o.). Ebben az időszakban az evangélikus felekezetű egyetemi és főiskolai hallgatók létszáma nagyjából megfelelt a lutheránusok országos számarányának. A trianoni békediktátum utáni években az evangélikus egyház többszörösen is kisebbségi helyzetbe került: a lakosság megközelítően 6 százaléka vallotta magát evangélikusnak – ugyanakkor az egyetemi hallgatók között az evangélikus felekezetűek száma a népességen belüli arányhoz képest nagyobb volt (7–9 százalék) (KIRÁLY 2009, 64–65. o.).

Az első világháborút követő zavaros politikai években az értelmiség politikai, illetve hitbéli elköteleződése hatással volt a magyar közéletre. Az 1920-as évek nyomorúságos körülményei között, áldozatok árán továbbtanuló fiatalság nyitotta és egyben érzékennyé vált a szélsőséges politikai áramlatokra, amelyek az 1930-as években hazánkban is egyre erősebben éreztették hatásukat. A jobb- és baloldali szélsőséges politikai nézetek hangúlyosabban befolyásolták az egyetemistákat, a fiatal értelmiségieket, mint a kevésbé iskolázottakat. A korabeli (egyházi) sajtóban azonban inkább a baloldali veszélytől óvták az ifúságot. A Tanácsköztársaság egyházellenes fellépése után ez persze érthető volt. A fiatal értelmiség szélsőséges politikai nézetek felé fordulása mellett legalább ugyanolyan gondot okozott, hogy sok hallgató az egyetemi éve alatt elszakadt egyházától. Egyrészt, mert az ígértetéseket és az egyház tevékenységét nem tartották hitelesnek, másrészt megélhetési gondjaik miatt is hitehagyottá és közönyössé váltak.

Mindezek indokolták, hogy az evangélikus egyház vezetői kiemelten foglalkozzanak az egyetemistákkal és a főiskolásokkal, ennek ellenére a misszióknak ez az ága később vált hivatalosan is elismertté az evangélikus egyházban.

A Luther Otthon szerepe az evangélikus egyetemi misszió történetében

A Luther Otthon, a későbbiekben pedig a Luther Márton Intézet az evangélikus főiskolások és egyetemisták közötti misszió egyik legfontosabb helyszíne volt.²

1902-ben az evangélikus egyetemes közgyűlés jóváhagyásával báró Prónay Dezső (1848–1940) egyetemes egyházi és iskolai felügyelő megvásárolta az Üllői út és a Szentkirályi utca sarkán fekvő épületet, hogy abban helyet kapjanak az evangélikus egyház intézményei.³ Az ingatlan főleg az egyetemes egyház céljait szolgálta, a földszinten helyezték el az országos levéltárat, az emeleten irodákat, imatermet alakítottak ki. 1908-ban az egyetemes közgyűlésen határoztak arról, hogy az új székházban Luther Otthon néven kollégiumot nyitnak a fővárosi egyetemeken

² A Luther Otthon történetét röviden CZENTHE – ZOMBORYNÉ BAZSÓ 2006 alapján ismertetem.

³ A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem közgyűlési jegyzőkönyve, 1902. 5. pont. EOL.

és főiskolákon tanuló evangélikus ifjak számára.⁴ Az otthon 1909. október 1-jén nyílt meg⁵ az Üllői út 24.-ben az I. és II. emeleten, valamint néhány földszinti helyiségben összesen huszonhét szobával ötven diák részére. A kollégium igazgatója Góbi Imre lett.⁶ Az intézmény jelmondata így hangzott: „Lutheránus mindhalálig, magyar sírunk bezártáig.” (SZEKERES–HURSÁN 1995) Az 1924/1925-ös tanévtől naponta áhítatokat tartottak az imateremben, vasárnaponként az egyetemisták istentiszteletén az otthon lakói is részt vettek. Ezen az alkalmakon meghívott igehirdetők szolgáltak, többek között Benczúr László is.⁷

Benczúr László (1953)

Az otthon a II. világháború éveiben is működött, az ostrom idején az épület több helyen megsérült. Az 1945/1946-os tanévben az internátus újra teljes létszámmal nyílhatott meg. A „fordulat évében” az egyházi intézmények többségét bezárták, de az otthont egyelőre nem. Azonban 1948 augusztusában az evangélikus egyház vezetőit, köztük az Üllői úti intézmény igazgatóját, Vargha Sándor egyetemes főtitkárát is letartóztatták (CZENTHE – ZOMBORYNÉ BAZSÓ 2006). A következő évben az egyetemes egyház közgyűlése – részben anyagi okokra hivatkozva – megszüntette a Luther Otthont mint egyetemi és főiskolai internátust. 1949. június 30-án bezárták.⁸

Az evangélikus egyház számára az intézmény több volt, mint egyetemi kollégium, „szellemi fészke volt az evangélikus értelmiségnek, felkészítője az egyház világi vezetésében való részvételre, az evangélikus középosztály szellemiségét szolgálta.” (SZEKERES–HURSÁN 1995)

Utódja, az ugyanitt megnyílt Luther Márton Intézet elsődleges célja már nem az volt, hogy szállást biztosítson egyetemisták számára, hanem hogy az evangélikus lelkésztovábbképzésnek és a laikusok képzésének helyet adjon.

A Luther Márton Intézet alapítása

A Luther Márton Intézet megnyitását Reök Iván (1894–1967) egyetemes egyházi és iskolai felügyelő, valamint Groó Gyula (1913–1989) főtitkár kezdeményezték.⁹ Az evangélikus egyház püspökei körlevelükben így hívták fel a gyülekezetek figyelmét az új intézetre: „A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem a volt Luther Otthon helységeiben »Luther Márton Intézet« címen új tanulmányi központot létesít. [...] Az Intézet létesülését Isten sok előzménnyel készítette elő. Az evangélizáció megindulásával és a gyülekezetek ébredésével mind jobban előtérbe került egyházunkban a nem-lelkészeknek (laikusoknak) szolgálata. Az ébredés Lelke kegyelmi ajándékok gazdagságával tud megajándékozni bennünket, hogy Krisztus teste épüljön elvilágiasodott gyülekezeteinkben. [...] Az egyház és az állam szétválásztása következtében létrejött új közjogi helyzet és ezzel kapcsolatban azok az új

⁴ A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem közgyűlési jegyzőkönyve, 1908. 111–112. pont. EOL.

⁵ A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem közgyűlési jegyzőkönyve, 1909. EOL.

⁶ Góbi Imrét az 1911–1927 közötti években Kermenszky György követte az igazgatói székben, majd Vidovszky Kálmán volt a Luther Otthon vezetője (1927–1932 között). 1932-től 1943-ig Kuthy Dezső egyetemes főtitkár töltötte be az intézmény igazgatói posztját is. Az ő dunáninnyi püspökké választása után Vargha Sándor egyetemes főtitkár vette át az otthon vezetését (1943–1948).

⁷ Továbbá Gáncs Aladár, Scholz László, Hafenschner Károly, Kendeh György, Kemény Lajos, Zászkaliczky Pál, Gaudy László, Dezséry László, Grünwalszky Károly. (HURSÁN Pál – ADAMIS Géza: *Volt egyszer egy kollégium...* Kézirat. EOL, Luther Otthon iratai, 80. sz. Öregdiákok köre tagjainak jegyzéke.)

⁸ A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, 1949. április 7. 54. pont. EOL.

⁹ Id. Benczúr László visszaemlékezése 2002. október 26-i találkozásunkkor (szóbeli közlés).

kérdések és feladatok, amelyeket elpolgáricosodott és elkényelmesedett gyülekezeteink számára maga a történelmet formáló Isten vet fel, szintén azt bizonyítják, hogy a laikusképzés nemcsak szükséges, hanem sürgős tennivalónk.”¹⁰

Az alapítók az intézet szervezeti szabályzatában így foglalták össze céljait:

„...a magyarországi evangélikus egyház mind nem lelkészi (laikus), mind lelkészi, egyházi munkásainak képzése, illetve továbbképzése.

Eszközei: Egyéves és rövidebb vagy hosszabb idejű tanfolyamok lelkészek és nem lelkészi jellegű egyházi munkások számára. Ilyenek:

- a) lelkészi továbbképző tanfolyamok,
- b) önkéntes gyülekezeti munkások alapfokú tanfolyamai,
- c) önkéntes gyülekezeti munkások felsőfokú (szakosított) tanfolyama (legkisebb időtartama 3 hét),
- d) kántorképző tanfolyamok.

E tanfolyamokon kívül konferenciák szolgálják az Intézet céljait.”¹¹

Az evangélikus egyetemi misszió története 1921–1949 között

1920-ban néhány egyetemi hallgató megalakította az Evangélikus Főiskolás Hallgatók Szövetségét.¹² 1921-től már az Országos Luther Szövetség alosztályaként működött az Egyetemi Luther Szövetség, amelynek tagjai feladatuknak tekintették többek között a magyar evangélikus egyetemi és főiskolai hallgatók evangélizálását, egyház- és hitvalláshűsége való nevelését.¹³ Az Egyetemi Luther Szövetség irodája a Luther Otthon egyik szobájában kapott helyet 1937-ig.¹⁴ Az 1934/35-ös tanévtől kezdve az otthon már nemcsak az egyetemi istentiszteleteknek, hanem az ifjúsági szövetség bibliaóráinak és előadásainak is helyet adott. Az Egyetemi Luther Szövetség belmissziós osztálya szervezte a lelki alkalmakat, 1936-tól Dezséry László lett ennek a bizottságnak az elnöke, 1939-től pedig a szövetség igazgató lelkésze.¹⁵

1941-ben az Evangélikus Egyetemes Egyház államsegély igénybevételével¹⁶ megszervezte az egyetemi lelkészi állást.¹⁷ 1942. március 8-án iktatták be Dezséry Lászlót ebbe a szolgálatba a Deák téri evangélikus templomban.¹⁸

Az ostromot követően Dezséry 1945 húsvétjától tartott újra egyetemi istentiszteleteket.¹⁹ A háború utáni szemeszterekben a fővárosban körülbelül hétszáz evangélikus felekezeti hallgató tanult a lelkész adatai szerint.

¹⁰ A Magyar Evangélikus Egyház püspökeinek körlevele, 1949. október 30. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

¹¹ A Luther Márton Intézet Szervezeti Szabályzata, 2. pont. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

¹² Suchovszky Sándor (ügyvezető elnök) és Brenndörfer Terézia orvostanhallgatók levele a Kormányzó Bizottsághoz. Budapest, 1920. április 26. EOL, 3. irattartó: Evangélikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók ügyiratai, 1920–1921.

¹³ Az Egyetemi Luther Szövetség 1943. október 13-án tartott választmányi ülésén elfogadott (módosított) alapszabály 2. §-a. EOL, Egyetemi Luther Szövetség jegyzőkönyvei, 1938–1944.

¹⁴ Uo. 16. §.

¹⁵ Dr. Suchovszky Lajos igazgató lelkész utódként. Az Egyetemi Luther Szövetség 1939. december 15-én tartott tisztújító közgyűlésének jegyzőkönyve. EOL, Egyetemi Luther Szövetség jegyzőkönyvei 1/a, 1938–1944.

¹⁶ Kapi Béla püspök levele Dezséry Lászlóhoz. Győr, 1941. június 30. EOL, Dezséry László levelezései, 1. d. 1938–1944.

¹⁷ A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, 1941. november 7. 4. pont. EOL.

¹⁸ Kapi Béla püspök levele Dezséry Lászlóhoz. Győr, 1942. február 2. EOL, Dezséry László levelezései, 1. d. 1938–1944.

¹⁹ Dezséry László jelentése az 1945–47. években végzett egyetemi és főiskolai lelkigondozásról. EOL, Dezséry László levelezései, 1. d. 1938–1944.

1949-ben Dezséry háromszáz fiatalból álló közösséget hagyott az utódjára, Benczúr Lászlóra, amikor január 31-én befejezte egyetemi lelkipásztori szolgálatát.

Az evangélikus egyház vezetése egyetemi lelkipásztor kinevezésével tette hivatalossá a kezdetben szövetségi keretek között működő egyetemi missziót. Azonban a reformátusokkal szemben az evangélikus egyetemisták közössége nem indult el az önálló gyülekezetté válás útján. Az evangélikus egyházban 1948-at követően az egyetemi lelkészi státusz megtartása is komoly eredménynek számított, annak ellenére, hogy az egyetemi lelkészek az addigi gyakorlattal szemben nem mehettek be az egyetemekre, és természetesen nem taníthattak. 1952-ben Benczúr László így írt erről egyik levelében: „az állam és egyház közjogi széjjelválásztása természetes következményeképpen ez az egyházi munka a főiskolák belső életéből kivált, de mint lehetőség és feladat fennmaradt. Feladata: az evangélium örömezetével szolgálni a főiskolások között, ennek érdekében kapcsolatot teremteni a Budapestre felköltöző főiskolai tanulmányokat folytató ifjúsággal és a budapesti főiskolásokkal egyaránt. [...] azokat, akikkel kapcsolatba kerültem, nem igyekeztem külön szervezetbe vagy elkülönülő közösségbe tömöríteni, inkább az volt a célom, hogy bekapcsoljam őket a helyi gyülekezeti életbe.”²⁰

Benczúr László evangélikus egyetemi lelkipásztori kinevezésének előzményei

Az 1915-ben született Benczúr Lászlót tanulmányai ideje alatt már olyan hatások érték, amelyek felkészítették az egyetemi lelkipásztori szolgálatra. Életrajzából ezeket az eseményeket és hatásokat emelem ki.

Tanulmányait a fővárosi egyetemi ciszterci gimnáziumban végezte, ezekben az években olvasta a katolikus egyetemi lelkész, Tóth Tihamér (1889–1939) könyveit, amelyek nagy hatással voltak rá. Édesapja tanácsára iratkozott be a soproni evangélikus hittudományi karra. Benczúr 1933 nyarán ismerkedett meg Dezséry Lászlóval, akivel soproni diákéveik alatt mély barátságot kötöttek.²¹ Benczúr az 1935/1936-os tanévben egy életre szólóan meghatározó szemesztert töltött a kolozsvári teológián: megismerkedett az erdélyi magyar értelmiséggel,²² részt vett egy főiskolák konferencián is Sztánán (BENCZÚR 1988, 19–20. o.). 1937-ben szentelték lelkésszé. 1940-ben, svájci tanulmányútjáról visszatérve részt vett a Dezséry László egyetemi lelkész által szervezett összejöveteleken (istentiszteleteken, kávéházi beszélgetéseken, filmvetítéseken). Benczúr így emlékezett vissza az egyetemi istentiszteletekre: „Dezséry teljes odaadással az evangélizáció és az ébredés oldalára állt.”²³

1942-ben Benczúr Lászlót fővárosi vallástanárnak nevezték ki, egyben ő volt a kelenföldi evangélikus gyülekezet vallástanára is. Ugyanabban az évben, 1942-ben nősült meg, mint barátja, Dezséry.²⁴ A két család gyakran összejárt, a két lelkipásztor aktívan segítette és támogatta egymás szolgálatát. Benczúr László így írt erről az együttműködésről: „Javaslatomra [Dezséry] Ordass (akkor még Wolf) Lajost előadásra kérte egyetemisták körében. Ordass által őt [Dezséryt] hívtam meg [Kelenföldre]. Kitűnő előadást tartott népes szeretetvendégségen az evangélikus[ok]

²⁰ Benczúr László levele az esperesnek, 1952. július 21. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

²¹ BENCZÚR László: *Arcképvázlat Dezséry Lászlóról*. Kézirat. 1–2. o. (Id. Benczúr László fénymásolatban bocsátotta rendelkezésemre 2002-ben.)

²² Találkozhatott Karácsony Benő (1888–1944) íróval, Reményik Sándor (1890–1941) költővel, Tamási Áron (1897–1966) íróval, Nyiró József (1889–1953) íróval és Kós Károly (1883–1977) építésszel, íróval.

²³ BENCZÚR László: *Arcképvázlat Dezséry Lászlóról*, 2. o.

²⁴ Uo. 1–2. o.

vallási ismereteiről, nézeteikről, életfelfogásukról [...] Tőlem is kért előadást. Az állam és az egyház viszonyáról beszéltem...”²⁵

A háború utáni esztendőkből Benczúr és Dezséry közösen gondolkodtak az evangélikus ifúság jövőjéről. Benczúr segítette barátja egyetemi lelkészi munkáját, például 1948 nyarán a Dezséry által Gyenesdiásra szervezett egyetemi konferenciára az ő kérésére és hatására ment el Ordass Lajos püspök előadást tartani.²⁶

1949-ben, tizenhárom évi egyetemi lelképásztori szolgálata után Dezséry Lászlót püspökké választották. Ebben a pozícióban is szívügyének tekintette az egyetemisták sorsát. Bár számára egyértelmű volt, hogy a kiépülő új politikai rezsim az (evangélikus) egyház mozgásterét egyre szűkebb keretek közé fogja szorítani, fontosnak tartotta, hogy ameddig csak lehet, az egyház éljen a misszió lehetőségével. A református egyetemisták közötti misszió már az 1940-es évek közepén kezdte „kinőni” a Soli Deo Gloria diákszövetség kereteit, a háború utáni években egyetemi közösségeik önálló gyülekezetekké váltak. Amikor 1948-ban a szövetséget megszüntették, a református egyház vezetői egyetemi lelkészeket neveztek ki. Ennek köszönhetően 1955-ig szolgált egyetemi lelképásztor a református egyházban Konkoly Iván személyében.²⁷

Dezséry László püspöki kinevezése után látta, ahogy a szovjet érdekszféra minden országában, úgy hazánkban is egyházellenes szocializmust építenek ki. Ebben a helyzetben is vallotta, hogy az egyház minden időben megmarad. Az evangélikus egyház vezetői közül sokan inkább vállalták az üldöztetést, a börtönt, hogy az állammal való bármiféle kollaborálást és annak még a látszatát is elkerüljék. Azonban „Dezséry szerint csak együttműködés közben, belülről és nem kívülállóként nyílik lehetőség az adott helyzetben érvényesülni képes kritikára”.²⁸

Benczúr László visszaemlékezéseiben csak érintőlegesen írt egyetemi lelkészi szolgálatáról, illetve kinevezésének okairól. A ránk maradt iratokból és 2002-ben folytatott beszélgetéseinkből arra következtethetünk, hogy Dezséry püspökként azért személy szerint Benczúrt nevezte ki egyetemi lelkésszé, mert több évtizedes barátságuk alatt megtapasztalta, hogy Benczúr László alkalmas erre a feladatra. Barátságuk okán Benczúrnak is voltak tapasztalatai

Benczúr László flanelográf bibliorát tart gyerekeknek a Déli Egyházkerület gyermekünnepségén (1950–52 körül)

²⁵ Uo. 2–3. o.

²⁶ Uo. 3. o.

²⁷ Orgoványi György (1913–1985) 1947 márciusától 1948-ig a Soli Deo Gloria szövetségen belül szolgált az egyetemisták között mint lelképásztor, 1948 decemberétől 1950 decemberéig pedig a református egyház pesti egyetemi lelkésze volt. Kollégája, majd utódja ebben a szolgálatban Konkoly Iván (ejtsd: konkoli, 1914–1984) volt 1948 márciusától 1955. december 31-éig. Konkoly eleinte csak a budai egyetemisták között, 1950 után a pestiek között is szolgált.

²⁸ BENCZÚR László: *Arcképvázlat Dezséry Lászlóról*, 4. o.

és rálátása az egyetemi misszióra, vallástanárként tanítási gyakorlattal is rendelkezett. A kényes politikai és egyházpolitikai helyzetben Benczúr László lelkipásztor hiteles, szelíd és szeretetteljes személyiségével hídszerepet töltött be.

A püspök 1949. október 1-jétől nevezte ki evangélikus egyetemi lelkipásztornak Benczúrt,²⁹ aki 1953 őszéig szolgált ebben a minőségében. Ugyanebben az időszakban a Luther Márton Intézet igazgatója is volt.³⁰

Benczúr László egyetemi lelkipásztori szolgálata

Négy tanítvány között (jobbán Koczor Miklós). Gyenesdiás, 1952.

Az 1948-as fordulatot követően felállt új evangélikus egyházvezetés a beszűkült lehetőségekhez mérten törekedett az egyetemi missziónak teret biztosítani. Bár az egyetemisták és főiskolások kollégiumaként is működő Luther Otthont 1949-ben több okból is be kellett zárni, a helyén létrejött Luther Márton Intézet továbbra is helyet biztosított az egyetemi missziónak.

Benczúr László egyetemi lelkészi megbízását 1949. október 1-jétől kapta meg,³¹ bár a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem csak az 1950. március 3-án megtartott rendkívüli közgyűlésén rendelkezett az egyetemi és főiskolai ifjúság lelkigondozását végző lelkészi állás megszervezéséről. Az egyetemi lelkészi feladatra ekkor is Benczúrt választották meg, és rendelkeztek díjleveléről is,³² továbbá arról, hogy az új egyetemi lelkészt a Luther Márton Intézet igazgatójának is kinevezik.

Benczúr László lelkészi és igazgatói szolgálata kiegészítette egymást, nehezen lehet szétválasztani a két munka feladatköreit. Az intézet adta a helyszínt a legtöbb egyetemi gyülekezeti programhoz, amelyeken az Üllői úti épület lakói is rendszeresen részt vettek. Benczúr László családjával a Luther intézet házrészében lakott.³³

²⁹ Benczúr László levele dr. Gaudy László vallástanítási igazgatóhoz. Budapest, 1950. január 25. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

³⁰ Dezséry László püspök 1953-ban mentette fel Benczúr Lászlót egyetemi lelkészi szolgálatából. Ezt követően 1966-ig püspöki titkárként tevékenykedett: először Dezséry mellett 1956 októberéig, majd Ordass Lajos (1901–1978) mellett végzett szolgálatot 1958. június 24-ig, végül Káldy Zoltán (1919–1987) püspök titkára volt. 1966. október 9-től Benczúr László az angyalföldi evangélikus gyülekezet lelkipásztora volt egészen nyugdíjba vonulásáig (1984. december 31.). 1957-ben újránősült, második felesége dr. Kada Judit tanár volt, aki 2006-ban halt meg. Benczúr László nyugdíjas éveiben is rendszeresen írt az *Evangélikus Élet* című hetilapba, és hitoktatóknak szervezett továbbképzéseken adott elő. Az evangélikus könyvtár számára könyveket kötött. Élete utolsó hét évében már nem látott, ezért magnóra mondta gondolatait. Id. Benczúr László a fia által tervezett idősök otthonában hunyt el 2008. október 4-én.

³¹ Benczúr László levele dr. Gaudy László evangélikus vallástanítási igazgatóhoz. Budapest, 1950. január 25.

³² Egyetemi lelkészi meghívólevelével Benczúr László evangélikus lelkész úrnak, Budapest, dátum nélkül. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

³³ Ifj. Benczúr László visszaemlékezése 2012. április 26-ai találkozásunkkor.

Egyetemi lelkészként nem hagyományos értelemben vett gyülekezetet örökölt, hanem egy feladatkört: keresse fel és pásztorolja a Budapesten tanuló evangélikus egyetemistákat és főiskolásokat. Benczúr László így emlékezett vissza szolgálatának kezdeteire: „...amikor átvettem Dezséry Lászlótól az egyetemi lelkészi szolgálatot, az egyetemek kapuja bezárult az egyházak előtt. Kérdés volt, hogy van-e jövője még az egyetemi misszióknak.”³⁴

Benczúr tapasztalatai szerint a II. világháború utáni években ezek a kérdések foglalkoztatták az egyetemistákat: „Hogyan, miként igazodhatok el a forradalmi változások szövevényes világában? És még ennél is izgalmasabb kérdéssé vált sokak számára, hogy mit jelent hitem a szakmámra való felkészülés, leendő hivatásom gyakorlása és általában a kultúra, az irodalom, a zene, a képzőművészet, a különböző tudományágak, a filozófia kihívásai tekintetében. [...] Mit jelent számomra Krisztus követése, ha szeretek sportolni, ha szerelmes vagyok, ha koncertre járok, ha mérnök, orvos, pedagógus szeretnék lenni?”³⁵ Az egyetemi lelkész visszaemlékezése szerint a korszak evangélizációi, bibliakörei többnyire figyelmen kívül hagyták ezeket a kérdésselvetéseket, emiatt sok fiatal kiábrándult az egyházból. Ha viszont olyan közösségre találtak, amelynek lelkészétől hiteles keresztyén válaszokat kaptak kérdéseikre, oda szívesen jártak, illetve szolgáltak is. A Luther intézetben szervezett programokat az egyetemisták hitelesnek tartották.³⁶

Benczúr László 1949 októberében a budahegyvidéki evangélikus gyülekezetben működő egyetemista bibliakörben kezdte el szolgálatát; ennek a körnek a tagjai a nyári gyenesdiási egyetemi konferencián ismerkedtek meg, és ott döntötték el, hogy tanév közben is összejárnak bibliatanulmányozásra.³⁷ A tagok kérésére az alkalmakat néhány hét múlva a Luther Márton Intézetbe helyezték át. Az Üllői úti épület fűtött volt, és a fontosabb egyetemekhez közel található. A bibliórákat péntek estéknként tartották, 1950 januárjára már több mint harminc hallgatónak. Az egyetemi lelkész ezeken az alkalmakon a Galatabeliekhez írt levelet, majd az Efezusi levelet magyarázta a fiataloknak.³⁸

Az egyetemi lekipásztor intézetbeli lakásán vasárnap délutánonként kötetlen összejöveteleket tartottak. Az alkalmakon a fiatalokat érdeklő és érintő kérdéseket tárgyalták meg. Továbbá közösen zenéltek, énekeltek, és adott témákban meghívott előadókat hallgattak meg. Benczúr László a korábbi gyakorlattal ellentétben nem tartott külön egyetemi istentiszteleteket. Nagyobb ünnepek előtt úrvacsorai előkészítő alkalmakat tartott a fiataloknak, aztán közösen vettek részt egy nagyobb budapesti evangélikus gyülekezet ünnepi istentiszteletén.³⁹

Benczúr László egyetemi lelkészként az adventi szeretetvendégségen mutatkozott be a fiataloknak. Erről az alkalomról az egyik egyetemi hallgató, aki a Luther intézet lakója is volt, így számolt be az *Evangélikus Élet* című hetilapban: „Jöttek is egymás után. Jórészt ismerősök [...] Öröm volt ez a találkozás, ahogyan kinőtt a hétköznapi rohanás fáradságos munkája között [...] aki ismeretlen volt, az sem maradt idegen. A teremben szétáradt a szeretet, és átmelegített, felölelt mindenkit. [...] Benczúr László egyetemi lelkész, aki most találkozott először szélesebb körben a rá bízott hallgatókkal, bemutatkozásában őszinte, meleg szeretettel fordult az ifjúság felé. [...] éreztük mindannyian, hogy nagy felelősséggel és szeretettel indul új munkájába.” (HÖLVÉNYI 1949) Ekkor találkozhatott először Benczúr László a vidékről Budapestre került evangélikus egyetemistákkal, köztük a Somogyi Béla úti volt leányotthon lakóival is.⁴⁰

A Luther intézetben tartott bibliórák utáni perselyezésből befolyt adományokból az egyetemisták rendszeresen

³⁴ Id. Benczúr László visszaemlékezése 2002. október 26-ai találkozásunkkor.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Benczúr László levele Turóczy Zoltán püspöknek. 1950. szeptember 5. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

³⁸ Benczúr László levele dr. Gaudy László evangélikus vallásitanítási igazgatónak. Budapest, 1950. január 25.

³⁹ Benczúr László levele Turóczy Zoltán püspöknek. 1950. szeptember 5.

⁴⁰ Benczúr László levele Kemény Lajos esperesnek. 1952. július 21.

támogatták Sátory Tilda gyermekmissziós tevékenységét. Sátory Tilda flanelográfjával⁴¹ járta az ország gyülekezeteit, és tanította a gyerekeket. Az egyetemisták emellett támogattak még egy középiskolás és egy teológus diákot, illetve a gyenesdiási konferenciatalepet is.⁴²

Benczúr László első szolgálati évének tapasztalatairól így számolt be püspökének: „...az egyetemi lelkészt több ízben keresték fel lelkipásztori beszélgetésre, tanácskérésre és szociális megsegítés végett. Többek számára szerzett tanulmányi és lakbérsegélyt. [...] Az egyetemisták legnagyobb része valamelyik budapesti gyülekezet életébe is bekapcsolódik, de ők maguk tartják szükségesnek a külön egyetemistákból álló közösségnek a fenntartását. Az egyetemisták között végzett lelki munkának egyesületi kerete nincs. Az egyesületi keresztyénység korszaka lezárult. Új utakat kell keresni a Budapesten tanuló főiskolások összegyűjtésére.”⁴³

1952-ben Benczúr László éves jelentésében arról számolt be, hogy hatvan-hetven fiatalall állt rendszeres egyetemi lelkipásztori kapcsolatban. Gyakran keresték fel lelkigondozói beszélgetés céljából. Benczúr azonban nemcsak lelki segítséget nyújtott, hanem több alkalommal segített szociális és tanulmányi ügyekben is. A megbetegedett hallgatókat a kórházban vagy otthonukban is meglátogatta, ha igényelték.⁴⁴ Évente négyszer körlevélben kereste meg a fiatalokat; szolgálata végén már kétszázttíz fővárosi és vidéki hallgatónak küldött ilyen, gyakran személyes hangvételű írást. Ezekben nemcsak az egyetemistáknak szervezett gyülekezeti programokról és konferenciákról írt, hanem egy-egy bibliai gondolatról is. Az 1952. januári körlevelében például a 130. zsolnárt magyarázta. 1952 tavaszán pedig kifejezetten személyes hangnemben írt a fiataloknak: „Éppen a vasárnapi prédikációra készülök, amikor a körlevelet írom. Elég nehéz textus Laetare vasárnapjának epistolája. Kissé bonyolult és számunkra nehézkes képrendszerben beszél. Egy kis bibliaismerettel és belemélyedéssel azonban kibomlik a szimbólumok értelme. Beszédessé válik a szöveg. Most azon gondolkodom, hogy mit is mondhat a körlevél olvasói számára. A 27. versen akad meg a szemem a Galata 4-ből. »Ujjongj, te meddő, ki nem szülsz; vigadozzál és kiálts, ki nem vajúdol...« Ez az ujjongás és az a vigadozás nyilván nem a meddőségért van. A meddőség szomorú dolog. Itt egy olyan meddőről van szó, aki késő öregségében terhessé lett és vajúdott. Sáráról szól az ige. Sára alapján véve mégis szép, és izgalmas múlt állt mögötte. Csak éppen jövője nem volt. Nem volt, de lett. Isten ígéje megszólította, ígéretet tett neki. El sem tudta képzelni. Nevetett az egészen. Késő öregségében mégis gyereket várt. Vajúdni kezdett. Most már nem hátra nézett, hanem előre, oda, amitől addig annyira félt: a jövőbe. Ezért kell ujjongania és vigadoznia. Úgy gondolom, ilyen a keresztyén egyház is, amelynek tagjai vagyunk. Egy kicsit öreg. Közel 2000 éves. Gazdag öröksége van. Izgalmas múltra tekinthet vissza. Most mégis vajúdik. Nem a múltján mereng, hanem a jövőjét keresi. Úgy történt ez, hogy úgy 30-40 évvel ezelőtt Isten újra beszélni kezdett. Először csak néhány főiskolás diák között hallották meg a hangját (Pro Christo! Tahi!), aztán egyszerre ott is, ahol a legkevésbé várták, a teológiákon...”⁴⁵

1950 tavaszán ifjúsági tanulmányi konferenciát tartottak Mátraházán, melynek célja az ifjúsági munkában szolgáló lelkészek tapasztalatcseréje volt. Az egyetemi misszióról Benczúr László mellett Konkoly Iván református egyetemi lelkész is beszélt.⁴⁶

Az egyetemi lelkész feladatai közé tartozott a nyári ifjúsági konferenciák szervezése és megtartása. Laborczi Zoltán (1919–2004) lelkipásztor vezette 1948-tól 1953-ig a gyenesdiási Kapernaum központot, ekkoriban a kü-

⁴¹ A bibliai történetek játékos, dramatizált előadására használt flanel háttér, amelyen a szereplők papírfigurái „mozogtak”. – *A szerk.*

⁴² Benczúr László levele Kemény Lajos esperesnek. 1952. július 21.

⁴³ Benczúr László levele dr. Vető Lajos püspöknek. Budapest, 1950. szeptember 5. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

⁴⁴ Benczúr László levele Kemény Lajos esperesnek. 1952. július 21.

⁴⁵ Benczúr László levele dr. Vető Lajos püspöknek. Budapest, 1950. szeptember 5.

⁴⁶ Meghívó a mátraházi tanulmányi konferenciára. Budapest, 1950. április 5. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

lönböző korcsoportoknak szervezett találkozók között az egyetemi konferenciák fontos szerepet kaptak. Egy-egy konferencia keddenként áhítattal és vacsorával vette kezdetét, majd a vasárnapi istentisztelettel, úrvacsorával, illetve a „morszaszedéssel” ért véget. A hétköznapi reggelek áhítattal kezdődtek, majd bibliatanulmánnyal folytatódtak. A résztvevők délelőtt még meghallgattak egy evangélizációs előadást, majd ebéd és szabadidő (fürdés a Balatonban) következett. Délután ismét egy előadás hangzott el, amelyet megbeszélés követett, végül vacsora és esti áhítat zárta a napot (FABINY 2009).

Az 1949-es nyári konferenciát *Jézus Krisztus a mi reménységünk* címmel tartották, 1950 augusztusában pedig *Az evangélium útja Európába* volt a téma a gyenesdiási Kapernaumban. Délelőttönként az Apostolok cselekedeteit tanulmányozták, délutánonként a második kőtábla parancsolatait beszélték meg a fiatalok. Az evangélizációkat Ézsaiás könyve alapján tartották.⁴⁷ Az 1951-es ifjúsági konferencia megszervezése már több nehézségbe ütközött, mint a korábbiaké. A szokásos augusztus végi időpontot az akkor bevezetett kötelező nyári katonai szolgálat miatt szeptemberre kellett módosítani, hogy a fiúk is el tudjanak menni Gyenesdiásra.⁴⁸ A hét témája *„A reménység nem szégyenít meg...”* volt Róm 5,5 alapján. Délelőtt a fiatalok arról beszélgettek, hogy kicsoda az ember. A délutáni beszélgetések témája pedig Jézus Krisztus volt, aki „erőm, üdvöm és reményem”. Az evangélizációt a 130. zsoltár alapján tartották.⁴⁹ A konferencia előadói között a szervező egyetemi lelkész mellett elődje, Dezséry László is fontos szerepet kapott.

Benczúr László szolgálata a Luther Márton Intézetben

Visszaemlékezéseiben Benczúr a Luther Márton Intézet igazgatására nem tért ki. Az intézet irattárából mindössze egy doboznyt őriz az Evangélikus Országos Levéltár.⁵⁰ A lelkipásztor saját iratai között csak néhány dokumentumot őrzött meg erről a szolgálatáról. Így sem a Luther Márton Intézetről, sem Benczúr László intézetbeli munkájáról alkotott képünk nem lehet teljes.

A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem 1950. március 3-i rendkívüli közgyűlésén Benczúr Lászlót választotta a Luther Márton Intézet igazgatójává. Meghívólevelében így foglalták össze, mit várnak az új vezetőtől: „...az Intézet szellemi irányítását, az éves munkaterv elkészítését, a tanfolyamok és tanulmányi konferenciák tervét, az előadók felkérését és azok irányítását, a munkaterv végrehajtására való felügyeletet, a házirend és a fegyelmi rend betartatását, általában az Intézet lelki vezetését.”⁵¹

Az intézet első lakói azok az egyetemi hallgatók voltak, akiket még Dezséry László szállásolt el szolgálata idején az intézet elődjében, a Luther Otthonban. A diákokról töredékes névsorok maradtak fent. Az állandó lakók többsége műegyetemista és bölcsészhallgató volt, akik egyben az „egyetemi gyülekezet” szolgáltágját is alkották.⁵² Amikor a soproni evangélikus teológiát a fővárosba költöztették, hat hallgatónő kapott helyet az épületben. „Kezdetből fogva ifjak (egyetemi hallgató és tanfolyamokon részt vevő fiúk) is laktak az intézetben. [...] társadalmi szempontból

⁴⁷ Meghívó a gyenesdiási evangélikus főiskolás csendesnapokra. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

⁴⁸ Benczúr László levele [Grünvalszky] Károlynak. Budapest, 1951. július 23. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

⁴⁹ Benczúr László és Balikó Zoltán evangélikus lelkészek körlevele a konferencia részleteiről. 1951. augusztus 5. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

⁵⁰ EOL, Luther Márton Intézet irattára, 1949–1953. (Anyakönyv, pénztárkönyv, számadások, jegyzőkönyvek.)

⁵¹ A Luther Márton Intézet igazgatójának meghívólevele. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

⁵² EOL, Luther Márton Intézet irattára, 1949–1953.

nagyon különböző rétegekhez tartozó huszoneves fiúk és lányok voltak valamennyien. Idejüket teljesen szabadon osztották be. Napi életrendjüket az órák látogatása, a tanulás, a gyakorlás és a közös esti áhítat időpontja szabta meg. Maguk alakították ki az együttélés rendjét. Kirívó konfliktusokra nem került sor. Az intézet otthonukká vált. Az intézet igazgatója elsősorban lelkipásztori jelenlétével örködött a jó renden” – emlékezett vissza a mindennapokra Benczúr László az 1980-as évek végén.⁵³

Az egyetemi lelkész az első kántorképző tanfolyamot még 1949 őszén szervezte meg tizennégy résztvevőnek, Peschko (Peskó) Zoltán orgonaművész vezetésével. Az intézetben végzett kántorok közül az egyik legismertebb

Esti áhítat 1958-ban

muzsikusként Trajtler Gábor, aki a teológia mellett később a Zeneakadémiát is elvégezte orgona szakon.⁵⁴ A kántorképzőn Benczúr László tartotta a reggeli és esti áhítatokat, alkalmanként bentlakó egyetemisták is szolgáltak mellette.⁵⁵

Az úgynevezett laikusoképző tanfolyamok többsége háromhetes kurzusokban zajlott, a résztvevők bibliaismereti, egyházismereti és egyházzenei órákat hallgattak. A programban bibliaköri alkalmak és evangélizációk is voltak. Benczúr aktívan részt vett a tananyag kialakításában, és előadásokat is tartott. (Például a II. önkéntes egyházmunkatárs-képző tanfolyamon az egyháztörténeti előadásokat ő tartotta.⁵⁶) A laikusoképző tanfolyamok között volt olyan is, amelyen speciálisan a gyermek- és az ifjúsági misszió számára képeztek munkatársakat, ezért gyermeklélektani ismereteket is tanítottak. Ennek oktatására Benczúr Kada Juditot és Gyökössy Endrét

kérte fel. A kántorképző tanfolyamok hallgatói is nagyjából ezt a tananyagot sajátították el, liturgiai és himnológiai ismeretekkel kiegészítve.⁵⁷ Az 1949/1950-es tanévben kétszer tartottak gyülekezetimunkatárs-képző tanfolyamot, hat-hat főnek.

A Luther intézet épülete gyülekezeti konferenciák, értekezletek helyszíne is volt. Például kétszer kétnapos konferenciát tartottak a tordasi gyülekezeti belmisszió munkatársainak, máskor az óbudai evangélikus gyülekezet ifjúsági köre rendezett harminc fiataljának tudományos-lelki összejövetelt. A Jó Pásztor Egyesület és az izákosmentő misszió munkatársai is szerveztek itt konferenciát, a tíznapos családgondozói tanfolyamnak harminc hallgatója volt. 1951 végéig az intézet tanfolyamain és konferenciáin összesen hatszázán vettek részt.⁵⁸

Benczúr László igazgatóként a tanfolyamok végeztével is levelezett az itt végzett gyülekezeti munkásokkal és

⁵³ Benczúr László levele dr. Groó Gyulának. Budapest, 1988. november 28. 4. o. EOL, Luther Márton Intézet fondjegyzékének melléklete.

⁵⁴ Uo. 3. o.

⁵⁵ EOL, Luther Márton Intézet irattára, 1949–1953.

⁵⁶ A II. önkéntes egyházmunkatárs-képző tanfolyam naplója. EOL, Luther Márton Intézet irattára, 1949–1953.

⁵⁷ Benczúr László levele dr. Groó Gyulának. Budapest, 1988. november 28.

⁵⁸ A Magyarországi Evangélikus Egyházgyűlésének jegyzőkönyve, 1951. november 9. 25. pont.

kántorokkal. Szolgálatát így köszönte meg egyik volt diákja: „Tanítványi hálás szívvel köszönöm a lelki épülést, amit Nagytiszteletű úrtól nyertem, innen tolmácsolom őszinte köszönetemet Peskó tanár úrnak és Weltler tanár úrnak, akik az eke szarvához szokott nehéz kezeimet megtanították az orgona billentyűinek könnyű kezelésére.”⁵⁹

Az evangélikus egyetemi lelkigondozás megszüntetése, Benczúr László egyetemi szolgálatának vége

A Luther Márton Intézetet 1952 végén bezáratták, ám a résztvevők a folyó képzéseket még befejezhették. A bentlakás lehetősége megszűnt, mivel az Evangélikus Teológiai Otthon lakóit költöztették az Üllői úti épületbe.⁶⁰ 1953. május 1-jével Benczúr Lászlót püspöki titkárrá nevezték ki Dezséry László mellé, ezért le kellett mondania a Luther Márton Intézet igazgatói állásáról. Nem sokkal később, június 1-jén az intézetet végérvényesen megszüntették.

Benczúr László azonban szerette volna az egyetemisták közötti szolgálatát folytatni. Ezzel barátja és püspöke is egyetértett, ezért 1953. június elsejével megbízta azzal, hogy az „egyházkerületbe tartozó és bibliatanulmányozó gyülekezet iránt érdeklődő egyetemi és főiskolai hallgatók számára rendszeresen tartson bibliatanulmányokat”.⁶¹ Azonban nem minden evangélikus egyházi vezető értett egyet ezzel. Dr. Mihályfi Ernő (1898–1972) egyetemes főfelügyelő például magukra a főiskolásokra nézve is „veszedelmesnek tartotta, ha ilyen egyházi tevékenységben vesznek részt”.⁶² A június végi bibliaóra alkalmával több vezető (például Vető Lajos) beleavatkozott Benczúr László szolgálatába és nyári konferenciaszervezésébe is. 1953 nyara így súlyos feszültségben telt. Benczúr és Dezséry szerették volna, hogy az evangélikus egyházban megmaradjon az egyetemi misszió. Végül Benczúr – Dezséry nyomására – megszervezhette az utolsó gyenesdiási konferenciát a felsőoktatási hallgatóknak. Mivel ezen nem csak budapesti diákok vettek részt, úgy döntöttek, hogy majd szeptemberben közlik a fiatalokkal: a fővárosi egyetemi összejöveteleket be kell szüntetni.⁶³

Az utolsó, 1953. szeptember 4-én megtartott pénteki bibliaórán harmincöt fiatal vett részt. Benczúr László ezzel az igével búcsúzott tőlük és az egész egyetemi ifúságtól: „*Az Úr Jézus Krisztus kegyelme, az Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!*” (2Kor 13,13) Az egyetemi lelkész hivatalosan is bejelentette a hallgatóknak, hogy nem folytathatja tovább szolgálatát köztük. Benczúr az alkalmon elhangzott hozzászólásokat a következőképpen foglalta össze Vető Lajos (1904–1989) püspöknek írt levelében:

„1. Az egyházi élet jelenlegi helyzetében helyesebbnek látszik, ha a külön főiskolások számára tartott bibliaórákat megszüntetjük.

2. Az evangélium iránt érdeklődő főiskolások lehetőleg a saját lakhelyük szerint illetékes egyházközség bibliaórai munkájába kapcsolódjanak be.

3. Legyenek segítségül a budapesti főiskolások a vidékről felköltözőknek abban, hogy őket a gyülekezet felé irányítsák.”⁶⁴

⁵⁹ Kuncz Salamon és Palotay Gyula levele Benczúr Lászlónak. Harta, 1951. január 19. EOL, Benczúr-hagyaték, 4. d.

⁶⁰ Benczúr László levele dr. Groó Gyulának. Budapest, 1988. november 28. 4. o.

⁶¹ Dezséry László levele Benczúr László püspöki titkárhoz. Budapest, 1953. június 1.

⁶² Benczúr László levele Dezséry Lászlónak. Budapest, 1953. július 3.

⁶³ Id. Benczúr László visszaemlékezése 2002. október 26-ai találkozásunkkor.

⁶⁴ Benczúr László levele Vető Lajos püspökhöz. Budapest, 1953. szeptember 24.

A Luther Márton Intézet és Benczúr László egyetemi szolgálatának hatása

Benczúr László a Luther Márton Intézet hatását így értékelte: „...[az] Intézet célkitűzései érdekében áttételesen módosult formában folyt tovább a munka. Nem laikusokat képző tanfolyamok, hanem különféle munkaközösségek szervezésének útján, a Déli Egyházkerület püspöki hivatalának keretei között.”⁶⁵

Az intézetben végzett kántorok fontos szolgálatot tölthettek be az evangélikus egyház életében. Nemcsak a kántorképzést vitték tovább, ők foglalkoztak a készülő új énekeskönyv dallami kérdéseivel is. Komoly szakmai munkát végeztek 1955-re az „Új rész” dallamainak rögzítésével, valamint az új korálkönyv és a harmóniumiskola létrehozásával.⁶⁶

Az 1953. őszi hivatalos búcsú ellenére Benczúr püspöki titkárként is folytatta az egyetemi és főiskolai hallgatók pásztorolását (BENCZÚR 1996, 7. o.). Az 1953 és 1957 közötti években Üllői úti otthonában szombatoként tízhús evangélikus fiatal gyűlt össze: beszélgettek, énekeltek, zenéltek és együtt imádkoztak.⁶⁷

1953 után rendszeresen olyan hallgatókat látott vendégül, akik közül többen valamelyik fővárosi evangélikus gyülekezet hűséges és szolgáló tagjai is voltak, vagy később végeztek civilként fontos egyházi, gyülekezeti szolgálatot. Így például Koczor Miklós (mérnökhallgató), Ihrig Dénes (építészhallgató), Nagy Elemér (építészhallgató), Győri József (mérnökhallgató), Drenyovszky Irén (orvostanhallgató), M. Baló Borbála (kertészmérnök-hallgató), Satory Tilda (gyógytárgy-tanár-hallgató), Csonka Géza (közgazdász-hallgató), Csorba István (karnagy), Ittész Mária (grafikus-hallgató), Martsek János és Horváth Fausto (mérnökhallgatók) és még sokan mások.⁶⁸ Később, az 1960-as években is tartottak találkozókat Benczúr angyalföldi parókiáján. Az egykori egyetemista bibliakör tagjai egymás között is tartották a kapcsolatot.⁶⁹

Összegzés

Benczúr László lelkipásztorként többféle feladatot ellátva szolgálhatta egyházát és a híveket, volt gyülekezeti lelkész, vallásnár és püspöki titkár is. Leginkább azonban egyetemi lelkészként valósíthatta meg azt, amiért annak idején a lelkipásztori szolgálatot választotta: „...tulajdonképpen azért mentem a papi pályára, mert úgy éreztem, hogy ez a hivatás engem semmi elől nem zár el, senki elől nem zár el, mindenkihez utat nyit, s a világ minden kérdése felé odafordulhatok, éppen az evangéliumnak a fényében. Tehát univerzális érdeklődésemet elégíthetem ki, hogyha ezen a pályán fogok működni.” (BENCZÚR 1988, 27. o.)

Benczúr László egy feszültségekkel teli korszakban volt egyetemi lelkész, így szerepének teljes és hiteles megítélése további kutatásokat igényel. A fővárosi evangélikus egyetemi és főiskolai fiatalság körében végzett szeretetteljes szolgálata az evangélikus egyházban is áldássá lett. A Luther Otthon utódjaként létrehozott Luther Márton Intézetben – majd 1953 után Benczúr saját otthonában, sok mindennel dacolva – találkozhattak, kapcsolatokat építhettek a leendő evangélikus értelmiség tagjai és a laikus szolgálók. És ez – az 1950-es években – nem volt kevés.

⁶⁵ Benczúr László levele dr. Groó Gyulának. Budapest, 1988. november 28. 5. o.

⁶⁶ Uo. 5–6. o.

⁶⁷ Ifj. Benczúr László visszaemlékezése 2012. április 26-ai találkozásunkkor.

⁶⁸ Id. Benczúr László visszaemlékezése 2002. október 26-ai találkozásunkkor.

⁶⁹ BENCZÚR László: *Egyházunk szolgálata az evangélikus egyetemi és főiskolai hallgatók között – 1948–1953 között*. Vázlat. (Id. Benczúr László fénymásolatban bocsátotta rendelkezésemre 2002-ben.)

Hivatkozott művek

- BENCZÚR László 1988. *Benczúr László nagyapám élete, ahogy Emese unokájának elmesélte 1988-ban*. Kézirat. (Ifj. Benczúr László családjának tulajdona.)
- BENCZÚR László 1992. „Más övez fel téged”. *Lelkipásztor*, 2. sz. 163–165. o.
- BENCZÚR László 1996. „...et nos mutamur...”. *Interjú önmagammal 1995 végén*. A szerző magánkiadása.
- BENCZÚR László: *Arcképvázlat Dezséry Lászlóról*. Kézirat. É. n.
- BENCZÚR László: *Egyházunk szolgálata az evangélikus egyetemi és főiskolai hallgatók között – 1948–1953 között*. (Vázlat.) Kézirat. É. n.
- CZENTHE Miklós – ZOMBORYNÉ BAZSÓ Rozália 2006. Százéves az Üllői úti országos székház. *Evangélikus Élet*, 71. évf. 52. sz. december 24. 12–13. o. Web: <http://www.evelet.hu/archivum/2006/52/123>. (Megtekintés: 2012. november 3.)
- FABINY Tibor 2009. Laborczy Zoltánról. *Evangélikus Portál*. <http://www.evangelikus.hu/teologia/fabiny-tibor-laborczy-zoltanrol>. (Megtekintés: 2012. május 11.)
- GYÖRFFY Eszter 2003. *A budapesti egyetemi gyülekezetek története a XX. században*. Szakdolgozat. Budapest.
- GYÖRFFY Eszter 2011. „A diákság szomjasan várja az igét”. Dezséry László egyetemi lelkészi szolgálata 1936–1949 között. *Credo*, 3. sz. 26–38. o.
- HÖLVÉNYI Magdolna 1949. Egyetemisták az adventi koszorú alatt. *Evangélikus Élet*, december 4. 3. o.
- HURSÁN Pál – ADAMIS Géza: *Volt egyszer egy kollégium...* Kézirat. EOL, Luther Otthon iratai, 80. sz. Öregdiákok köre tagjainak jegyzéke.
- KIRÁLY Sándor 2009. *Az egyetemi hallgatóság társadalmi arculata Magyarországon a két világháború között*. Doktori disszertáció. Debrecen. Web: <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/88068/5/ertekezes.pdf>. (Letöltés: 2012. október 5.)
- LADÁNYI Andor 1999. *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZEKERES Gábor – HURSÁN Pál 1995. Volt egyszer egy Luther Otthon. *Hang*, március. 4. o.

Levéltári források

- Evangélikus Országos Levéltár, Benczúr László hagyatéka.
- Evangélikus Országos Levéltár, Dezséry László hagyatéka.
- Evangélikus Országos Levéltár, Egyetemi Luther Szövetség anyagai.
- Evangélikus Országos Levéltár, Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem közgyűléseinek jegyzőkönyvei.

Visszaemlékezések

- ID. BENCZÚR László visszaemlékezése 2002. október 26-i találkozásunkkor. (Szóbeli közlés.)
- IFJ. BENCZÚR László visszaemlékezése 2012. április 26-i találkozásunkkor. (Szóbeli közlés.)

Györffy Eszter 1998-ban végzett a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán, történelem és vallástanár szakon. 2003-ban a KRE Hittudományi Karán lelkész diplomát szerzett. 2004-től a Budapesti Egyetemi és Főiskolai Gyülekezet lelkipásztora. 2007–2010 között a KRE Hittudományi Karán magyar egyháztörténelemből doktoranduszhallgató volt, kutatási témája a keresztyén ifjúsági mozgalmak története a 20. században, illetve az egyetemisták közötti misszió története.

Szabó T. Anna

Alkalmi vers

Szüleimnek, Arany-bangon

Házasságot (nemes tárgy!)
Kell megénekelnem,
Hálálkodva, ahogy illik,
Poharat emelnem.
Mit kívánjak szüleimnek
negyven év múltával? –
Adja Isten: ami jó,
még jobb legyen mával.

Legyen sok kirándulás,
sok séta a parton,
kis kocódások után
mindig legyen pardon,
adjon Isten örömet,
amennyit nem átal,
adja meg, hogy ami jó,
még jobb legyen mával.

Sok-sok közös nevetés,
jóízű ebédek,
fáradtságra pihenés
(aludni se vétek),
megbecsülni, ami van,
nagy idő múltával –
sok-sok közös pillanat
még több legyen mával.

Zavarodott az idő,
az emberek válnak –
negyven évi házasság
beillik csodának –
minden ember azt teszi,
ami éppen rávall –
jó lenne, ha mindenki
megváltozna mával.

Csak Ti ne változzatok,
legyetek erősek,
legyetek továbbra is
hétköznapi hősök –
aki párjára talált,
becsülje, szeresse...
Fel van adva nekem is
rendesen a lecke.

Minden, minden változik,
mi jóra, mi rosszra,
akad, aki szívesen
kajtat a tilosba,
de ki párját szereti,
csak a jóval házal –
adja Isten: ami jó,
még jobb legyen mával.

Viruljon hát, mint a kert,
sok közös esztendő,
a múltnál is jobb legyen
a közös jövő, sőt,
szerelem és türelem,
öröm a családdal –
erős szövetségeitek
erősödjön mával.

Minden közös pillanat
öntetik aranyba,
vert arannyal rakva van
nátatok a kamra,
költésétek csak egymásra,
ha van, garmadával:
ami sok, az több legyen,
még több legyen mával.

De hogy szavam szavamba
sokáig ne öltsem:
Ki-ki saját életét
alakítja bölcsen –
jó a család jó édes-
apával, anyával:
azt kívánom, minden jó
még jobb legyen mával!

Szigliget, 2012. január 18.

E. G. születésnapjára

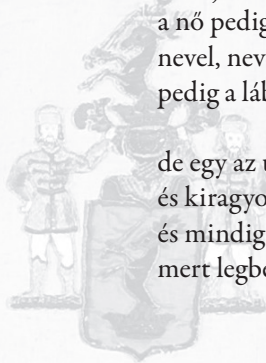
A nő, ha írófeleség
(egy felség lege: fele-ég)
ismeri mind a titkokat –
hallgat, szeret. Szabad.

A nő, ha írófeleség
tudja a harag szelepét,
ölel, el soha nem szalad –
simít, segít. Szabad.

Ő nem fél semmilyen vihart,
a nő, ha választott, kitart.
Társ, aki kart tár, mindig ad –
mosolyog és szabad.

A férj, a férfi mindig ír,
a nő pedig mindent kibír,
nevel, nevet és navigál,
pedig a lábán alig áll,

de egy az útja, tudja jól,
és kiragyog a gond alól,
és mindig szép és friss marad –
mert legbelül szabad.

Almási
Zsolt

Az internet és a Shakespeare-kutatás

Szakmai blogok és adatbázisok

Az internet a tudományos kutatásban különleges és változatos helyet tölt be. Mivel az internetre mindenki feltölthet tartalmakat, ezért a tudományos világ sokszor megbízhatatlansága miatt óva int a használatától, a blogolásról és twitterezésről pedig szinte csak olyan összefüggésben lehet hallani, hogy politikusok vagy sztárok furcsa módon nyilvánulnak meg bejegyzéseikben. Mindezek mellett és ellenére azt szeretném most bemutatni, hogy az internet – vagy ahogy manapság divatosan szokás utalni rá, a web 2.0 – egyre nagyobb teret követel magának a tudományos kutatásban is. Azt szeretném tehát ismertetni, hogy a ma tudósának tevékenységét hogyan alakítja az internet, hogyan válik meg sem kerülhető eszközévé.

Mivel magam a Shakespeare-kutatásban dolgozom, ezért a Shakespeare-kutatás és a digitális tér kapcsolódási lehetőségeire fogok példákat hozni a teljesség igénye nélkül. Először arra hívom fel a figyelmet, hogy a kommunikáció mára már szinte teljesen természetesnek vett módjai, mint például az e-mail mellett a digitális tér olyan eszközöket is biztosít, amelyek fokozottan segítik az információ megszerzését, illetve a kutatók szinte valós időben oszthatják meg eredményeiket egymással. Ez a virtuális fórum a *blogoszféra*. Másodszer azt szeretném megmutatni, hogy a digitális tér kutatható irodalmi művek archívumaként és szöveges adatbázisok (textabázisok) tár- és lelőhelyeként is működik.

Szakmai blogok

A tudományos blogok műfaji és technikai jellemzőik és várható olvasóközönségük miatt új kihívások elé állítják a kutatókat. Az olvasóközönség a nem szakmabeli érdeklődőktől a téma szakértőig terjed, tehát stilisztikailag a közérthetőségre kell törekedni, illetve egyszeri végigolvasásra kell lehetőséget teremteni (legfeljebb 1000 szavas bejegyzések). A blogok technikai lehetőségei között található a képek és videók beillesztése, amelyek szórakoztatóbbá tehetik a befogadást. Mindez arra sarkallja a tudományos blog eszközeivel élő kutatót, hogy kutatásainak eredményeit közérthető és látványosabb módon közölje. Persze mindez nem mehet a szakmai minőség rovására, hiszen az olvasók között a téma kutatói is ott vannak, tehát nem járathatja le magát a szerző. Mindezek alapján a blog alkalmas rövidebb gondolatmenetek publikálására, amelyek lehetnek önálló tudományos szövszenetek kisebb témákról vagy hosszabb tanulmányok nagyobb érdeklődésre számot tartó részei.

Magam hozzávetőlegesen hatvan blogot olvasok rendszeresen; a bejegyzések (posztok) figyelemmel követése nagyban hozzájárul ahhoz, hogy tudjam, mivel foglalkoznak a hozzám hasonló érdeklődésű kollégák az USA-tól

Ausztráliáig, Magyarországtól Angliáig és Németországig. Előnye a blognak, hogy nincs publikálási idő, amint a szerző létrehoz egy új bejegyzést, az érdeklődő azonnal olvashatja. Csak a példa kedvéért említem Victoria Buckley blogját, amely a *Shakespeare's England*¹ címet viseli. Híven a blog címéhez, Buckley kutatási területéről, a korai modern kultúráról ír, érdekes könyvekből egy-egy részletet vagy képet szemezget, amelyeket közérthető módon kommentál, interpretál. Bejegyzéseiben olvashatunk részleteket a hölgyek viselkedési kódexeitől kezdve boszorkányokról szóló leírásokig, kivégzések megjelenítéseitől az anatómiakönyvekig. A blogok szerzői tehát jellemzően olyan témákat vetnek fel, amelyek a korszak iránt érdeklődők számára is újdonságot jelenthetnek. Másik típusú hagyományos blogolásra lehet példa a *Blogging Shakespeare*,² amelyet a stratford-upon-avoni Shakespeare Birthplace Trust tart fenn. Ebben a blogban több szerző is ír, például Stanley Wells vagy Paul Edmondson, hogy az ismertebb szerzőket említsem, nemrégén pedig Parais Júlia kutatási beszámolóját olvashattuk itt. Ezekben a bejegyzésekben olyan érdekességekről esik szó, mint a Shakespeare-művek lehetséges forrásai, a stratfordi ásatások és azok digitalizációja.

A blogok az információk, gondolatok megosztásán túl egyúttal tudományos közösség építésére is alkalmasak. Technikailag ugyanis nemcsak egy-egy bejegyzést lehet közzétenni rajtuk, hanem ezekhez megjegyzések is fűzhetők, amelyek diskurzus kialakulására is lehetőséget teremtenek, amennyiben a megjegyzésre válaszolni illik és lehet, illetve mások is további hozzászólásokat tehetnek. Egy ilyen bejegyzés a hozzászólásokkal és a válaszokkal virtuális fórumot, közösséget hozhat létre. Egy másik példa a blogok közösségépítő funkciójára szintén a Shakespeare Birthplace Trust kezdeményezése, miszerint 2011. április 23-a előtt egy héttel megkerestek néhány bloggert, hogy vegyenek részt egy játékban Shakespeare születésnapja alkalmából. A játékhoz létrehoztak egy weblapot *Happy Birthday Shakespeare*³ címmel, amelyen megjelentették a jelentkezőket fotóval, rövid (140 karakternél rövidebb) életrajzzal és egy linkkel, amely a szerző blogjára mutatott. A játékhoz csatlakozók pedig április 23-a és 30-a között írtak a blogjukon egy bejegyzést a „Hogyan alakította életemet Shakespeare?” témában. Eredetileg mintegy ötven blogírórt kértek fel, de a hét folyamán bárki jelentkezhetett, majd elkezdtek hirdetni az eseményt, amelynek híre aztán április 23-ától futótűzként terjedt. Az eredmény az lett, hogy a hét végére nyolcvanheten kerültek fel a honlapra kedvenc írójuk születésnapjára írt írásukkal, és ugyan szinte teljesen angolszász bloggerközösség jött össze az oldalon, a játékhoz más országokból is csatlakoztak résztvevők.

Egy másik blogeseményt is példaként szeretnék említeni, amely, bár nem volt ennyire jól szervezett, mégis legalább ugyanolyan nagy horderejűnek bizonyult. 2011 végén vetítették a mozikban az *Anonymous* című filmet (rendező: Roland Emmerich), amelyben Shakespeare egy részeges, közepes színész; az ő nevével adja ki darabjait Oxford grófja, aki egyszerre gyermeke és szeretője I. Erzsébet királynőnek. Az alaptörténet természetesen fikció, a szerzőség kérdése mégis megmozgatta a digitális világot. A bejegyzések és a hozzájuk fűzött kommentárok heteken keresztül lázban tartották a Shakespeare-kedvelő blogoszférát, hiszen újra felforrósodott a vita a stratfordianusok (a *mainstream*, a „shakespeare-ológusok” 95 százaléka) és elsősorban az oxfordianusok (95 százalékuk lelkes amatőr) között. Blogbejegyzések tucatjai, hozzászólások százai jellemezték ezt a kultúrtörténeti és -politikai vitát. Ezt megkoronázandó, a Shakespeare Birthplace Trust is mozgásba lendült. Az eseményre szeptember 1-jén került sor, s bár eredetileg egyórásra tervezték, de még másnap is folytatódott. A disputa a *Shakespeare Bites Back* (Shakespeare visszavág) címet viselte, és egy „audiowebinárium” formáját öltötte.

¹ <http://www.shakespearesengland.com>.

² <http://bloggingshakespeare.com>.

³ <http://birthday2011.bloggingshakespeare.com>.

A vitaindító szeptember 1-jén magyar idő szerint délután 5 és 6 óra között zajlott le. A digitális környezet lehetővé tette, hogy élőben meghallgassuk Stanley Wells és Paul Edmondson közös előadását, amelyet PowerPoint-prezentáció kísért, illetve kérdéseket is feltehattünk a kezelőpanelen elhelyezett „kérdés” feliratú ablak segítségével. Az előadók célja az volt, hogy megakadályozzák, hogy a közvéleményt csak a filmben látottak-hallottak befolyásolják, különösen akkor, ha a film állításai téves premisszákon nyugszanak. A rövid előadás után Wells és Edmondson válaszolt az időközben feltett kérdésekre.

William Shakespeare

A webinarium, illetve a kérdések és a válaszok leginkább a következő három témát érintették: a szerzőség kérdésének eredetét, annak természetrajzát, valamint az érvek és ellenérvek felsorakoztatását. A szerzőség kérdése nagyjából az 1840-es években merült fel először, és azóta is folyamatosan a mélyben lappang, hogy időnként a felszínre törjön. A téma különlegessége, hogy máig már *hetvenhét* jelölt kerekedett Shakespeare helyett, akik között még Daniel Defoe és Charles Dickens neve is felmerült, a több száz évnyi korkülönbség dacára. A kérdés természetrajza nagyjából megegyezik az összeesküvés-elméletek szokásos jellegzetességeivel: keressünk valamiféle hézagot az életrajzban, találjunk ki hozzá egy nagy adag politikai konspirációt, végül megkaphatunk szerzőnek I. Erzsébettől kezdve Francis Baconon át Dickensig szinte bárkit. Az összeesküvés-elméletek kiöltőinek célja – ahogy az előadók megfogalmazták – általában az, hogy „fenéken billentsék a rendszert”. Felhozott érveik általában ingatagok, történelmitelenek, zavarosak és bombasztikusak. Wells és Edmondson ezek után bemutatták néhány kiválasztott érv gyengeségeit, majd könyv-, színház- és kultúrtörténeti érveket sorakoztattak fel Shakespeare szerzősége mellett.

Az előadás háttérüül a Shakespeare Birthplace Trust készített egy honlapot *Sixty Minutes with Shakespeare*⁴ címmel. Erre a honlapra, adatbázisba bejelentkezve további minielőadásokat lehetett meghallgatni neves Shakespeare-kutatóktól (Stanley Wells, Michael Dobson, Peter Holland, Andrew Murphy, Eric Rasmussen, Andrew Hadfield, Gary Taylor) vagy érdekes irodalmi, színházi emberektől (Margaret Drabble regényíró, Harriet Walter színésznő, Simon Callow színész-író, Janet Suzman színésznő-rendező). Az i-re a pontot pedig az tette fel, hogy őfelsége Károly walesi herceg is megszólalt az előadók közt. Ezek a minielőadások hozzátétőlegesen egypercesek voltak (hatvan előadó, összesen hatvan perc), és a szerzőségi vita egy-egy részletkérdését világították meg a beszélők sajátos szempontjai alapján. Ezek az előadások nem élőben hallgathatóak, a honlapra bejelentkezett érdeklődő az egyes felszólalók nevére kattintva bármikor bármilyen sorrendben meghallgathatja az előadásokat. Ha ez sem lenne elegendő, szövegüket PDF-formátumban le is töltheti, hogy saját gépén olvasva is tanulmányozhassa, elsajátíthassa a hallottakat. Októberben aztán elkészült Stanley Wells és Paul Edmondson ingyenesen letölthető virtuális könyvecskéje *Shakespeare Bites Back: Not So Anonymous*⁵ címmel, amelyből további információkat kaphat az érdeklődő olvasó.

A 21. században tehát a tudományos, így a Shakespeare-kutató közösség is képviseltetheti, sőt képviseli is magát

⁴ <http://60-minutes.bloggingshakespeare.com>.

⁵ http://bloggingshakespeare.com/wp-content/uploads/2011/10/Shakespeare_Bites_Back_Book.pdf.

a blogoszférában. Mint láttuk, kutatók írnak blogbejegyzéseket, reagálnak egymás felvetéseire, tudnak egymásról, és megszólítják a szélesebb közönséget is. A blogolásnak ez a hagyományos módja azonban nem az egyetlen terület, ahol a tudósok hallathatják hangjukat a digitális térben. Létezik egy ettől műfajilag jelentősen különböző, nagyon hatásos eszköz, amely ugyancsak lehetőséget teremt a tudományos közösség digitális eszmecseréjére. Ez az úgynevezett mikroblog műfaja, amelyen belül egyetlen szolgáltatás, a *Twitter* tudományos és szakmai használatáról fogok szólni.

A *Twitter* – az egyik legnépszerűbb mikroblog – két nagy különbsége az információszerzés és -megőrzés tekintetében a hagyományos blogokhoz képest a következő. Mint referenciaszervező, a rövid (legfeljebb 140 karakteres) bejegyzések miatt nem arra való, hogy alapos és mélyenszántó elmélkedéseknek adjon helyet, hanem arra, hogy elvezesse a felhasználót további tartalmakhoz: blogokhoz, könyvekhez, eseményekhez, adatbázisokhoz. Másfelől pedig ezek az utalások, bejegyzések nem maradnak meg feltétlenül, hanem idővel eltűnnek, illetve nehezen lesznek visszakereshetőek. Míg tehát a hagyományos blogok valamennyire statikusak, vagyis az e-mail üzenetekhez hasonlóan megmaradnak, és egyszerűen visszakereshetők magában a „felhőben”, a digitális térben, addig a *Twitter* – mint üzenetfolyam – mérhetetlenül tünékeny.

Dinamikus volta tehát az előnye és egyben a hátránya is ennek a fajta internetes szolgáltatásnak. Előnye, hogy az információ a közzététellel azonos időben jut el a felhasználóhoz, azaz a kolléga elküld egy bejegyzést, és én, aki követem, abban a pillanatban meglátom a képernyőmon. Az időtapasztalat szempontjából az azonnalíságot élhetem át, nem kell várnom az információra, hanem publikussá tétele pillanatában már meg is jelenik a képernyőn, azonnal tudomást szerzek róla. Bizonyos esetekben, bizonyos diskurzusok kialakulásánál ez a szempont nagyon jól jöhet. Ugyanakkor ez a folyamszerű időtlenség egyúttal a mikroblog hátránya is. Ugyanis a frissen megjelenő üzenetet azonnal követi a másik, a még újabb, amely az idővonalban lejjebb tolja, és így tovább, az újabb és újabb bejegyzések miatt az előző hír percekben belül lekerül a képernyőről, és rövid időn, esetleg órákon belül már végleg eltűnik a virtuális térből, egyszerű eszközökkel visszakereshetetlenül. További problémát okoz az, hogy az időzónák eltérése miatt előfordulhat az is, hogy egy kolléga bejegyzéseit soha nem tudom olvasni, ha olyankor ír a *Twitter*-en, amikor magam nem követhetem a hírfolyamot, mert éppen akkor alszom, tanítok stb. Tehát ünneplésre méltó az információk folyamatos áramlása, a jelenidejűség érzete, de közben átélem a végesség fájaldalmát is, amennyiben lemaradok sok-sok üzenetről.

Ez a mikroblog-szolgáltatás az információk továbbadásán és megszerzésén túl úgynevezett *Twitter*-események létrehozására is alkalmas. Ilyen *Twitter*-esemény volt például 2011-ben a *Shakespeare day*. Január közepén érkezett egy felhívás a Shakespeare Birthplace Trust címéről, hogy február 2-át Shakespeare-nappá nyilvánítják a *Twitter*-en. A terv szerint ezen a napon bárki feltehetően kérdést a klasszikus drámaíróról, és egy nemzetközi – elsősorban angol-amerikai – kutatókból álló csapat válaszolt. A válaszadókat később személyesen kérték fel a csatlakozásra (talán egyetlen külföldiként kerültem a stádba). Persze túl nagy reményeket nem tápláltam, mire is lehet jó egy ilyen játék, mit lehet száznegyven karakterben kérdezni, válaszolni, kit is érdekelhet ez?

A megadott nap reggelén azonban elkezdtek záporozni, ömlelni a kérdések, amelyek érdeklődőktől, tanulóktól, kutatóktól jöttek. A kérdésekre pedig elkezdtek özönlenni a válaszok, az enyémekek is persze. És ez ment egész nap, irtózatossá váló tempóban másfél ezer bejegyzés a világ minden pontjáról. Közben maguk a stáb tagjai is beszélgettek, beszélgettünk egymással, akár vitatkoztak, vitatkoztunk is. Olyan nagy volt az érdeklődés, hogy az én óráim szerint délelőtt 11 tájban már a *Guardian* weboldalán is említették az eseményt. Napközben csak rövid érkezői szünetekre mentem el a géptől, meg a gyerekszállítási kötelezettségek idejére. Este 11-kor zúgó fejjel léptem ki a *Twitter*-eseményből, amely iránt még ekkor sem lankadt az érdeklődés, hiszen ekörül kezdtek csatlakozni kérdéseikkel és válaszaikkal az amerikaiak.

A *twitteres Shakespeare day* mindenképpen fontos esemény volt, amennyiben hidat emelt a tudósok és az érdeklődők között. Ez a hídépítés több pillért használt. Érdekes volt megtapasztalni, hogyan formálódtak a kérdések,

és hogy játékos felvetések milyen érdekes eredményre vezettek. Az egyik kérdés például – volt-e olyan Shakespeare-darab, amely előbb jelent meg nyomtatásban, mint hogy színpadra került volna? – érdekes beszélgetéshez vezetett a *Troilus és Cressida* kapcsán. Továbbá arra jutottunk, hogy még a legnaivabb kérdéseket is érdemes komolyan vennünk, hiszen komolyan tették fel őket. Például az egyik humoros-játékos kérdésfelvetésre – melyik Shakespeare-darabot lehetne eljátszatni *Jackie Channel*? – a gyors közmegegyezés a *Tévedések vígjátéka* lett a következők miatt: van benne néhány verekedés, ikrek mint humor- és játékforrás, idegenség és halálos veszély. A komolyabb kérdéseknél pedig a 140 karakteres korlát jelentette az igazi kihívást. A megoldás: csak (kiskanállal!) kimérve a szavakat, fókuszáltan lehetett válaszolni, nagyon pontosan kellett fogalmazni. A stilsztikai gyümölcson túl ez a Twitter-esemény óriási pedagógiai haszonnal járt: az érdeklődők közt középiskolai tanárok, diákok kérdezhették a „nagyagyukat”, még a külföldieket is, ami nagyon autentikussá teheti a Shakespeare-tanítást és -élményt. Jó alkalmat adott a twitterező kutatókkal való kapcsolatépítésre is. Időnként úgy éreztem magam, mint egy valóságos nemzetközi konferencián, ahol jó emberekkel, jó kutatókkal jó témákról elmélkedhettem a kávészünetben. A nap mérlege számokban: 307 felhasználó, 1593 bejegyzés, 129 webcím küldése.⁶

Shakespeare-i szövegek és szöveges adatbázisok

A web 2.0 nemcsak a blogok, hanem a digitalizációs projektek tekintetében is teljesen újrarajzolhatja és radikálisan újra is rajzolja a tudományos világ, a tudományos kutatás térképét. Ezen belül drámai változásoknak lehetünk tanúi a shakespeare-i digitális szövegváltozatok esetében. Ezeknek a változásoknak és a bővülő adatbázisoknak a messze nem teljes bemutatásában két irányba fogok elindulni. Először egy fizetős – csak egy „fizetési fal” mögött hozzáférhető – szolgáltatást ismertetek, az *Early English Books Online* (EEBO) nevű adatbázist. Az ingyenesen is elérhető szövegállományok közül a British Library *Shakespeare in Quarto* nevű projektjét elemzem röviden. Sok más textabázist is szemügyre vehetnénk, magam huszonnyolc, Shakespeare-szövegeket tartalmazó vagy elemző adatbázis-szolgáltatást használok, de a jelen keretek között elegendő ennek a két, ikonikus és példaértékű adatbázisnak a szemrevételezése.

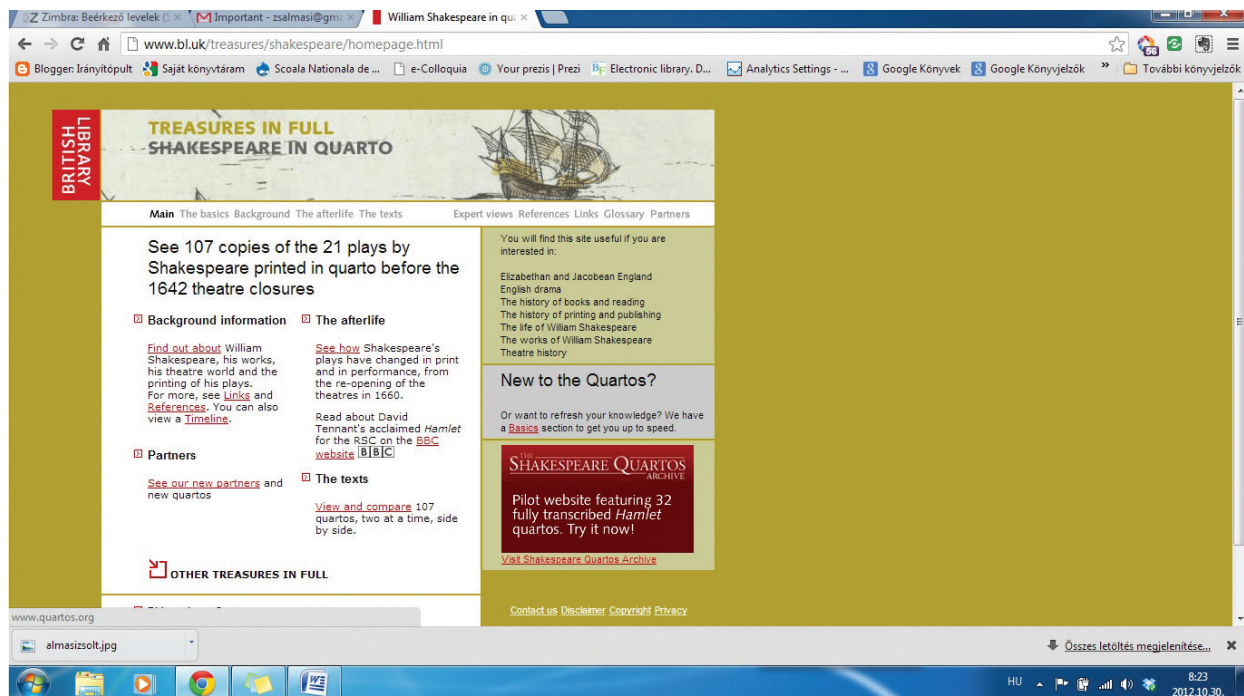
Az *Early English Books Online*⁷ hozzáférhetőlegesen százezer korai nyomtatvány digitális verzióját tartalmazza PDF-formátumban. Ebben a hatalmas online adatbázisban kereshetünk a hagyományos könyvtárakban megszokott módon: szerző, cím, kulcsszó szerint, illetve időszakokra, kiadási évekre vonatkozó szűrési funkcióval is. Bár nem tartozik a keresési feltételekhez, de megtudhatjuk a könyvészeti adatokat, továbbá a kiadványok lelőhelyét is.

Meg kell jegyezni, hogy az EEBO nélkül ma már nehéz elképzelni a reneszánsz korszak kutatását, hiszen nemcsak a szövegvariánsok pontosabb – természetesen nem a filológiai alaposág és szigorúság igényével történő – áttekintése miatt kell időről időre beletekinteni az adatbázisba, hanem a kiadatlan vagy kiadott, de jelenleg valamilyen okból elérhetetlen szövegek hozzáférhetősége miatt is. Bár az EEBO egy történetileg képzettebb kutatópraxis számára megkerülhetetlen, a magyar szakemberek dolgát megnehezíti, hogy az intézményi előfizetés igen drága, ezért csak kevés felsőoktatási intézmény, könyvtár engedheti meg magának. A helyzetben egy kicsit könnyít, hogy az MTA Könyvtára időnként előfizet egy-egy időszakra, de erre hosszabb távú kutatást nem lehet alapozni. Másfelől pedig ez nehéz helyzetbe hozza a nem Budapesten élő, dolgozó kollégákat, hiszen az MTA Könyvtárán keresztül nem kapnak távoli hozzáférést, tehát a fővárosba kell utazniuk az online adatbázis eléréséhez.

⁶ <http://summarizr.labs.eduserv.org.uk/?hashtag=AskShakespeare#twitterers>.

⁷ <http://eebo.chadwyck.com/home>.

A *Shakespeare In Quarto* honlap címdoldala

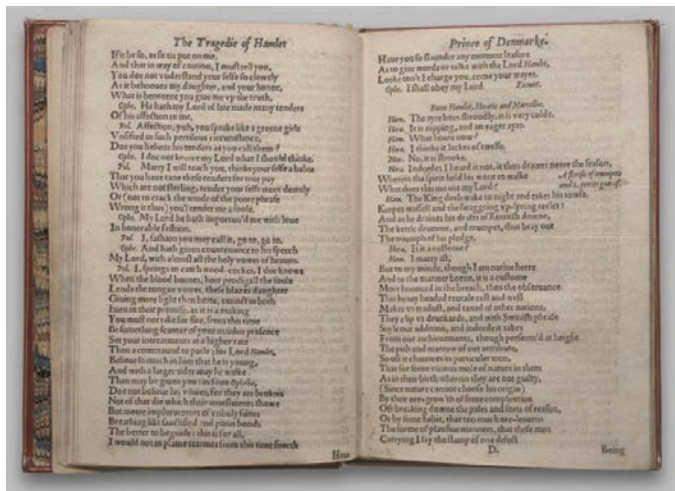
Azt is hozzá kell tenni, hogy az EEBO adatbázisának keresési lehetősége ma már meglehetősen elavultnak számít, hiszen a csak metaadatokon alapuló lekérdezés valójában nem ad több lehetőséget, mint egy hagyományos könyvtári cédulakatalógus áttekintése. Persze érthető, hogy csak a metaadatokon alapuló keresést tették lehetővé, hiszen – bár PDF-formátumban digitalizálták őket – a nyomtatványok oldalai csak képfájlként láthatók, azaz a szövegben nem tudunk keresni. Ezen a káros helyzeten szeretnének javítani azáltal, hogy a Text Creation Partnership fontmilliókat nem kímélve végzi a PDF-fájlok szöveggé alakítását, de ez a munka még nem ért véget, így csak részlegesen kereshető az EEBO szövegállománya.

Az ingyenesen használható adatbázisok közül a British Library *Shakespeare in Quarto*⁸ elnevezésű szolgáltatásába adok betekintést. A projekt keretében ingyenesen hozzáférhetővé tették Shakespeare 1642-ig megjelent huszonegy művének százhat kvartókiadását. Azért éppen 1642-ig, mert ezt a dátumot színháztörténeti fordulópontként tartják számon, ugyanis ekkor záratták be az összes londoni színházat majdnem húsz évre. Az úgynevezett *kvartókiadás* hozzátévelegesen A5-ös méretnek megfelelő oldalnagyságú nyomtatvány, amely egyetlen színmű szövegét tartalmazza. Ez a jellegzetesség azért fontos, mert Shakespeare életében mindössze tizenhét műve jelent meg kvartókiadásban, majd halála után még három, a ma ismert többi tizenhét pedig 1623-ban az első gyűjteményes kötetben, amelyet a szakirodalom „Első fólióként” tart számon. A *Shakespeare in Quarto* adatbázis tehát csak azokra a drámákra koncentrál, amelyek az életmű első színháztörténeti korszakához tartoznak, és kisméretű formátumban, kvartókiadásban jelentek meg.

⁸ <http://www.bl.uk/treasures/shakespeare/homepage.html>.

Az adatbázis a huszonegy színművel a megadott kritériumoknak megfelelően egy teljes korpuszt hozott létre. Mégsem elegendő egy átfogónak és alaposnak szánt adatbázis esetében csupán ennyi nyomtatványt közzétenni, ugyanis egyes művek esetében még a Shakespeare életében kiadott kvartók is meglehetősen nagy eltéréseket mutatnak. Ebből eredően a Shakespeare-filológia számára meglehetősen komoly problémát jelentenek például a következő művek: *Hamlet*, *The Taming of the Shrew*, *King Lear*. Ezek közül álljon itt részletesebben a *Hamlet*.

A *Hamlet*nek öt különböző kvartókiadásával számolhatunk, amelyek szövege kisebb-nagyobb mértékben eltér egymástól. Az első kvartó (Q1) 1603-ban jelent meg, és szövege meglehetősen különbözik a későbbiekétől. Ezt a változatot a Shakespeare műveit kiadók nem is igen veszik figyelembe, legfeljebb külön megjelentetik mint érdekes szövegvariánst. A következő „szövegtanú” – a második kvartó (Q2) – 1604-ben került forgalomba, amelyet „jó kvartónak” nevez a szakirodalom, ugyanis ez szolgál alapjául a későbbi szerkesztett szövegkiadásoknak.

A *Hamlet* kvartókiadás

Ennek egy nagyon közeli változata jelent meg 1605-ben, amelyet a Shakespeare-kutatók annyira hasonlóknak tartanak az 1604-es kvartóhoz, hogy ugyanúgy Q2-ként emlegetik. A *Hamlet*nek később, 1623 előtt még két kvartókiadása jelent meg kisebb eltérésekkel: a harmadik (Q3) 1611-ben és a negyedik (Q4) 1622-ben. 1623-ban aztán napvilágot látott az „Első fólió” gyűjteményes kötet, amelyben helyet kaptak az eddigi kvartókiadásokban található művek kiegészítve tizenhét színdarabbal (például *Macbeth* stb.). Ebben a kiadásban tehát újra megjelent a *Hamlet*, amelynek szövege hasonlít a Q2-ére, de kimaradt belőle mintegy kétszáz sor, valamint kiegészült körülbelül hetven sorral, azaz nagyon hasonló a „jó kvartó” szövegéhez, de mégsem azonos vele. Az 1637-es, ötödik kvartókiadás (Q5) pedig visszatért a Q2 szövegéhez, mindössze egyetlen sort hagyott ki abból, csak a helyesírást közelítette a modernebbhez. Eltekintett az „Első fólió” felvonás- és jelenetbeosztásától is, és visszatért az osztatlan hagyományhoz.

Ezt a meglehetősen összetett szövegtörténeti hagyományt tovább bonyolítják az azonos kiadások példányainak szövegeltérései is. A korabeli nyomtatási szokások miatt nem elegendő egyetlen példányt szemügyre venni ugyanabból a kiadásból, mivel az azonos kiadásban belül az ugyanazon nyomtatás során elkészült példányok között is lehetnek szövegeltérések. Ennek az az oka, hogy a kora modern Londonban – eltérően a mai nyomtatási munkamódszertől – miután elkészült a kefelevonat, amelyet javításra küldtek a kontrollszerkesztőkhöz, elkezdtek nyomtatni a még ellenőrizetlen lapokat. Amikor megérkezett a javított példány, leállították a nyomtatást, kijavították a hibákat, és újra elkezdtek a nyomtatást. A megszáradt oldalakat – javítottakat és javítatlanokat egyaránt, teljesen összekeverve – végül könyvvé kötötték. Ennek eredményeképpen az egyes példányok ugyanazon a kiadásban belül sem lettek azonosak.

Ebben a könyvtörténeti okokból kialakult nagyon komplex helyzetben az adatbázis szerkesztői a következő módszert követték. Először is az adatbázisban elérhető mind az öt különböző kvartókiadás. (Természetesen az „Első fólió” nem, hiszen az eltérő formátumú.) Továbbá, ha nem is minden kiadáshoz, de legalább néhányhoz több példányt is digitalizáltak, amelynek következtében a *Hamlet* cím alá összesen nyolc szöveg tartozik – a Q3-nak és a Q4-nek két-két példánya, illetve a Q2-nek egy 1604-es és egy 1605-ös változata is elérhető.

A sokféle kiadást és változatot kényelmesen nézegethetjük a logikusan elrendezett internetes felületen. Egyszerűen navigálhatunk, oldalanként lapozgathatjuk a százhat kvartókiadást, megnyithatunk egyet vagy egyszerre kettőt, hogy kényelmesebb legyen az összehasonlítás. A tanulmányozást segíti néhány, a szövegekkel és a korszakkal kapcsolatos téma esszészerű, tömör kifejtetése. Rövid bevezetőket találunk az Erzsébet- és Jakab-kori Anglia, a korabeli angol dráma és színház, a könyv és az olvasás történetébe, a nyomtatás és a könyvkiadás jellegzetességeibe, Shakespeare életébe és műveibe. A *Shakespeare in Quarto* egy nagyon kompakt, összeszedett, jól fókuszált és felhasználóbarát adatbázisnak tűnik. Persze, mint mindig, az ördög itt is a részletekben bújjik meg.

Először is fontos tudni, hogy kik a célközönsége ennek a szolgáltatásnak, hiszen az ő elvárásai határozzák meg az adatbázis felépítését. Meglehetősen nehéz erre a kérdésre válaszolni. Valószínűleg nem azoknak készült, akik csak úgy érdeklődnek például a *Hamlet* iránt, hiszen meglehetősen erőfeszítést igényel egy régi nyomtatvány olvasása. Ám ha ezzel a nehézséggel nem is számolunk, a dráma melyik szövegváltozatát keressük? A döntéshez könyvtörténeti ismeretekkel kell rendelkezünk, de még ez esetben is fennáll a kérdés, hogy melyiket válasszuk a hasonlók közül. Ha viszont nem kifejezetten az érdeklődőknek készült az adatbázis, akkor feltételezhetően a kutatóknak. Ha biztos, hogy nem az érdeklődők a célközönség, akkor legalább ennyire biztos, hogy a könyvtörténészek sem. Ha ugyanis szövegeltérések vannak ugyanazon kiadás példányai között is, akkor nem elég egy-két példányt megvizsgálni, ha rendelkezésünkre állhatnak további változatok Nagy-Britannia, esetleg az Egyesült Államok egyéb könyvtáraiban. Mivel pedig nem tették hozzáférhetővé az összes példányt, sőt ami talán még rosszabb, nem is adtak magyarázatot bizonyos példányok kihagyására, a kollekció meglehetősen véletlenszerűnek tűnik a könyvtörténész szempontjából. Persze a könyvtár választása logikusnak tűnik: azokat a köteteket digitalizálták, amelyek a British Libraryben megtekinthetők. Jogos is lenne ez az érvelés, ha például a Q2-es kvartókiadás 1604-es változata nem az Egyesült Államokból származna, de onnan származik. Ha sem az érdeklődő laikusok, sem a könyvtörténészek nem célközönsége az adatbázisnak, akkor valószínűleg azok a tudósok és tudományos pályára aspiráló hallgatók, akik a két véglet között helyezkednek el – legalábbis szövegtörténeti szempontból. Azok a kutatók tehát a célközönség, akik valamilyen filológiai kérdésben elbizonytalanodnak, és gyorsan utána szeretnének nézni a kérdéses szöveghelynek. Ez a célközönség azonban eléggé meghatározatlan ahhoz, hogy a szövegválogatás önkényessége indokolható legyen, illetve hogy az igényeikhez lehessen igazítani az adatbázis nyújtotta lehetőségeket.

Talán ezzel a bizonytalansággal magyarázható, hogy a *Shakespeare in Quarto* hasonlóan működik, mint egy hagyományos, nyomtatott könyveket tartalmazó könyvtár. Maguk a szövegek képfájlként léteznek: nézegetni, olvasni lehet őket. Úgy tűnik, hogy nem tettek sokkal többet annál, hogy a könyvek lapjait jó minőségben lefényképezték és feltöltötték az adatbázisba, mintha az lett volna a cél, hogy egyszerűen csak megosszák a nyilvánossággal a könyveket digitálisan is. Továbbá, mivel a könyveket nem a borítótól kezdték el fényképezni, hanem a színmű szövegét megjelenítő első oldaltól, talán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mégsem a teljes köteteket, hanem csak a szövegeket akarták közreadni. A harmadik nehézség az, hogy a szövegek nem kereshetőek, azaz mintha egy hagyományos könyvet nézegetnénk, végig kell lapoznunk ahhoz, ha például ki szeretnénk gyűjteni a szövegből az összes antik történeti vagy elképzelt személyre történő utalást. Ezt azonban egy keresőprogram is megtehetné helyettünk sokkal pontosabban és gyorsabban, ebben az adatbázisban mégis az olvasóra hárul ez az egyébként mechanikus feladat. A célközönség pontos meghatározásának hiányából adódik az a bizonytalanság, amelyből ezek a nehézségek következnek. Mindez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lenne hasznos az adatbázis, hiszen a magyar kutatóknak mind ez ideig időt és pénzt nem kímélve el kellett utazniuk Londonba, hogy a British Libraryben betekinthessenek ezekbe a különleges korai nyomtatványokba.

Lehetetlenség ilyen szűk keretek közt részletesen bemutatni, ahogy a digitális világ folyamatos bővülésével változik az irodalomtudomány, benne a Shakespeare-kutatás módszertana, lehetőségei és eredményeinek kommunikációja. Mindezek alapján általánosságban mégis el lehet mondani, hogy a tudósok és érdeklődők „kasztya” között húzódo demarkációs vonalak kezdenek megszűnni, amely jelenség új kihívások elé állítja a kutatókat. Kezdenek átjárhatóvá válni a határok, hiszen a szakemberek és a laikusok párbeszédbe elegyedhetnek, sőt elegyednek is, a shakespeare-ológusok munkája átláthatóbbá válik, és mivel az ingyenes adatbázisok mindenki számára hozzáférhetőek az interneten, ezért egy-egy apró részletkérdésben egy érdeklődő is lehet olyan jól informált, mint a kutató. A határvonalak elmosódásával együtt jár az is, hogy a tudósoknak nemcsak a megszokott publikációs elvárásoknak kell megfelelniük, hanem újra meg kell tanulniuk a szélesebb olvasóközönséghez is szólni, vagy bevonni őket is, vagy legalábbis kíváncsiságukat fenntartani kutatásaik vonatkozásában. Ez hosszú távon remélhetőleg mindenkinek és az egész Shakespeare-kutatásnak is a javára válik. Az adatbázisok, textabázisok folyamatos gyarapodása pedig annyiban hoz változást a tudományban, amennyiben lehetőség nyílik újabb és újabb kérdések felvetésére, pontosabb kereséseket futtathatnak le, sokkal gyorsabban és alaposabban készíthetnek szövegelemzéseket, stilisztikai statisztikákat. A kérdés immár nem az, hogy az internet használható-e az alap kutatásokban is, hanem az, hogy a tudományos közösség hogyan él az egyre bővülő digitális világ, az internet adta új lehetőségekkel.

Hivatkozott internetes oldalak

Blogging Shakespeare. <http://bloggingshakespeare.com>.

Early English Books Online. <http://eebo.chadwyck.com/home>.

Happy Birthday Shakespeare. <http://birthday2011.bloggingshakespeare.com>.

Shakespeare Bites Back: Not So Anonymous. http://bloggingshakespeare.com/wp-content/uploads/2011/10/Shakespeare_Bites_Back_Book.pdf.

Shakespeare in Quarto. <http://www.bl.uk/treasures/shakespeare/homepage.html>.

Shakespeare's England. <http://www.shakespeareengland.com>.

Sixty minutes with Shakespeare. <http://60-minutes.bloggingshakespeare.com>.

Summarizr. <http://summarizr.labs.eduserv.org.uk/?hashtag=AskShakespeare#twitterers>.

Almási Zolt diplomáit az ELTE BTK-n szerezte: angol nyelv és irodalomból 1995-ben, filozófiából 1998-ban, irodalomtudományi PhD-jét ugyanitt 2001-ben. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Karának Angol-Amerikai Intézetében docensi beosztásban dolgozik. Fő kutatási területei: William Shakespeare, Francis Bacon, Tudor-kultúra, könyvtörténet, kutatás a digitális korban. Tagja számos kari és egyetemi bizottságnak, az MTA köztestületének, a Tudor Symposiumnak, egyik alelnöke a Magyar Anglisztikai Társaságnak, egyik alapító főszerkesztője az *e-Colloquia: Sixteenth-Century English Culture* című digitális folyóiratnak. *The Problematics of Custom as Exemplified in Key Texts of the Late English Renaissance* (2004) címmel monográfiája és két általa szerkesztett könyv – *Writing the Other. Humanism versus Barbarism in Tudor England* (2008), *New Perspectives on Tudor Cultures* (2012) – jelent meg külföldön, továbbá cikkei magyarul és angolul itthon és külföldön egyaránt.

Örkény-játékok

Kamarás
István
OJD

Olvasáskutató és olvasótábor-szervező szerepeim jócskán átfedték egymást: több kutatás ötlete olvasótáborban (vagy hasonló közösségekben) született, és jó néhány olvasáskutatás kérdéseit, tesztjeit építettük be olvasótábori beszélgetésekbe. Itt is, ott is igen gyakran az idén száz éve született Örkény volt játszótársunk, műveivel teszteltük az olvasókat, egypercesével indítottuk az olvasótábori és más beszélgetéseket, e novellákat folytattuk, és lettünk társszerzőivé. Mivel ezeket az olvasótábori játékokat szinte minden esetben dokumentáltuk, feldolgozható és értékelhető olvasásszociológiai kísérletekként kezelhettük őket.

Meddig él egy fa?

1974-ben kezdődött az a nemzetközi összehasonlító irodalomszociológiai kutatás, amelynek keretében (egy Móricz- és egy Sánta-elbeszélés mellett) a *Meddig él egy fa?* című Örkény-novella befogadását is vizsgáltuk könyvtárba járó tizenhét éves gimnazisták, negyven-ötven éves szakmunkások, valamint diplomás könyvtárosok körében¹ Budapesten, Moszkvában, Szófiában és Varsóban (FOGARASSY–KAMARÁS 1981). Hazánkban rajtuk kívül húsz-harminc éves szakmunkások, irodalmárok és kutatóintézeti kémikusok körében is végeztünk felmérést, tehát összesen tizenöt csoportban. Bolgár és lengyel viszonylatban legálisnak, orosz viszonylatban féllegálisnak számított a kutatás, így lett az Örkény-novella és befogadásának dokumentációja egyszerre szellemi csempészáru és konspirációs anyag.

Az elbeszélés inkább kedvező, mint elutasító fogadtatásra talált valamennyi csoportban, és csak nagyon keveseket hagyott közömbösen. Legjobban (sorrendben) az irodalmároknak, a könyvtárosoknak és a magyar diákoknak tetszett, legkevésbé a fizikai munkásoknak és az oroszoknak. A novella fogadtatása esetében meglepően erős konszenzust tapasztalhattunk – a harminchárom felkínált lehetőség közül minden csoportban a következőket választották a legtöbben: *elgondolkodtatott, meghatott, fejtörést okozott, újat mondott*. A moszkvai olvasók csoportjában a *megrendített* feltűnő hiánya és a *meghatott* átlag alatti előfordulása azt jelezte, hogy őket érintette meg a legkevésbé ez a mű.

Nemcsak a „hivatásos olvasók” (az irodalmárok) körében került a *túlélés* az értelmezések középpontjába, hanem a „laikus olvasók” zöménél is. Az *emlékállítás* az orosz olvasók, az *élet és halál* a magyar olvasók és a könyvtárosok, az *élet értelme* és a *magány* mint hatáselem a magyar olvasók körében fordult elő leggyakrabban. A moszkvai és a szófiai munkások a gyógyíthatatlan beteg (halálra ítélt) idős asszonyban – a társadalmi helyzetéhez kapcsolódó sztereotípiák miatt – nem annyira a tragikus sorsú embert látták, hanem a „haldokló úri osztály” képviselőjét. Megállapítható, hogy a *halál és ellenszere*, valamint az *élet értelme* a hetvenes években ebben a régióban még agyonhallgatott téma volt. Mondhatni, azóta is.

¹ A férfiak és nők aránya nagyjából 50-50 százalék volt a felmérésben.

A kutatásba bevont harminckilenc jó nevű irodalmár értelmezései közül véletlenszerűen tízet kiválasztva, és melléjük téve a legárnyaltabbnak tartott laikus értelmezések közül nyolc szakmunkásét (nyolc általánost végzettek), egy diákét és egy könyvtárosét, tizenhárom be nem avatott irodalmárt arra kértünk, hogy rangsorolják ezeket. A zsűri hármas holtversenyt állapított meg két kritikus és egy tizenhét éves középiskolás diák között. A munkások a 4., 8., 11., 15. és 19. helyezést érték el, vagyis nyolc általánost végzettek előztek meg neves kritikusokat. Örkény talán – némi okkal-joggal – maliciózus megjegyzéssel kommentálná a végeredményt, ám szerintem ez esetben csupán arról van szó, hogy a laikusok jelentős hozzáadott értékkel gazdagíthatják a kanonizált hivatásos (és hivatalos) interpretációkat.² A laikusok és a hivatásosok értelmezéseinek közös halmaza a *túlélés* volt, de a laikusok nagyobb figyelmet szenteltek a fiatalasszonynak, és ők azt is megjegyezték, hogy a túlélés neki is feladata. *Az ösztönösség és tudatosság* ellentétének és az idős asszony egyszerre *heroikus és groteszk* viselkedésének felismerése a laikusok körében jóval ritkább volt, a továbbélést jelképező fa *szépségének* említése viszont gyakoribb.

A téma kibeszéltetésére több alkalommal került sor mind a szakmunkástanulók, mind a kultúraközvetítők számára szervezett olvasótáborainkban. A novellát több esetben megszakításokkal olvastuk föl, és a hallgatókat arra kértük, próbálják meg folytatni a történetet. Amikor a cselekmény szerint valaki bekopog az ablakon, mire a gyermeket váró Bánné összeressen, és félve húzza szét a függönyt, az 1976-os bakonyoszlopi olvasótábori csoportom szakmunkástanulói ellenséges katonát, katonaszökevényt, ennivalót kolduló asszonyt, kiadó szobát kereső embert, segíteni érkező betegápolót vagy bejárónőt képzeltek el. Amikor a facsetete-kertészlet tulajdonosának felesége megtudja, hogy az öszülő városi asszony a hirdetésre jött, a hallgatók egyike azt mondta: „Hát facsetetét, azt biztosan nem fog venni, mert háborúban csak nem fog ültetni.” Másikuk így replikázott: „Miért ne? Mindig vannak hóbortos emberek. Ha én megkívánnám, meg is venném!” Amikor a hallgatók megtudták, hogy az idősödő asszony a facseteték közti sikertelen keresgélés után megáll egy göcsörtös fűzfa előtt, ilyenekre gondoltak: „Valakit elveszített.” „A saját sírjára szeretné.” „Csak valami jelképnek kell neki a fa.” Amikor pedig az asszony végre rátalál a mezsgye szélén álló, élete teljében lévő hársra, és Bánné arra figyelmezteti, hogy azt már nem lehet átültetni, így folytatták: „Talán azért veszi meg, mert a háború után valami szépre van szüksége.” „Talán a férje vagy a fia ott van eltemetve.” „A szomorú fűz után egy vidám hárs, teát is lehet főzni belőle, náthára, szívre jó.” „Dehogyan! Azért kell neki, hogy maradjon valaki utána.” „Segíteni akart vásárlásával a szegényeken.” „Szerintem ez a végrendelete.” „Ebben a fában jelképesen egy kicsit tovább élt.” (HAVAS J. et al. 1977, 25–36. o.)

A megváltó

HALÁSZ László több „mesterséges” változatot készített ehhez az egyperceshez (1973). Ezek közül az 1976-os bakonyoszlopi olvasótáborban részt vevő tizenöt-tizenhat éves szakmunkástanulóknak a lapos-kőznapi stílusban, illetve a feltételes módban átírt verziót olvastam föl, végül az eredeti következett. Mindegyik cím nélkül hangzott el, hogy címet adhassanak nekik. Az első változatra ezeket találták ki: *A tavon, Hajnali fürdés, Csónakázás*. Az eredeti egyperces pedig a következő címeket kapta: *Furcsa hajnal, Erőtlen próbálkozások*. Legtöbbjüknek az első, átírt („mesterséges”) változat tetszett a legjobban. A tekintetben eléggé bizonytalanok voltak, hogy miről szól az elbeszélés. Csak egyiküknek jutott eszébe, hogy „volt valami vízen járó szent”. Amikor elárultam a novella címét,

² Más lenne a helyzet, és a „vetélkedés” bizonyára egyértelműen a hivatásosok javára dőlne el, ha nem egy, hanem mondjuk tucatnyi mű értelmezése lenne a „versenyfeladat”.

valaki így vélekedett: „Az író is megváltani, vagyis megváltoztatni akar.” Ezután felolvastam Máté evangéliumából a megfelelő részt, majd megkérdeztem tőlük, szoktak-e ők is vízen járni. Erre egyikük megjegyezte: azt nem, de a jól végzett munka után bizony fel szokott reppenni. Valaki még hozzátette, hogy „nem nehezebb vízen járni, mint jól megírni valamit” (HAVAS J. et al. 1977, 22–23. o.).

Tíz évvel később, a Magyar Rádió Makk Katalin által szerkesztett *Kagylózene* című műsorában (amelynek szereplői értelmiségi szülők ötödikes-hatodikos gyermekei voltak) a tizenegy-tizenkét évesek ilyen címeket adtak a novellának: *Boldogság, Megszállottság, Frissebb vagyok, mint valaha, Akarni tudni kell, A siker mámorában, Remény*. Hogy végül is sikerült-e vízen járnia az írónak, arról megszólaltak a vélemények: „Elsüllyedt, mint a kezdő szörföző.” „A boldogságtól úgy érezte, sikerülni fog.” „Sikerült neki, mert a gondolatai szárnyaltak.” Akadt vélemény, mely szerint „ha Volentik bácsi jó ember volt egész életében, akkor neki is sikerülhet” (KAMARÁS–MAKK–VARGA 1993, 297–298. o.).

Örkény István

Információ

1976-ban a Magyar Hajó- és Darugyár szakszervezeti könyvtárában összegyűlt,³ szakmunkásokból álló (önmagukat *Hetedikeknek* nevező) baráti társaság tagjai úgy folytatták a novellát, hogy a szakszervezeti bizottság meghallgatta a portásnőt és a panaszt tevő hölgyet:

„– Én csak azt mondtam, hogy a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe – védekezett a portásnőt alakító B. Tivadar.

– Hogy értette ezt? – kérdezte a bizottság elnöke.

– Úgy, ahogy van! – felelte a portásnő.

– Nekem ez itt ne az életéről morfondírozzon, amikor én azért jöttem, hogy valami fontosat elintézzek! – méltatlankodott az ügyfelet alakító G. Katalin.

– Most végre rájöttem az életem értelmére – vallotta meg a portásnő.

– Engem nem érdekel a maga élete, engem az érdekel, hol van a Montex, mert nekem, vegyék tudomásul, ez a problémám – zárta le a beszélgetést az ügyfél.”

A bizottság nem volt egységes az eset megítélésében, végül is megegyeztek egy írásbeli fegyelmisségben. A társaság nagyobb része nem volt megelégedve. Javaslatomra eljátszották az Örkény-novellát továbbgondoló jelenetet egy

³ Kéthetente délután 3-tól este 10-ig.

másik szereposztásban, vagyis egy másfajta olvasatban is. L. László – a bizottság egyik tagjának szerepében – a következőre hívta fel társai figyelmét: „Már régóta vártam, hogy mikor tör ki egyszer a kartársnő, mert ezt a sablont egy normális ember nehezen tudja elviselni.” Mi már tudtuk, hogy L. László (akkor még érettségizett raktáros) szerint az emberek „velejükig rosszak”, és azt is, hogy egyszer hazafelé menet éjszaka megállt a hidon, és a vízbe bámulva hangosan elmondta a *Talán eltűnök hirtelen...* kezdetű József Attila-verset. (L. L. ma már stand-up showman, és groteszk egyperceseket ír.) Végül a portásnőt heves vita után felmentették, ő (vagyis V. Tibor) erre így reagált: „Nagyon meg vagyok bántva, hogy csak most vették észre, hogy én is ember vagyok.” (V. Tibor akkoriban meglehetősen gyakran érezte úgy, hogy nincs értelme az életének, és úgy látta, hogy húsz ember közül csak egy végez olyan munkát, amihez kedve van. A világot alapjában véve ő is rossznak, de – L. Lászlóval szemben – megváltoztathatónak tartotta.) (KAMARÁS 1987)

Magyar Panteon

A hajógyári *Hetedikek* 1977-ben erőteljesen elhatárolták magukat a novellában szereplő Hubauer Sándor-féle kisemberektől, tömegemberektől, akikkel brigádjaikban is körül voltak véve. Felsőbbrendűségi érzésüknek az volt az oka, hogy ők akkor már szinte valamennyien a munkájuk mellett tanuló, felfelé mobil társadalmi rétegbe tartoztak.

Az 1978-as olvasótábor tizenöt-tizenhat éves szakmunkástanuló résztvevői az egyperces mintájára egy-egy tárlót rendeztek be saját életük tárgyaiból a „Bakonyoszló Panteonban”. T. József így nézett ki: egy munkapad, egy rádió, egy könyvespolc. N. Zoltán életét a következők jelenítették meg: egy szétnyírt tornacipő, egy kevésbé elnyírt cipőápoló kefe, egy kopott farmer, egy „Edzett ifjúságért” feliratú ezüstjelvény, egy 1977-es bakancs, egy olvasótábori jegyzetfüzet, egy kimustrált motor. K. Erika tárlatának feliratai: „Nagy színes fényképem”, „Kedvenc játékaim”, „Kedvenc ruháim”, „Első rajzaim”, „Összetört szájharmonikám”, „Családi fénykép”, „Bizonyítványom”. K. György „emlékkiállításán” a következők kaptak helyet: születési anyakönyvi kivonat, általános iskolai bizonyítvány, KISZ-igazolvány, olvasótábori napló.

Ez az ötlet annyira megtetszett Polónyi Péternek, a Gödöllői Városi Múzeum igazgatójának, hogy elhatározta, hasonló kiállítást rendez gödöllői „átlagpolgárok” anyagából. Elképzése sajnos csak be nem teljesült végrendelete maradt.

Mindig van remény

Bármennyire hihetetlen, ez az abszurd történet nem csupán egy fiktív novella, hanem a valóságban is megtörtént. A hetvenes években a Könyvtártudományi és Módszertani Központ általam vezetett Olvasáskutatási Osztályának külső munkatársa, Arató Antal jászberényi könyvtárigazgató javaslatomra harminckét szocialista brigád tagjaival olvastatta el városában a *Mindig van remény* című egypercest azzal, hogy a „Szocialista módon művelődni!” jelszó jegyében rendezett vetélkedőn összemérjék értelmezéseiket. A következő interpretációk születtek:

Nyikolajev szocialista brigád (a Jászberényi Hűtőgépgyár szalagnál dolgozó szerelői): „Ha már kocsis, ház, nyaraló megvan, nem tudják az emberek mire költeni a pénzüket.”

Ady Endre szocialista brigád (a Járásai ÁFÉSZ Mozgalmi és Igazgatási Főosztályának dolgozói): „A társadalom-

ban élő emberek tudatát még jelentősen fejleszteni kell, hiszen hogy értenénk meg mi a novellát, amikor a szereplő mérnök sem érti meg az érdeklődő kérdését.”

Auróra szocialista brigád (a Jászberényi Aprítógépgyár Program Osztályának dolgozói): „Az elburjánzó krip-
taépítési divatot pellengezi ki. Szinte emlékműveket építenek, nem az elhunytaknak, hanem saját maguknak.”

Petőfi Sándor szocialista brigád (a Jászberényi Cipőipari Vállalat munkásai): „Felveti az emberi gyarlóságot, a hivatali bürokráciát, ugyanakkor rámutat arra is, hogy mekkora változást hozott életünkbe, hogy már csak az a gondja az embernek, hogy milyen legyen az általa elképzelt kripta.”

Déryné szocialista brigád (a városi tanács titkársági és szervezési dolgozói): „Kifigurázza az ügyintézést, magát az ügyet, de az ügyfelet is. Javaslatunk, hogy ésszerűen fel nem használható pénzt utalja át brigádunk kasszájába.”

Komáromi József szocialista brigád (hűtőgépgyári mérnökök): „Többségünk szerint az érdeklődő lakáshoz akar jutni. A kisebbség szerint az abszurd döntésben az emberi szabadság nyilvánul meg.”

Bolyai János szocialista brigád (hűtőgépgyári műszaki ellenőrök): „Hogy ilyen vadhajtások létrejöttek, annak az is oka, hogy keveseknek adatik, hogy valami maradandót alkossanak.”

Jedlik Ányos szocialista brigád (a hűtőgépgyár műszaki fejlesztésén dolgozók): „Egyesek szerint a halál mindig értelmetlen, de természetszerű állapot, melyet tudomásul kell venni, el kell tudni viselni. Nincs túlvilág, nincs fel-
támadás, ezért felesleges a pazar síremlék építése. Mások szerint Örkény a lakásgondok megoldatlanságát csúfolta ki. Akadtak olyanok is, akik szerint az egész morbid, elvonatkoztatott, és a levegőben lóg.”

Március 8. szocialista brigád (a tejüzem adminisztrátorai és tejkezelői): „A vallások nagy része a haláltól való félelem ellen ígért segítséget. A keresztény vallás legvonzóbb ígérete az, hogy a földi lét után egy megfoghatatlan túlélelési lehetőséget ígér híveinek. Örkény is azt a problémát veti fel, hogy az ember sosem barátkozik meg a halállal. Véleményünk azonos az író elképzelésével, hogy jól elrendezett életünk egyszerűen megszűnik, s mivel a mai ember nem hisz a túlvilági életben, így hát jelenlegi életformájában szeretne továbbélni.”

Stromfeld Aurél szocialista brigád (aprítógépgyári szerszámkészítők): „Ilyen a mi túlvilági igényünk, a mi örökkévalóságunk. A középkor emberéhez képest semmi.”

Úgy gondolom, vaskos örkénytelenség lenne ezt a művelődéstörténeti lenyomatot akár historizálni, akár aktualizálni. Legfeljebb rezignáltan megállapíthatjuk, hogy *mára minimálisra csökkent a remény*, ugyanis már réges-rég nincsenek szocialista brigádok, csak multik, káéfték, béték, kis- és nagyvállalkozások, amelyek dolgozóit – szakszervezeti könyvtárosok híján – aligha lehetne rávenni egypercesek versenyszerű értelmeztetésére (KAMARÁS 2005).

A nagy menetelés

Ez valóban folytatást provokáló novella, hiszen éppen csak elkezdődik. Elindul világgá egy tojás, csatlakozik hozzá Berengár király, egy fél bicikli, Jézus Mária Szent József, Bertolt Brecht és Takariko Kiriwi japán asztalitenisz-világbajnok. A bakonyoszlói olvasótáborban el is játszottuk, vendégünk, Jan Sand, a pozsonyi Comenius Egyetem újságíró tanszékének vezetője alakította élethűen a fél biciklit.

A nyolcvanas évek közepén a már említett, Makk Katalin szerkesztette *Kagylózene* című rádióműsorban ötödikes-hatodikos gyerekek úgy folytatták Örkény társszerzőjeként a mesét, hogy a menetelőkhöz csatlakozik még Liszt Ferenc zsebzongorájával, Mohamed Ali, majd nyomban Mohamed Aliz, kisvártatva pedig Sir Charleston a bicikli másik felén ülve (KAMARÁS–MAKK–VARGA 1993, 35–36. o.).

A tudomány csarnokában

1987-ben a Magyar Rádió Sárkány Klára által szerkesztett *Embertan – középhaladóknak* című műsorában 18–22 éves fiatalokkal beszélgettem a szerénységről és az önhiittségről. Arra a kérdésemre, hogy „Mire lehetünk büszkék?“, egyikük azt válaszolta, hogy „A szerénységünkre”. Ez lett az apropója *A tudomány csarnokában* című egyperces felolvasásának. Örkény így fejezi be (vagyis így hagyja nyitva) a novellát: „Ki érti ezt?” A rádióműsorban az alábbi diskurzus következett:

- „– Lehetséges, hogy a lány túlságosan beleélte magát a szerepébe.
- A víz a fontos, és az, aki adja.
- És mit érezhetett a Nobel-díjas tudós, amikor nem sikerült megismételni a pohár víz csodáját?
- Hogy a természet becsapta.
- Ha először jön a tévé, akkor még büszke lehetett volna, hogy ő találta meg a megoldást.
- Kérdés, mennyire hitte magát tévedhetetlennek, aki képes egyetlen pohár vízzel meggyógyítani azt, akin százhetven tudóstársa nem tudott segíteni.
- Csakhogy nem ő hívta oda a tévét.
- Ezért sem lehet szerénytelennek nevezni. Min bukott el akkor?
- Megtagadhatta volna, hogy a tévé előtt megismétli a csodát.
- Nem viselkedett nagyképpően, de talán egy icipicikét befurakodott gondolataiba a gőg. Szóval a legszerényebb ember is bejöhét a csöbe.” (KAMARÁS–SÁRKÁNY 1993, 40–41. o.)

In memoriam dr. K. H. G.

Ugyanebben a rádióműsorban Örkény talán legmegdöbbenőbb egyperceséről is beszélgettünk:

- „– A német ör részéről egy nagyon sértett önérzet volt, amit már egyszerűen nem tudott kompenzálni.
- Nana! Itt két sértett önérzet állt egymással szemben!
- Csakhogy itt éppen a német ör érdekes, ugyanis tettehez nagyon nagy értékzavar vezetett, hiszen felsőbbrendűnek hitte magát, és éppen a nála sokkal műveltebb zsidó döbbsentette rá...
- És szerinted mi van akkor, ha az ör azzal válaszolt volna, hogy ismeri őket?
- De hát éppen a Hölderlint, Heinét és Rilket ismerők lötték le a dr. K. H. G.-ket. Ízlésük akár hasonló is lehetett volna, de értékrendjük különbözőt gyökeresen.” (KAMARÁS–SÁRKÁNY 1993, 116–117. o.)

Ez a novella attitűdtesztként szerepelt *Vallásosság, habitus, ízlés* című kutatásomban (KAMARÁS 2009), amelyben huszonéves, különböző vallású, felsőfokú végzettségű válaszadók véleményét hasonlítottam össze. Egyebek mellett megállapíthattam, hogy ez az Örkény-egyperces sorrendben az evangélikusoknak, a zsidóknak és a nem vallásosoknak tetszett a legjobban, legkevésbé pedig a muszlimoknak. A leggyakoribb hatáselemek (átlagosan 7–18 százalék) sorrendben a következők voltak: *megrendítő, elgondolkodtató, igaz, humoros, ijesztő*, a leggyakoribb értelmezéselemek (átlagosan 9–21 százalék) pedig: *műveltség és műveletlenség; az ör rádöbben műveletlenségére, és ez düböt vált ki belőle; az igazságtalanság és az erőszak uralma; tudás és hatalom ellentéte; dr. K. H. G. provokációja; az emberi butaság; a fasizmus*.

Figyelemre méltó, hogy valamennyi csoportban csak nagyon keveseket hagyott közömbösen ez a mű, és na-

gyon alacsony (10 százaléknál kevesebb) volt a reflektálatlan értelmezések⁴ aránya, ugyanakkor nem volt ennél kifejezetten magasabb az árnyalt és reflektált értelmezéseké⁵ sem. A legárnyaltabb értelmezéseket a metodisták, a zsidók és a nem vallásosok adták, a legkevésbé árnyaltakat a mormonok, a muszlimok és a buddhisták. A zsidók érzékeny reagálása természetesen egyáltalán nem meglepő, az viszont igencsak figyelemreméltó, hogy azok a Jehova tanúi, akik a másik négy attitűdtesztelő művet (Örkény: *Trilla*; József Attila: *Medáliák I., Bukj föl az árból*; Pilinszky: *Mielőtt*) minden csoportnál nagyobb mértékben elutasították, és a legkevésbé reflektáltan értelmezték, ezt a novellát kedvezően fogadták, és eléggé árnyaltan értelmezték. Önmagukhoz képest rendhagyó befogadói viselkedésük azzal magyarázható, hogy a haláltáborokban a jehovistákat is német örök felügyelték. Ez a reakció így – akárcsak a zsidók esetében – náluk is áttételes, de a katonai szolgálatot megtagadó, és ezért haláltáborba kerülő felmenőik sorsának emléke a Jehova tanúinak körében is meglepő mértékben felerősítette a nyugalmi állapotából szinte mindenkit kibillentő Örkény-novella hatását. Így elmondható, hogy a jehovisták – nyomasztónak, ijesztőnek, egyben elgondolkodtatónak és igaznak is találva azt – nemcsak magukénak érezték, hanem „magukénak is értelmezték” ezt a művet.

Trilla

Két évtizeden át, az 1980-as évektől a kétezres évek elejéig gyűjtöttem a válaszokat a „Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?” kérdésre (összesen 1432 gyűlt össze). A vizsgált harminchárom csoportban a leggyakoribb értelmezéselemek a következők voltak: *egyhangú, unalmas, sivár élet* (25 százalék), *egyhangú, unalmas, lélekölő munka* (18 százalék), *magányosság, elhagyatottság* (16 százalék), *elszemélytelenedés, elgépiesedés* (13 százalék). A negyedikes gyerekek számára Wolfné özvegy, foglalkozását tekintve titkárnő vagy író, aki sokat dolgozik, és furcsa neve van. A nyolcadikosok jellemző válasza, hogy az asszony író szeretne lenni. A szakmunkástanulók és a katonai középiskolások szerint beletörődik sorsába, ezért elrettentő példa. A végzős katonai pilótanövendékek a technikai civilizáció embertelenségét olvasták ki az egypercesből. Mérnökhallgatók és fiatal mérnökök a bürokratikus társadalom ismeretlen hősét látták Wolfnéban. Az óvóképzős hallgatók megbízhatónak, a tanítóképzős hallgatók közönyösnek és igénytelennek tartották, a tanárszakos egyetemi hallgatók pedig a kisemberrel, az átlagemberrel, a kiszolgáltatott áldozattal azonosították. A GYES-en lévő fiatal anyák úgy érezték, ők Wolfnék. A hősnőhöz leginkább hasonló helyzetű adminisztrátorok fontosnak tartották megbízható munkáját, ezért megérdemli, hogy figyeljenek rá. A szociológusok szerint a kiszolgáltatott asszony sorsa sokaké, és többen is azt gondolták róla, hogy özvegy, férje Auschwitzban pusztult el. A pszichológusok azt mondták, hogy Wolfné mi vagyunk, és hogy ő a maga nemében egyetlen. A filozófusok megbízhatónak, kiszolgáltatottnak, kiközösítettnek, ugyanakkor istenképmásnak tartották. A Közép-európai Egyetem nemzetközi vallástudományi kurzusán részt vevő doktorjelöltek szerint ez a novella egy ima. Fiatal katolikus papok és szerzetesek úgy vélték, az értékes munkát végző asszony az embertelen társadalom áldozata. Idősebb keresztény lelkészek azt hangsúlyozták, hogy a lélekölő egyhangúságban robotoló Wolfné ember. A doboló számánok csoportja szerint az a Wolfné, aki egyedi és senki mással fel nem cserélhető, mi magunk vagyunk. A Krisna-hívők szerint az értelmetlen életű asszony az anyagi világ rabja, ezért sorsa elrettentő példa. A magyar

⁴ Mint például: „Párbeszéd csúnya véggel.”

⁵ Például: „Diákként talán sírva fakadt volna szegényenében, de itt fegyverrel tudott azon úrrá lenni.” „Az élet abszurditása, a hatalom kérdésköre, a kultúra értelme és értelmetlensége.” „Az elviselhetetlen tükörbenzés borzasztó kényszercelekvése.”

szakos tanárok számára a *Trilla* a lét értelmetlenségéről és a technikai civilizáció embertelenségéről tanúskodik. Az irodalmárok a jelentéktelen Wolfné egyediségét, megbízhatóságát, magányos és ismeretlen hős voltát, valamint a lét abszurditását hangsúlyozták (KAMARÁS 2003, 72–77. o.).

* * *

Sárkány Klára jóvoltából egyik rádióműsorában módomban volt Örkénnyel elbeszélgetni. Elmeséltem neki, hogy mi bizony, tisztesség ne essék szólván, rendre eljátszogatunk, elhülyeskedünk novelláival, egyperceseivel. Örkény lelkendezve megnyugtatót, mondván: „*De hiszen ezek éppen erre valók!*”

Hivatkozott művek

- FOGARASSY Miklós – KAMARÁS István 1981. *Olvasó a labirintusban. Olvasásszociológiai kutatás középiskolások körében.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- HALÁSZ László 1973. A műbefogadói attitűd és személyiségváltozások összefüggései – kísérleti megközelítésben. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 1. sz. 57–60. o.
- HAVAS Judit – HAVAS Katalin – KAMARÁS István – SOMORJAI Ildikó 1977. *Olvasótábor Bakonyoszlopon.* Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém; Országos Széchényi Könyvtár Könyvtartudományi és Módszertani Központ, Budapest. 25–36. o.
- KAMARÁS István 1987. *Hetedikek. Egy angyalföldi társaság lenyomata.* Művelődéskutató Intézet, Budapest. 82–86. o.
- KAMARÁS István 2003. *A Trilla szólamai. Egy Örkény-egyperces olvasatai.* Holnap Kiadó, Budapest.
- KAMARÁS István 2005. Mindig van remény. (Lenyomat a hetvenes évekből.) In: uő: *Olvasásügy.* Iskolakultúra, Pécs. 18–22. o. <http://mek.oszk.hu/03200/03258/03258.pdf>. (Letöltés: 2012. november 2.) = KAMARÁS István: Mindig van remény. 2000, 1993. 17. sz. 6–10. o.
- KAMARÁS István 2009. *Vallásosság, habitus, ízlés. Kutatási jelentés.* Loisir Könyvkiadó, Budapest. 84–85. o.
- KAMARÁS István – MAKK Katalin – VARGA Csaba 1993. *Kagylózene. Beszélgetések az emberről.* Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged. 35–36. o.
- KAMARÁS István – SÁRKÁNY Klára 1993. *Embertan – középhaladóknak.* Keraban Kiadó, Budapest. 40–41. o. [Válogatás az azonos című, 1986–1989 között közvetített rádióműsor anyagából.]

Kamarás István (1941) akadémiai doktor. Magyartanári és könyvtáros-, majd szociológusdiplomát szerzett. Előbb az Országos Széchényi Könyvtár Olvasáskutató Osztályát vezette, a Művelődéskutató Intézetben művészet- és vallásszociológusként dolgozott, az Országos Közoktatási Intézetben kezdett el foglalkozni az ember-, erkölcs- és vallásismeret oktatásával, majd a pécsi, azután a veszprémi egyetemen tanított művelődés-, művészet- és vallásszociológiát, vallástudományt és embertant. Emberismeret- és erkölcstankönyveket írt általános és középiskolásoknak, valamint egyetemi hallgatóknak. A veszprémi Pannon Egyetemen megalapította az Antropológia és Etika Tanszéket, és megindította az ember- és erkölcsismeret szakos tanárok képzését. Tankönyvei és tudományos művei mellett írt még szociográfiákat, regényeket, meséket és utópiát, hangjátékokat.

Van egy perce?

Rendhagyó emlékezés a száz éve született Örkény Istvánra

Van egy perce? – ezzel a kérdéssel fordultunk olyan, szerkesztőségünk látókörében élő személyekhez, akik amellet, hogy végzik rendes munkájukat, olvasnak, sőt mi több, Örkényt is olvasnak. Azt kértük tőlük, a maguk módján emlékezzenek meg az íróról: írják meg, mit szeretnek benne, elemezzenek egy (két) novellát, vagy idézzék meg szellemét egy percben. Az itt olvasható szövegek *rövidségük ellenére is teljes értékű írások. Előnyük, hogy az ember időt spórol velük, mert – sem az olvasó, sem a szerző szempontjából – nem igényelnek hosszú hetekre-hónapokra terjedő figyelmet. Rossz közérzet, zaklatott idegállapot nem akadály. Olvashatjuk őket ülve és állva, szélben és esőben vagy túlzásúfolt autóbuszon közlekedve. A legtöbbje járkálás közben is élvezhető.* Ha véletlenül ráismerünk az életünk egy mozzanatára, hát ne a szövegben keressük az okát. Az életünk ilyen. *Aki pedig valamit nem ért, olvassa el újra a kérdéses írást.* Ha így sem érti, olvasson Örkényt.¹

Hát honnan varázsoljak ide egy kiállítást?

Pádár
Eszter

Amikor a tavalyi év őszén felmerült a Petőfi Irodalmi Múzeumban, hogy a száz éve született Örkény István emlékére kiállítás készüljön, örömmel vállalkoztam a feladatra. Kiállítást rendezni nagy kihívás, ugyanakkor nagyon jó feladat. Kitalálni, hogy milyen eszközökkel lehet érdekesen és színesen bemutatni az írói életművet vagy annak egy hangsúlyos elemét, újraolvasni és értelmezni, szövegeket válogatni, egyszóval belemerülni valakinek a világába és megpróbálni átfordítani azt az irodalmi kiállítás nyelvére.

Örömmel vállaltam a rendezést, mert mindig kedvenc íróim között volt Örkény. Gimnazista koromban – bár az órákon nem jutottunk odáig, hogy tanultuk volna – már faltam az egyperceseket, rendszeresen velem volt a vékony kötet, pont jól befért a kabátzsebbe, az írások rövidek voltak és viccesek, lehetett idézni, felírni magamnak egy-egy részt. Emlékszem az akkori kedvencekre, amelyek a kamaszos-romantikus lelkületemhez passzoltak, és emlékszem, mennyire megfogott a Réber László-illusztrációk tömörsége, a szövegekkel való szoros egysége.

¹ A kurzivált szövegrészre minden Örkény-rajongó ráismer, az *Egyperces novellák Használati utasításából* valók (ÖRKÉNY 1977, 5. o.).

Részlet a kiállításból

Jó volt újra elővenni a köteteket, olvasni a drámákat, kisregényeket, új és újabb egypercesekben magunkra ismerni, jó volt felfedezni a gazdag levelezéskötetet és végignézni a műveiből készült számtalan filmet, tévéjátékot, színházi felvételt, hallgatni a hang- és tévéfelvételeken megmaradt, ma is élő Örkényt. Már-már annyira ismerőssé válni, mintha személyesen is találkozhattunk volna, tárlatvezetések alkalmával szinte saját történetekként idézni színes anekdotáit.

Már a legelején úgy terveztem, hogy a kiállítás egy nagy dobozlabirintus legyen, és a dobozokból nyíljanak ki innen-onnan tárlók, ahová el lehet helyezni relikviákat, helyek, ahová be lehet lépni, be lehet nézni, tárgyak, amelyek mögé be lehet kukucskálni. Mindez nagyon látványosan, már-már teátrálisan legyen megoldva, sok-sok geggel, trükkel, különleges megoldásokkal. Tehát az egész tér egy nagy dobozváros, amelyben a szövegeket és a különböző dokumentumokat a látogatóknak kell megkeresniük, felfedezniük, tehát az ő közreműködésükre is nagyban szükség van. Hiszen a kiállítás csak akkor működik, ha a látogató hajlandó részt venni a játékban, hajlandó a rendező elképzelése szerint végigmenni a labirintusban és megfejteti, felfedezni azokat a játékokat, feladatokat, amelyek elé állítjuk. Ebben Örkény egyik sokat idézett mondata is vezérelt,

amit az egypercesekről mondott: ezekben a szövegekben a „közlés minimumát nyújtja és a képzelet maximumát várja” az olvasóktól.

Az előkészületek során a *Magyar panteon* című egypercest olvasva magunkra ismertem, mármint az irodalmi, életrajzi tárlatok karikatúráját és egyben receptjét kaptam kézhez. A szövegben egy kiállításról olvashatunk, amelyet az éppen zárva tartó múzeum portása rögtönöz az iskolai kiránduláson lévő lányosztálynak. „Hát honnan varázsoljak ide egy kiállítást?” – hangzik a kérdés, de egy óra múlva már kész is a Hubauer Sándor-emlékkiállítás. Sokféle dokumentum megtekinthető itt: fotók, emléktárgyak, jelentéktelen apróságok, személyes holmik és családi ereklyék bizonyítják a főhős személyes nagyságát, korszakos jelentőségét. Itt egy ütött-kopott pléhvödör, egy tejfog, egy üvegét vesztett kis szemüveg, ott egy notesz, egy pucér gyermeket ábrázoló fotó, a „Dolgozó hetijegye”, amellyel munkába járt, sőt aznapi reggelije is: fél liter tej, tíz deka parizer, kenyér. Úgy éreztem, Örkény nevet rajtam, vagyis inkább velem együtt nevet, hogy ő ezt már évtizedekkel előbb látta, megírta, hogy egyszer majd neki is lesz évfordulója, amelynek kapcsán összegyűjtjük a relikviáit, különböző korszakait ábrázoló képeit, személyes tárgyait, és jól kiválasztott szövegeivel illusztráljuk és bemutatjuk az életét, és ezzel az egyperccsel egyszerűen a kezembe adja a megoldást. Miközben próbáltam elkerülni ezt az utat, természetesen fő célom mégiscsak ez volt: bemutatni az életművet, kevésbé ismert fotókat, történeteket és családi relikviákat tárni a nagyközönség elé, új összefüggéseket találni és gondolkodásra, de legfőképp olvasásra készíteni a látogatókat, elkerülve, hogy a kiállítás pátoszos, túlterjengős, szájbarágós és közhelyes legyen, bár ez utóbbi ellen talán nem is lett volna Örkénynek kifogása. Az egypercesből kiragadott rövid idézetek végigkísérik a teljes kiállítást, összekapcsolják a tematikusan két részre osztott tárlatot, összemossák valóság és fikció határait, ugyanakkor el is emelik azt a pátoszosságtól.

A kiállítás megtekintésekor az életrajzot bemutató való világot elhagyva egy tükörajtón keresztül léphetünk be az irodalomba, Örkény groteszk világába. Egy valódi dobozlabirintusba jutunk, tükrök sokszorozzák a teret, dobozokból épített falak között lépkedünk. A dobozokban egy-egy egyperccsel találkozhatunk, vagyis a különböző dobozokban minikiállításokat találunk, amelyek az egyperceseket hivatottak bemutatni. Semmiképpen nem egyszerű illusztrációkról van szó, épp azt szerettem volna elkerülni, hogy szimplán a szövegeket próbáljuk megjeleníteni, ábrázolni. A látogatónak az eredeti elgondolás szerint, a dobozok között haladva, azokat felfedezve és megkeresve kell rátalálnia az egypercesekre, és azokat elolvasva kell kibontania a minikiállítások értelmét. A dobozokban mintegy harminc egyperces feldolgozása található, de ha idevesszük Réber László illusztrációit is, amelyekkel a dobozrengeteg monotonitását oldottuk, vagy a teremben található eredeti telefonfülkét is, amelyben a telefonkagylót leemelve Örkény előadásában hallgathatunk meg egyperces novellákat, akkor ennél jóval több szövegre és idézetre ismerhet rá a látogató.

A kiállítás építése közben a szövegek válogatásában a legfontosabb elv az volt, hogy hogyan tudjuk bemutatni az adott egypercest, s egyben Örkény groteszk világát hogyan tudjuk megeleveníteni. A dobozok tehát – hasonlóan a szövegekhez – absztrakcióra és továbbgondolásra serkentik a figyelmesen olvasókat. Sok ismert és fontos, kedvenc szöveget terjedelmi okokból kellett elhagynom, másokat azért, mert nem lehetett igazán jól megoldani a bemutatásukat egydoboznyi terjedelemben. Sok esetben viszont épp ezért került előtérbe egy szöveg, mert adta magát. Ilyen találat volt számomra például az *Üzenet a palackban* című egyperces. Ennek szövegét egy hengerre írtuk rá, amelyet két oldalról ellentétes állású karral lehet tekerni; ahogy előre haladunk a szöveg olvasásával, az úszás karmozdulatait imitáljuk – és miközben kibontjuk a szöveg értelmét, hogy a mindenki számára ismert és egyszerű módon, úszással a felszínen tudjuk magunkat tartani, rájövünk, megúszhatjuk a dolgot nevetéssel is. Az élet nehézségein, kudarcain, személyes problémáinkon úgy lehetünk úrrá, ha tudunk mindenben – magunkon is – nevetni. Én akárhányszor olvasom végig ezt a *valahonnan a déli szélesség 17., a nyugati hosszúság 151. fokáról, körülbelül az Otahiti-szigetek magasságából* küldött szöveget, annyiszor tudok Becze Benedekkel, a főhőssel együtt örülni, és magyaroknak szóló praktikus és minden helyzetben megfontolandó jó tanácsát ma is aktuálisnak vélem.

Sokszor érzem úgy, hogy Örkény mindent tud a világról és rólunk, emberekről. Mint Woody Allen, jól ismeri a nőket és a férfiakat, ismeri a szituációkat, a közhelyeket, és mindenre találunk megoldást, passzoló idézetet a műveiben. A feje tetejére állított világot szemlélve magunkra ismerhetünk, mindennapi szorongásainkat, rémületünket oldhatjuk nevetés közben, mikor egy-egy szöveget újraolvasva rádöbbenünk arra, hogy ezek ma is aktuálisak, semmit nem vesztek érvényességükből, és érezzük, hogy írjuk is otthonosan mozognak mai felfordult világunkban.

A kiállítás megtekintése nem mentesít Örkény István szövegeinek olvasása alól. Reményeim szerint épphogy arra ösztönzi a látogatót, hogy otthon elővegye a könyveit, és olvassa újra írásait.

(A szerző muzeológus)

Tóték – szláv nyelveken

Korompay
S. Nóra

Örkény István Halhatatlansága

A mindössze négy mondatból álló novella az idő, az élet és a halál, a méltóság és az alantasság, a nagyszerű és a kisszerű, s mindezek által a művészet metaforája is.

A kezdő „már” szóval azonnal az idő dimenziójába lépünk, s ha a címre is visszazanézünk (*Halhatatlanság*), valamint a „de még” megszorítást is idekapcsoljuk, inkább azt kell mondanunk: az idő és időtlenség szembenállása, a múlt és az örök kesernyős-fájdalmas ütköztetése Örkény tömör írásának egyik lényege.

A narrátor hol a hétköznapi-pesties („...elég jól bírta magát”), hol a mese („...de még azon túl is...”), hol az újsághirdetések közhelyeinek nyelvén („ereje teljében”), hol pedig hasonlatban, a művész végzetes pontosságával szólal meg: „...úgy csapott le, mint egy kalapács, mely egyetlen ütéssel veri be a szöveget.”

Örkény csak a harmadik – a legrövidebb – mondatban engedi olvasójának

asszociációit a „madár”ra” szűkíteni; addig nem tudhatjuk, ki is, aki „már nem volt fiatal”, de „ismerték és félték”; akinek „látása nem romlott”, s bár az „ezerméteres magasság” és a „zsákmány” szavak már a ragadozómadár-kép felé irányítják gondolatainkat, biztosan csak a „két lassú szárnycsapás” igazolja a szándékosan nem egyértelműsített alanyt.

Nagyon emberi ez a „már nem fiatal” lény: erős, pontos, kíméletlen és könyörtelen a „lentiekkal”. A „nadas lakói”, „minden négy lábú lény”, a nyulak, az ürgék, a baromfik „ismerték és félték” (egészen bibliai a szóhasználat!) őt, a „fenti lényt”.

A harmadik mondat egyszerű, szinte koppanó kijelentése („...megállt a szíve”) és a „de” után a részletező felsorolás („...sem a nyulak, sem az ürgék, sem...”) maga is a lassítást szolgálja; a méltóságteljes lebegés *főnt* még mindig rémülettel tölti el a *lenti* lényeket, akik a „fenyegető mozdulatlanságot” jól ismerik már.

Azonban az élet esendő, törékeny és kiszolgáltatott: még ezer méteren sem lehet „túlélni a halált”. Örkény poétikus oximoronja (kizáró ellentét a szószerkezet két tagja közt) kapcsol vissza a címre: két-három percnyi halhatatlanság jut a fenti lénynek, a nemes, méltóságteljes, félelmes ismeretlennek, de ez a két-három perc mégis elég arra, hogy a lyukba menekülő, apró rettegő ne merjen előbújni.

A fenti lény tehát egyszerre rémítő és fenséges, mulandó és halhatatlan, könyörtelenségében taszító és nagyságában vonzó – akár az ember, a művész, aki talán mégsem csupán addig marad fenn, „...míg el nem áll a szél”.

(A szerző irodalomtörténész, tanár)

Születés

Muntag
Vince

Már jó ideje nem történt semmi.

A papír csak állt az asztalon. Épp csak pár szó állt rajta odahányva. A betűk hamarjában meg se voltak formálva. Szinte kiabált az egyik a másik után.

– K... – így az egyik.

– ...mb... – nyögte egy szótöredék.

„Hogy lesz ebből szöveg?” – tűnődött az egyetlen épkézláb mondat.

Ekkor egy betévedt fuvallat a papírra gurította a tollat, mire az szivárogni kezdett. A töredék egyszerre lázba jött. Minden rész külön-külön fújni kezdte a magáét. Az iszonyatos hangzavarban aztán megszólalt egy hang.

– Ez az – mondta a szerző, és egyvégtében megírta a művét.

(A szerző egyetemi hallgató)

A szegény asszony két fillérje

Kamarás
István
OJD

Jézus tanítványaival együtt figyelte, hogyan dobja a pénzt a sokaság a perselybe. Sok gazdag sokat dobott bele, egy szegény özvegyasszony pedig odamenve csupán egy ötforintost. Jézus ekkor ezt mondta tanítványainak:

– Bizony, mondom nektek: Kihúzza a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír. Kihúzza a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír. Kihúzza a papírt az írógépből. Új lapokat vesz elő. Közibük rakja az indigót. Ír. Belép a dokumentumtárba. Megkeresi a fájlt. Megnyitja. Szöveget szerkeszt. Elmenti. Bezárja. Belép a dokumentumtárba. Megkeresi a fájlt. Megnyitja. Szöveget szerkeszt. Elmenti. Bezárja. Belép a dokumentumtárba. Húsz éve van a vállalatnál. Hideget ebédel. Egyedül lakik. Wolfnének hívják. Bizony, mondom nektek: Wolfné. Wolfné. Wolfné.

Tanítványai némán bólogattak, hogy értik, hogy is ne értenék. Majd élő hittel mondogatták: Wolfné, Wolfné, Wolfné.

(A szerző szociológus)

Kézdý Edit Bárium-szulfát, fehér csapadék

Örkényben az a jó, hogy végigkísér, minden életkorban mond valami mást, valami újat. A gimnazistának, akinek tán először olvasok egypercest a „félévi utolsó” biológia- vagy kémiaórák egyikén, az tetszik meg, hogy vicces. És rövid. A rövidségnek sokáig bedől az ember, amíg rá nem jön, hogy olyan ezeknek a novelláknak a tömörsége, mint a nagymama felső polcon felejtett, besűrűsödött lekvárja. Csupa íz, illat, csupa tartalom, de nincs benne semmi, ami hígítaná az anyagot, könnyítené az emésztést. A megértéshez szükséges élettapasztalatot lassan-lassan, sok év

saját nyűg, betegség, félelem és kétely árán lehet megszerezni. Hiszen írójukká válni sem egy perc volt:

„Én most hatvanéves vagyok, tehát tudatosan élek negyvenöt éve. Tehát van olyan egyperces novellám, amin negyvenöt éve dolgozom. (...) Tudniillik ez így megy. Negyvenöt éve dolgozom rajta, és három perc alatt leírom.” (ÖRKÉNY 2012, 192. o.)

Később arra is rájön az olvasó, hogy a novellák, bár önállóan is megélnék, sőt nagyot szólnak, egymással is összetartoznak. Mint üvegcserepek a kaleidoszkópban, egymagukban ugyanannak a kérdésnek, igazságnak más-más vetületét villantják fel, együttesen rajzolják ki a teljesebb képet.

Lássunk néhány példát. Arról, hogy van-e egyáltalán választásunk. Hogyan választunk a három egyforma barna kalap közül, ha az a három valójában csak egy?¹ Melyik géppel utazzunk; amelyik a kifutópályán fog fölrobbanni, vagy amelyik az Alpokban lezuhanva zúzódik ízzé-porrá?² Kávét igyunk, vagy azt a kis sűrű sötét folyadékot, a tányéron kicsi fehér kockákkal?³

Vagy arról a gyötrelmes kérdéstről, hogy van-e az életnek értelme, s ha van, mi az. Mitől válik a paprikakoszorú koszorúvá, ha nem a madzagtól?⁴

Ugyanez a kérdés a név és nem nélküli portás esetében:

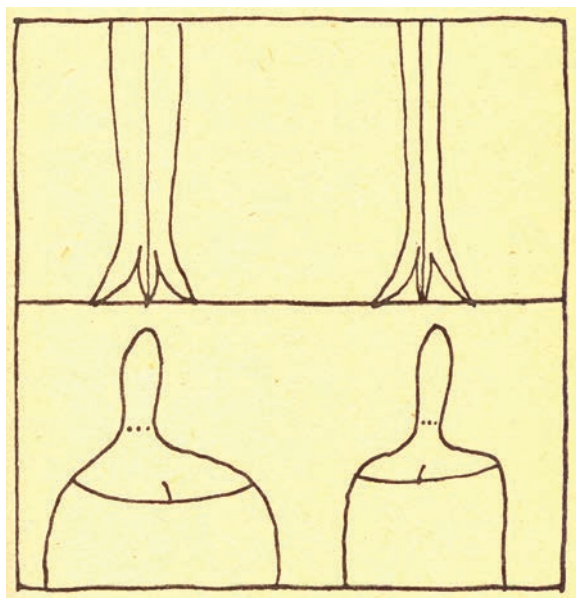
„– Kérem szépen, merre van a Montex?

Erre ő kivételesen elnézett a messzeségbe, aztán így szólt:

– Mindnyájan a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe.

A hölgy panaszt tett. A panaszt kivizsgálták, megvitatták, aztán elejtették.

Tényleg, nem olyan nagy eset.”⁵

Pater noster

¹ *Választék*. ÖRKÉNY 1991, 407–408. o. Az összes hivatkozott egyperces novellát az ebben a kötetben megadott oldalszámok alapján közlöm.

² *Van választásunk*. 487–488. o.

³ *In our Time*. 435–437. o.

⁴ *Az élet értelme*. 584. o.

⁵ *Információ*. 257. o.

Vagy a *Türelemjáték* című példázatában, amelyben a dobozok csukogatása és újbóli nyitogatása között egy perc pihenő engedélyezett:

„Ha kinyitod a dobozt
Lelsz benne egy kisebb dobozt;
Ha azt a kisebbiket is kinyitod
Akkor abban egy még kisebb dobozban
egy nála is kisebb dobozka van...”⁶

Ezerféle formában visszatérő témája az elmúlástól való szorongás.

A közismert fordulatokkal (élete 37. évében; hosszú és nagy türelemmel viselt szenvedés után; tragikus hirtelenséggel, ereje teljében...) megfogalmazott gyászjelentések után a rövid mondat, amelyet annyiszor gondolunk, és soha nem mondunk ki: „Te még nem.”⁷

Vagy a kriptáját terveztető ember párbeszéde a mérnökkel:

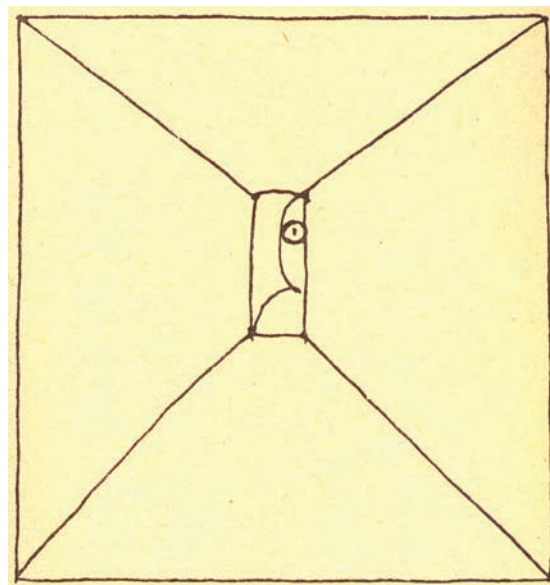
„Minek oda villany? – Jó kérdés – mondta bosszúsan az érdeklődő.
Hogy ne legyen sötét.”⁸

Legismertebb írása, amelyben a halálfélelem témáját dolgozza fel, két asszony párbeszéde a *Meddig él egy fa?* című novellában. Az egyik életet hordoz a méhében, a másik halált hozó daganatot.

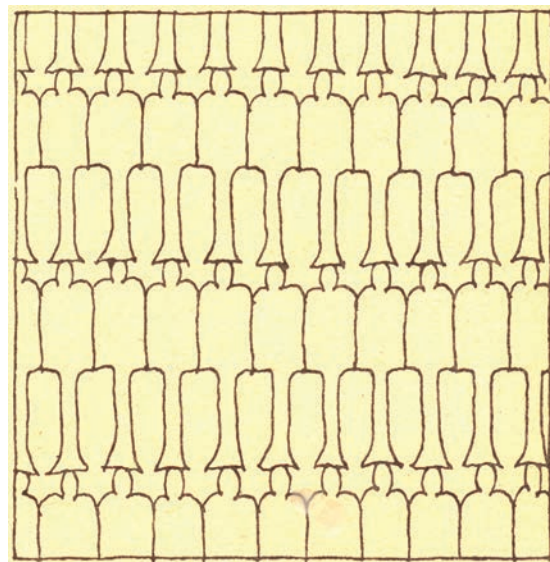
Ugyanez a téma sokkal kevésbé félelmetesen kifejtve, szinte barát-ságosan jelenik meg a *Csupa közhely* című, Radnóti Zsuzsának írt verses vallomásában:

„Múlik az idő
Rövid az élet
Minden perc drága
Egyszer értünk is eljön a halál
Ahonnan még nem tért meg utazó
És nincs ellene orvosság a kertben”⁹

Három személy segített oldani számomra írásainak tömörségét. Az első Radnóti Zsuzsa, az író felesége, hagyatékának gondozója. Ő szerkesztette, adatta ki Örkény interjút és levelezését, amelyek nem csupán háttérret adnak az írói munkásság értelmezéséhez, de maguk is izgalmas szövegek, és – különösen a levelek – hordozzák az egypercesek játékos, ironikus, önironikus stílusjegyeit. Új világ nyílt meg, amikor ezeket olvasni kezdtem. Fel-alá lehet járni a szövegekben, megtaláljuk a levelekben egy-egy későbbi egyperces háttérét, talán gondolatának csíráját. A légyapapírt,

Tudakozó

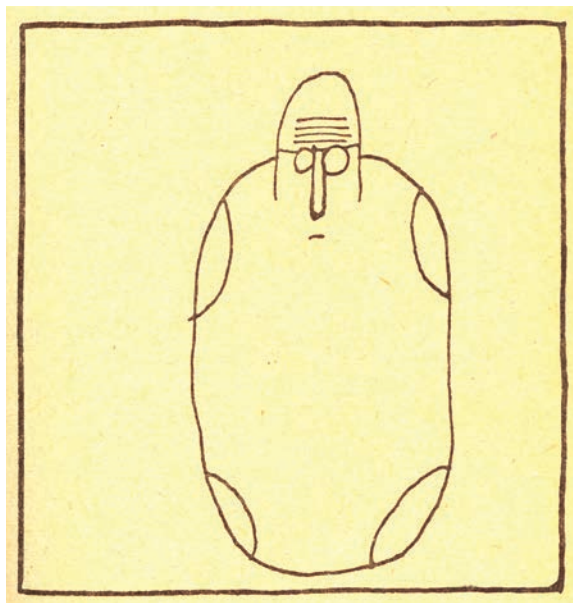
Helyszűke

⁶ *Türelemjáték*. 598. o.

⁷ *Nem te*. 591. o.

⁸ *Mindig van remény*. 366–367. o.

⁹ *Csupa közhely*. 599–600. o.

A nagy menetelés

amely a házastársak reménytelen, páros magányát jeleníti meg,¹⁰ szigligeti üdülésén látta, írt is erről akkori feleségének, Angélának.¹¹

Tóték nevében reklamál Kazimir Károlynál, a darab rendezőjénél: „No most (Mariska szerint) úgy áll a dolog, hogy te csak a bemutatóig törödsz a dolgokkal, aztán a vízözön. Igaz, Tót hozzátette, hogy a bemutatóig a szívét is beleteszi az a prima ember (így mondta), de most üres házakkal megy a darab. (Félházakkal, mondta Ágika.)”¹²

Karinthy Ferencnek írt levelét olvasva elámulhatunk, hogy mennyi vitriolt bír el egy barátság: „Itt rengeteg szó esik a darabodról, de én mindig megvédelek. (...) Már az elején, ahogy felmegy a függöny, úgyszólván fennakadás nélkül, és ahogy bejönnek a szereplők, mind magyarul beszélő magyar emberek, és mégis milyen különbözők! Jó darab az, na. Az élet logikája érvényesül benne, pl. ahogy az első felvonást követi a második, ezt pedig megsemmisítő erővel a harmadik, sit., hogy bírtad ezt kitalálni?” (ÖRKÉNY 2012, 181. o.)

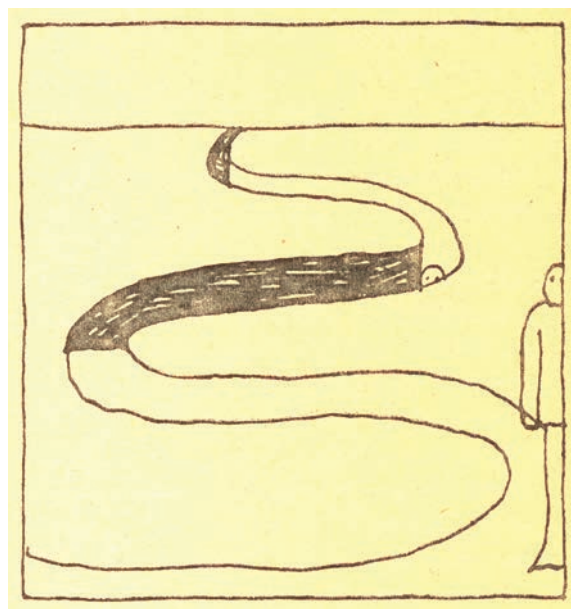
Némelyik levelét saját maga is beemelte az egypercesek közé. Például *Nem kívánt törlendő* címmel a *Valóság* szerkesztőségével folytatott levelezését.¹³

„A levonatot megkaptam ~~nem kaptam~~ meg. A benne talált nyomdai hibákat kijavítottam ~~nem javítottam~~ ki. A honoráriumot jótékony

cétra lakáscímemre kérem átutalni. A szerkesztőség tagjait te se szarom szívből üdvözlöm.”

A második személy Mácsai Pál, aki a Komédiium Színházban, majd az Örkény Színházban tizenhat éve játssza az író szövegeiből Bereményi Gézával szerkesztett egyszemélyes darabját. Besétál az elején, mint szépreményű, gazdag és tehetséges, fiatal Pista, hetykén, és a szemünk láttára éli, reflektálja végig az életét, hogy a végén mint aggastyán tűnjön el a színpalak mögött. Ezt az előadást én négyyszer néztem meg. Ha az életművet olvasgatom, levélben, interjúszövegekben, egypercesekben rá-ráismerek a színházban megelevenedett szövegekre.

A harmadik interpretátor Pádár Eszter, aki a Petőfi Irodalmi Múzeum Örkény-kiállítását rendezte. A feltornyozott dobozok között, minimális számú jellegzetes valós tárgy – csajka a táborból, telefonfülke, Tóték budija, írógép – között legfőképp a szövegek képezik a kiállítás tárgyát. A kiállítóterem terében is megélhetjük, hogy különböző műfajú

Előzmények

¹⁰ *Nászutások a légypapíron*. 574–576. o.

¹¹ *Levelek Angélához Szigligetről*. ÖRKÉNY 2012, 187–191. o.

¹² *Kazimir Károlynak, 1967 őszén*. ÖRKÉNY 2012, 260. o.

¹³ *Nem kívánt törlendő*. 192. o. és ÖRKÉNY 2012, 272–273. o.

szövegei mind ugyanannak a szövetnek a részei, szó szerint körülfolják a látogatót a fanyar humorú mondatok. A vitrinüvegekre felírt Örkény-szövegek mögötti tárlókban elhelyezett tárgyak felerősítik az írás öni-róniáját, mint az *Egy magyar író dedikációi*¹⁴ mögött elhelyezett saját dedikált könyvei, vagy éppen tragédiáját, mint az *In memoriam dr. K. H. G.* című írása¹⁵ háttérben a zsidóüldözésben meghurcolt és megölt magyar írók portréi.

Nekem talán legkedvesebb önéletrajzi szövege, amelyet tanítványaimnak fel szoktam olvasni okulásul, az a részlet, amelyet a természettudományok dicséretének nevezhetünk:

„Apámnak az volt a kívánsága, amit teljesítettem is, hogy fia többre vigye, mint ő, és szerezzé meg a gyógyszerészi oklevelen kívül a vegyész-mérnöki oklevelet is.

Nekem ez nem volt teher vagy szenvedés, mert végül is a természettudományos gondolkodást sajátítottam el. Ahogy le van írva egy képlet: ha a kénsavat összeöntöm bárium-kloriddal, akkor bárium-szulfát keletkezik – ha én ezt abban a pillanatban egy kis kémcsőben összeöntöm, akkor rögtön ott is van a fehér csapadék, a bárium-szulfát.

Na most, ez a csodálatos egyezése az elméletnek és a gyakorlatnak, a gondolat megvalósulásának: a világnak ez az egyszerű és világos kifejezése, ami egy kémiai képlet – ez engem elragadott. Az egész kémia, fel egészen a szerves kémiáig, ilyen tiszta, világos képlet: az a tiszta világosság, amit egész életemben kerestem, szerettem. Mindennek a legegyszerűbb és legvilágosabb megfogalmazása. Az értelem.” (BEREMÉNYI–MÁCSAI 2022, 23–24. o.)

Igazán tisztelem azt az író, aki tudja, érti, hogy mi történik, ha kénsavat bárium-kloriddal öntünk össze. Nincsenek sokan a magyar irodalomban.

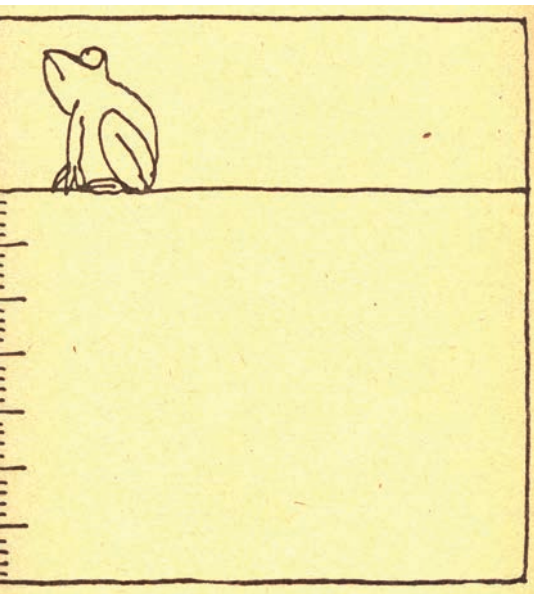
Reveláció volt, amikor ezt a részt először megismertem, hiszen engem is ez a tisztaság, a manipulálhatatlanság, az egyértelműségnek ez az ígérete csalogatott a természettudományokhoz. Hogy a dolgokat ne lehessen így-úgy félremagyarázni, szubjektív módon ezerféleképpen érteni. De akkor miért vált mégis íróvá ez a derék vegyész-patikus Örkény? Nyilván, mert arra is rájött, hogy milyen izgalmas és szép, ha a dolgok nem mindig ennyire egyértelműek és egyszerűek, mint a bárium-szulfát-csapadék képződése a kémcsőben.

Hivatkozott művek

ÖRKÉNY István 1991. *Egyperces novellák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

ÖRKÉNY István 2012. *Egyperces levelek*. Palatinus Kiadó, Budapest.

BEREMÉNYI Géza – MÁCSAI Pál (szerk.) 2002. *Azt meséld el, Pista!* Palatinus Kiadó, Budapest.

Lehetőségek

¹⁴ *Egy magyar író dedikációi*. 311–315. o.

¹⁵ *In memoriam dr. K. H. G.* 272. o.

(A szerző biológia-kémia szakos tanár)

Hegedűs
Attila

Világnézet

Áll a bácsi az orvos előtt. Nézik egymást – az orvos a bácsit, a bácsi az orvost. Az orvos kissé ideges, a bácsi érdeklődve nézeget körbe.

– Pista bácsi, ez így nem lesz jó.

Semmi válasz.

– Pista bácsi, ezt most tessék gyorsan abbahagyni, mindjárt jönnek az ünneplők.

Pista bácsi érdeklődve nézi az orvost, lentől fentig. Őszülő haját, Mexx márkájú szemüvegét – alul kis félkör alakban olvasólencsével –, professzoros szakállát, nyakkendőjét, fehér köpenyét, élre vasalt nadrágját, legfelül pedig a fekete lakkcipőt. Széttöri az ember lábát, de nem akar kimenni a divatból.

Az orvos kínosan feszeng. Ahogy a bácsi így szemléli a világot, abból természetszerűleg következik, hogy alfelét düllesztí az orvos felé. Nem akarja persze őt megsérteni, de hát ez a világnézet már csak ezzel jár. Nem tehet róla.

– Pista bácsi, gondoljon bele: százéves évforduló... Irodalmi konferenciák, emlékműsorok a tévében... Monográfiák... Izé, ez tényleg nem illik, így fogadni. Elvégre irodalmunk nagyjának tetszik lenni! Emléktáblák! Mellszobrok!

Csönd. A bácsi csak mosolyog a két lába között.

– És ez az évszázad, amiről itten beszélünk. A *Himnusz* alcíme az, hogy *A magyar nép zivataros századaiból* – pedig azok hol voltak ehhez képest, amit meg tetszett élni! Két világháború, nemzettest-csonkolás, két diktatúra – egy rövid ideig tartó kemény és egy hosszú, lassan lágyuló – minderre tessék már méltósággal, tisztelettel, a helyzetnek megfelelően emlékezni!

Csönd. Az orvos kezd kijönni a sodrából.

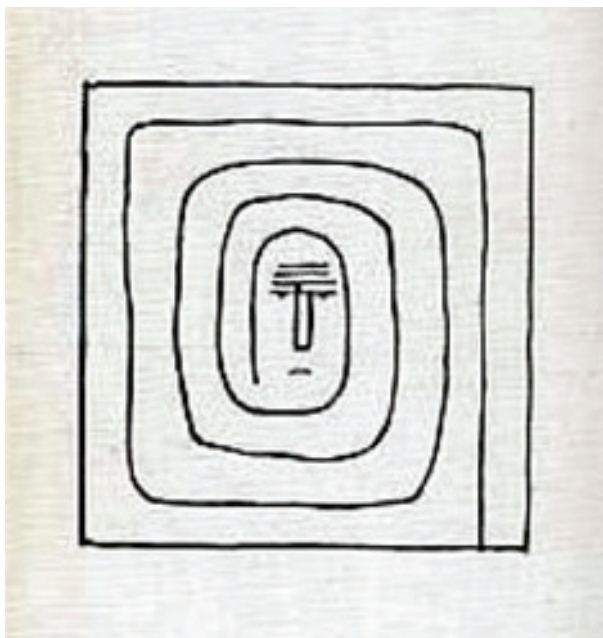
– És itt van a mai világ, ami aztán igazán nem vicces. Maga semmit nem tud komolyan venni? Majd én megmondom magának, mi van itt: ilyen nagy veszélyben még nem volt a kultúránk, a tévé és az internet kiveszi az emberek kezéből a könyvet! A szélsőségek elötörnek, minden megy tönkre, szétesik a világ!!! – az orvos már ordít, hosszú, kissé göbös mutatóujját az ég felé emelve rázza. – Viselkedjen már, Pista bácsi, az Istenért! A mai nemzedék öntől várja az útmutatást!

Az orvos kifulladás, levegőért zihál, ujjá még mindig görcsösen és vádlón mered fölfele.

És ekkor végre megszólal a bácsi.

– Doktor úr, észrevette már, hogy milyen mókásan lóg a mutatóujja, amikor ilyen fennkölt?

(A szerző evangélikus lelkész)

Örkény 2012

Bodóczy
István

Belvárosi, földszinti, utcára néző, másfél négyzetméteres szálláshelyemet sürgősen elcserélném belvárosi, földszinti, utcára néző, másfél négyzetméteres szálláshelyre. „XX. század – időbeli hazám” jeligére.

(A szerző képzőművész)

Kertész
Botond

Örök kérdés

Gondolatok a könyvtárban

Ment-e a könyvek által a világ elébb?
(Vörösmarty Mibály)

Mi vagyok én?

1. Író, prózai szépirodalmi művek alkotásával (hivatásszerűen) foglalkozó személy.
2. Író, a vaj készítése során a tejszín és a tejföl köpülésekor megmaradó tejszerű, savanykás folyadék. (*A magyar nyelv értelmező szótára*, 3. kötet)

(Örkény István)

Érdekes adatok

– Nem tudom, tudta-e, hogy a fenyőfa másodpercenként háromszáz-ezer kilométert tesz meg.

- A fenyőfa másodpercenként háromszázezer kilométert?
- Ja, nem. Ezeket mindig összekeverem, mert egymás után következnek az adattáramban.
- Micsodák?
- Hát a fenyő meg a fény.

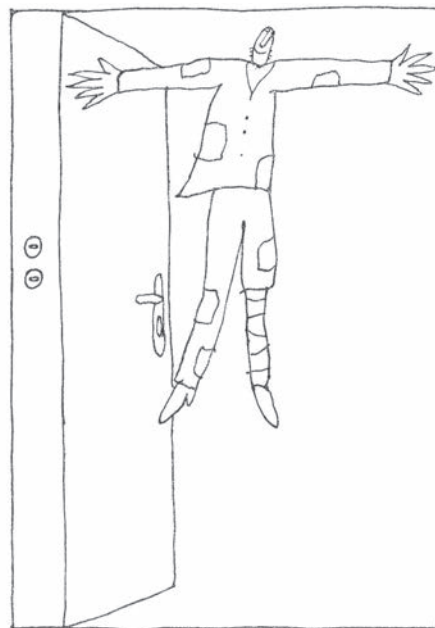
(Monty Python csoport)

Kire emlékezünk?

1. Örkény, város Pest megyében, a Dabasi kistérségben.
2. Örkény István (Budapest, 1912. április 5. – Budapest, 1979. június 24.) Kossuth-díjas író, gyógyszerész, az *Újhold* társszerkesztője; a világirodalmi rangú magyar groteszk próza megteremtője. (Wikipédia)

Mindig lesznek olyanok, akik mindenre tudják a választ. Mindig kellenek olyanok, akik kételkednek, kérdeznak, utánajárnak. Nem mindig elég erre egy perc. De gyakran igen.

(A szerző történész)

Beavatás

Szónyi
István

Motó: „Szíveskedjék terpezzállásba állni, mélyen előrehajolni, s ebben a pozitúrában maradva, a két lába közt hátratekinteni: Köszönöm. Most nézzünk körül, adjunk számot a látottakról.”

A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején „a szocialista tábor legvidámabb barakkjában” a mai fogyasztói társadalom állapotához képest elképzelhetetlenül széles olvasóközönség számára volt nemcsak ismerős, hanem a mindennapokban is megélt élmény – konkrét és átvitt értelemben is – a motóban idézett egyperces novella folytatása: „Íme, a világ fejtetőre állt.”

Mindebben az volt a leggroteszkebb, hogy ennek a közép-európai ontológiai tapasztalatnak a megszerzéséhez teljesen felesleges volt a novellabeli írói instrukciónak megfelelően „terpezzállásba állni” és „mélyen előrehajolni, s ebben a pozitúrában maradva, a két láb(unk) között hátratekinteni”, elegendő volt az is – példának okáért –, ha az ember be akart kerülni az egyetemre.

Mint oly sokan akkoriban, én is Örkénytől tanultam meg, mi fán terem a groteszk. Ráadásul kettős értelemben: gimnazistaként, a *Jeruzsálem hercegnője* című kötetből olvasmányélményként (tudálékosabban: esztétikai kategóriaként) találkoztam vele, valamivel később, 1977-ben a bölcsészkar felvételin pedig mint személyes társadalmi tapasztalatot volt módom megélni.

Történt, hogy a szóbeli vizsgán a kihúzott tételek sikeres abszolválása után kötetlenebb keretek között folytatódott a felvételi elbeszélgetés. Így került sor az „és kiket szokott olvasni a mai írók közül?” kérdésre is. Mivel naivitásomban fel sem merült bennem, hogy beugrató jellegű, pláne ideológiai természetű kérdéstről van szó, a legcsekélyebb skrupulus nélkül Örkény Istvánt neveztem meg.

Már az is meglepett, hogy Örkény nevének említése távolról sem váltott ki olyan pozitív emóciót és elismerő fejbólogatást a vizsgabizottság tagjaiból, mint amelyet saját olvasmányélményem alapján joggal elvártam volna, arra azonban nem számítottam, hogy a vizsgabizottság nemcsak fanyalogni méltóztatik, hanem Örkény helyett egyenesen más szerzők – például Raffai Sarolta – olvasását ajánlja majd melegen a figyelmembe.

Eddig a pillanatig úgy ment minden, mint a karikacsapás: már-már egyetemi polgárnak éreztem magam, amikor egy számomra kedves író nevének kimondásakor váratlanul és számomra érthetetlen okból megfagyott körülöttem a levegő. Óvatlanságomban elvitettem volna a „vonalat”? – villant át az agyamon. Ilyen apróság miatt nem bukhatom el a felvételit – tökélttem el magamban, és engedelmes, jó diákként megígértem, hogy olvasni fogom a nevezett szerzőt is.

Korrupf férgek – gondoltam magamban.

Korrupf férgek – gondolta a vizsgabizottság –, és fel voltam véve. Nemcsak az egyetemre, hanem a felnőtt társadalom beavatott tagjai közé is.

(A szerző szabadgondolkodó, fotós)

Emlékhely, múzeum, történelem

A francia protestantizmus számára a múzeumok többet jelentenek egyszerű kiállítóhelyeknél. Jelképek, identitástudatot kifejező, élő bizonyítékok a hugenották ma élő leszármazottainak szemében.

„Résister!” (ellenállni!) – a francia protestánsok egyik legfontosabb, mára már szinte emblematicusává váló jelszava, amelynek mély történelmi gyökerei vannak. Nekünk, közép-európai protestánsoknak nem kell megmagyarázni, hogy mit is jelent az a szó, hogy vallásüldözés, mégis amit a francia hugenották átéltek és elszenvedtek, az minden képzeletet felülmúl. Ahhoz, hogy a francia protestáns múzeumok szerepének felértékelődését a 20. század végén, a 21. század elején megértsük, szükségünk van egy rövid történelmi áttekintésre.

Luther, majd Kálvin tanai – hazánkhoz hasonlóan – Franciaországban is igen hamar elterjedtek. Akárcsak nálunk, a hivatalos egyház válasza is gyorsan megérkezett rájuk, és tüzzel-vassal üldözték a reformáció követőit. Halála előtt II. Henrik (1519–1559) aláírta a protestánsok törvényen kívül helyezését, ami tulajdonképpen azt jelentette, hogy bárki, bárhol, következmények nélkül megölhetett és elpusztíthatott minden eretneket. Ennek ellenére a reformáció tanai széles körben terjedtek, és minden társadalmi rétegben követőkre találtak. Ennek következményeként a fegyverforgató nemesség is nagy számban csatlakozott a reformációhoz, ami egyrészt kiegyensúlyozottabbá tette az erőviszonyokat, másrészt elkerülhetetlen polgárháborúhoz vezetett. 1562 és 1598 között nyolc úgynevezett „keresztes háború” követte egymást, melyek közül a leghírhedtebb a Szent Bertalan-éji mészárlás volt (csupán Párizsban 3000 protestáns mészároltak le egy éjszaka alatt).

III. Henrik király (1551–1589) meggyilkolása után a trón várományosa a protestáns navarrai (IV.) Henrik (1553–1610) lett, aki azért, hogy megszerezhesse a trónt, áttért a katolikus hitre („Párizs megér egy misét”). A protestánsok védelmében 1598-ban kiadta az ún. *Edit de Nantes*-ot (Nantes-i ediktum), amely garantálta a sza-

bad vallásgyakorlást. A nyugalom azonban nem tartott sokáig, és XIV. Lajos hatalomra jutásával elképzelhetetlen szenvedés zúdult a protestánsokra. Először jogi eszközöket alkalmaztak. A protestánsokat kizárták a hivatalokból, és egyre több szakma gyakorlását is megtiltották számukra, ami megélhetésükre, létfenntartásukra volt súlyos hatással. Majd a családokat támadták azzal, hogy engedélyezték a gyerekek elvételét a protestáns családoktól, hogy azokat katolikus hitben mások neveljék tovább. A protestáns halottakat is bíróság elé citálták (*procès aux morts*), és „büntetésként” végigvonszolták őket a falu főutcáján, ráadásul nem engedték a közösségi temetőben eltemetni őket (így családi házak udvarán alakultak ki – többé-kevésbé titkos – családi temetők). 1661-ben elkezdték a templombezárásokat, majd a templomrombolásokat (Franciaország-szerte csak két protestáns templom maradt meg ebből a korszakból, azok is csak úgy, hogy önként adták át őket a katolikusoknak). Ezt követték az úgynevezett *dragonnádok*, a katonák szándékos beszállásolása a protestáns családokhoz. A katonákat bátorították arra, hogy kegyetlenkedjenek, fosztogassanak és raboljanak. Sok helyen már a beszállásolás hírére „névleg” áttértek a protestánsok a katolikus hitre. Az intézkedések annyira hatásosak voltak, hogy 1685-ben azt jelentették a királynak, nincs több protestáns Franciaországban, és így a vallási türelmet hirdető törvényekre sincs többé szükség. Ezért még 1685-ben megszületett a hivatalos visszavonásról szóló törvény (*l'Edit de Fontainebleau*), mely jogilag is pontot akart tenni a folyamatra. A hugenották nagy része (kétháromszázezer ember) a kivándorlást választotta Európa protestáns országaiba és Amerikába. Az otthon maradtak pedig illegálisba kényszerültek. A bibliai pusztai vándorlás mintájára erdőkben, barlangokban, pajtákbán tartottak titkos istentiszteleteket, ahol vándorprédikátorok vagy – az egyetemes papság elve alapján – írástudó helybeliek olvasták és hirdették az igét. A hegyekben fegyveres ellenállások és felkelések törtek ki és buktak

el hosszú küzdelmek után. A fogházak Franciaország-szerte megtelek ítélet nélkül életfogytig várbörtönbe vetett férfiakkal és nőkkel, sőt gyerekekkel.

Az első változást a francia forradalom hozta 1787-ben, amikor nem a vallásszabadságot, hanem a törvény előtti egyenlőséget mondták ki. Vallásszabadságot pedig csak a 19. század hozott, amikor az egyház szervezeteleg is újjalakulhatott. Franciaország-szerte több mint kétezer iskolával, de egyházszerzetileg több önálló egyházba tömörülve születhetett újjá a protestantizmus. A viszonylagos békesség 1881–82-ig tartott, amikor a németek elleni vesztes háború és a párizsi kommün után az állam a maga kezébe vette a közoktatást (*lois Ferry*). A protestánsoknak újra fel kellett adniuk iskoláikat.

Az emlékek és a templomok pusztulása okán, valamint az iskolarendszer hiánya miatt a 20. század végére felértékelődött a protestáns emlékhelyek és múzeumok szerepe Franciaországban. A ma létező tizennégy múzeum (közülük egy virtuális, tehát az interneten működik) annak ellenére, hogy jellegükben és kialakításukban egyaránt, de bemutatott anyagukban is igen vegyes képet mutatnak, sokkal többet jelentenek, mint egyszerű kiállítóhelyeket. Ezek a – legtöbbször nem nagyvárosokban vagy központokban, hanem valamely vidéki, egykori ellenálló protestáns házában vagy elhagyott templomban kialakított – múzeumok egyszerre töltik be az iskola (több múzeum színvonalas oktatási és foglalkoztatóközpontként is működik), a történelmi emlékhely és a múzeum mint az emlékezés háza szerepét. A kiállított anyag sem elsősorban tárgyi gazdagságával vagy emlékeinek sokszínűségével ragadja meg a látogatót, hanem a hitben való megmaradás és az érte felvállalt szenvedés egyszerű bemutatásával.

Most két kiragadott, de a francia viszonyokat híven tükröző példán, az elzászi Musée Oberlin által képviselt hagyományos emlékhely-múzeumon és a dél-franciaországi Ferrières-ben nemrég újonnan felépült modern, liberális múzeumi koncepciót képviselő Musée du Protestantisme du Haut Languedoc nevű intézményen keresztül mutatjuk be a francia protestáns múzeumokat.

Az emlékezés-oktatás funkciót erősíti az Elzász hegyeiben található Musée Oberlin (Waldersbach), amely nevét a felvilágosodás idején (1740–1826) élt nagy hatású evangélikus lelképásztorról kapta, aki 59 éves működése alatt máig ható oktató-nevelő tevékenységet folytatott. A múzeumnak otthont adó épület, az egykori parókia eredetileg természetesen nem kiállítóternek épült, hanem a kilencgyermekes lelkész otthona és munkahelye volt. Átalakítása (1999), a melléképületek és a padlástér modern átépítése és kiegészítése azt a szándékot tükrözi, amellyel az utódok mindenáron meg akarták őrizni *in situ* történelmük egyik jelentős alakjának emlékét. A waldersbachi múzeum még csak nem is a nagy kereskedelmi útvonalak találkozásánál, forgalmas csomópontban található, hanem Strasbourg-tól jó órák kocsútra a hegyek között. Már-már zarándokhely, amelyet városi múzeumokat megszégyenítő számú látogató keres fel minden évben. A múzeum elrendezése, épületének egy része a régi lelkészlakból áll, amelyet harmonikusan egészítenek ki a modernizált és az újonnan hozzáépült részek. A múzeumnak bevallottan célja és szándéka, hogy a bemutatott sokszínű anyagon túl, amely a felvilágosodás korának ellentmondásaira is fel kívánja hívni a figyelmet, tudományos műhely, oktató- és konferenciaközpont is legyen. A kiállítóterek részben követik a régi épület kusza elrendezését, azonban

a pontos eligazító tábláknak köszönhetően a kiállítás könnyen követhető. Maga a kiállított gyűjtemény nem tartalmaz jelentős műalkotásokat, és némileg meg is zavarja a látogatót vegyes képével és anyagával, mintha J. F. Oberlin saját szavaira rímelné: „Ellentétes értékek furcsa egyvelege vagyok.” Találunk itt közetgyűjteményt, növénygyűjteményt és játékokat, térképeket és csillagászati megfigyeléseket tartalmazó leírásokat, valamint oktatási segédeszközöket és növénytermesztési megfigyeléseket az egyértelműen kisebbséget képviselő egyházi vonatkozású tárgyak mellett. Tematikus egységekre osztva a kiállított anyag a maga sokszínűségével híven tükrözi a felvilágosodás korának emberét, akiben jól megfér a racionális tudományos gondolkodás és a mély keresztyén miszticizmus. A kiállítás legvonzóbb vonása azonban mégsem ennek a szemléletnek a bemutatása. A múzeum erőssége a didaktikára és a múzeumpedagógiára fordított kitüntetett figyelem. A tárlók alatt minden teremben kihúzható fiókok vannak elhelyezve, amelyek a gyermekek számára nyújtanak játékos lehetőségeket a kiállítás megértéséhez. Tapintható tárgyak, rajzolóshoz való kellékek, kirakók stb. vezetik a gyerekeket végig a kiállításon egészen a nagy foglalkoztatóig, ahol tizenöt-féle gyerekprogram közül válogathatnak (előre történő

bejelentkezés alapján, a foglalkozásvezetők számára az interneten elérhető felkészítéssel), és akár meg is ebédelhetnek a helyszínen erre a célra kialakított teremben. Az udvaron fűszer- és gyógynövénykert, tanösvény várja a tanulni vágyókat. A múzeum ugyanakkor könyvtár, levéltár, kutatóhely és konferenciaközpont is egyben, ahol 1755 óta (Franciaország első közkönyvtáraként) kutathatnak és olvashatnak az érdeklődők. Az Oberlin lelkész által a faluban felállított híres elemi iskola mintául szolgált a később országosan bevezetett állami iskola-rendszer létrehozásakor. Emlékhely, múzeum, oktatási központ, mely nem is annyira gyűjteményével, hanem a felvilágosodás haladó kezdeményezéseinek folytatásával tanít és vonzza ma is a látogatókat.

A másik végletet a 2011-ben felavatott ferrières-i protestáns múzeum jelenti, amely a dél-franciaországi hegyek kis falucskájában a régi kiállítótér kiváltásaként, új helyszínen, új épületben, modern koncepciót követve épült. A hasáb formájú épület harmonikusan illeszkedik a dombos tájba. Oldalhomlokzatát felváltva üvegfelületek és félbevágott, rusztikus farönkök díszítik, lapos tetejét pedig fűvesítették. Az épület magját a földszinten található 14 000 kötetes könyvtár és levéltár jelenti, ahová kis üveglablakokon keresztül is bepil-

lantást nyerhet a látogató. A fogadótérből az emeleti kiállítóterbe – a New York-i Guggenheim Múzeum ihletése alapján – az épület falai mentén, három oldalon is hosszú rámpa vezet. A folyosó teljes hosszában évszámokat mutató kis táblák jelzik a francia protestantizmus történetének kiemelkedő eseményeit. Az emeleti szintre érve következik maga a kiállítás, amely a mennyezetig fel nem érő válaszfalakkal osztja szét a tematikailag elkülönülő egységeket. A kiállítás azonban két szempontból – tartalmilag és technikailag is – rossz koncepciót követ, és így a látogatóban sem tudja megfelelően kiváltani a kívánt hatást. Tematikailag azért tűnik hiányosnak, mert a protestantizmust úgy mutatja be a nagy világvallások részeként, hogy a kiállításban ugyanakkora hangsúlyt kap a muszlim, a zsidó, a katolikus felekezetek bemutatása, mint a protestáns vallásé, és így az eredeti cél, a helyi protestantizmus bemutatása elsikkad és erőtlenné lesz (legjobb esetben is a bemutatott anyagnak csak a negyede szól a protestantizmusról). Az érdekesebb részletek közé tartozik egy beugróban az egykori katolikus és a protestáns vidéki szobabelső szimultán bemutatása a maga tipikus eltéréseivel, ehhez azonban hiányzik a szakszerű írásos magyarázat, és így okafogyottá válik a bemutatott különbség is. A technikai hiányosságot pedig éppen a múzeum épülete jelenti, amely a belső térben is olyan erővel van jelen, hogy jószerével elnyomja, nem hagyja érvényesülni a tárgyakat. A kiállítás műtárgyai a nagyszabású tér hatása mellett statisztákká zsugorodnak, és az érdekesebb, értékesebb darabok sem tudnak megfelelően érvényesülni. A belül is harsányan domináló épületben hiányosságot jelent az időszakos tárlatoknak fenntartott és a konferenciák rendezésére alkalmas tér. Ez hosszú távon jelenthet gondot, hiszen a vidék életének szerves részévé csak akkor válhat egy múzeum, ha a helyiekben is tartósan fenn tudja tartani az érdek-

lődést, és aktuális témákat is felvet az állandó tárlattal párhuzamosan. A múzeumnak e kompromisszumos kialakításához azonban az is hozzájárult, hogy az építők és a szervezők nem tudtak ellenállni a kísértésnek,

és állami, regionális forrásokat is jelentős mértékben elfogadtak az építkezéshez. Emiatt lemondani kényszerültek a múzeum teljes szervezeti önállóságáról. A kiállítás koncepcióján meg is látszik az erős külső (állami) hatás, amely „csupán” a protestáns jellegét csorbította a kiállításnak.

A most kiragadott két példa természetesen nem érvényes mind a tizennégy franciaországi protestáns múzeumra és kiállítóhelyiségre, csupán általuk próbáltuk meg bemutatni a végleteket, melyek között a francia protestáns gyűjtemények őrlődnek a 21. század küszöbén. 2013 közeledtével, amikor a történelemben először közös egyházi szervezet megalkotásáról döntenek az eddig külön szervezeti egységben élő francia protestánsok, ezek a múzeumok arra tanítanak bennünket, közép-európai protestánsokat, hogy fokozottan ápoljuk történelmi gyökereinket, és elődeinkhez hasonlóan a végsőkig kitartsunk Biblián alapuló hitünk mellett.

Harmati Béla László

A békés rendszerváltás ára

Levéltárak és kommunizmuskutatás. Levéltári kutatások a rendszerváltozás előtti évtizedek történetének feltárására. Konferencia. 2012. szeptember 13–14. Esztergom, Szent Adalbert Konferencia-központ

„Magyarország a 20. században kilenc rendszerváltást élt át, nyolcszor véres leszámolás és tengernyi szenvedés közepe. Az utolsó, az 1989–90-es vér nélkül zajlott le.”

Gyarmati György, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára igazgatójának gondolatait idéztem arról a konferenciáról, amelyet a Magyarországi Levéltárosok Egyesülete rendezett a magyarországi és határon túli kommunizmuskutatás aktuális helyzetéről és kérdéseiről.

Hazánk 1945 és 1990 közötti történelmének kutatása nemcsak történészszakmai, hanem huszonhat esztendeje mindenkor aktuális, kényes és megoldhatatlannak tűnő politikai kérdés. A félresikerült átvilágítás, a politikai hatalom gazdasági erővé való konvertálása, sőt átmentése, az elszámoltatás elmaradása a társadalmat máig frusztrálja. A gazdasági válság körülményei között egyszerre erősödik a nosztalgia a „nyugodt, békés és kiszámítható”, paternalista kádári diktatúra iránt, és kérdőjeleződik meg sokakban, hogy egyáltalán történt-e bármi említésre méltó változás 1990-ben. A két narratíva kizárja egymást, mindkettő hamis, de felerősödésük bizonyítja, hogy a kommunizmus időszakának társadalmi feldolgozása nem tekinthető sikeres és lezárt „projektnek”.

A Magyarországi Levéltárosok Egyesületének nem jelentéktelen lobbieréjét bizonyítja, hogy a konferencián két olyan kormányzati politikus is részt vett, aki az elmúlt évtizedek történeti kutatásának és e kutatás jogi kereteinek meghatározására befolyással bírhat. A megnyitót tartó Rétvári Bence az esztergomi katolikus diákok népes seregét meglátva félretette előre megírt beszédét, és igyekezett az ifjúságot megszólítani. A kommunizmuskutatás valóban nemzedéki kérdés is – akik

átélték a korszakot, joggal tartanak attól, hogy a demokráciában születettek a jelen rendszer árnyoldalait, igazságtalanságait, képmutatásait látva könnyen választhatják a jövőben a radikális és egyszerűnek látszó megoldásokat. A szakmabelieknek hiteles és eleven képet kell festeniük a diktatúráról ahhoz, hogy ne kelljen újra átélnünk annak szörnyűségeit. Az államtitkári megnyitó szakmához szóló része politikusoktól igen ritkán hallott önkritikát is megszólaltatott. Rétvári Bence elmondta, hogy a szakmai szervezetek érvelésének hatására vetették el azt az ötletet, hogy az állambiztonsági iratok a levéltárból a megfigyeltek tulajdonába kerüljenek, így „oldva meg” a múlt feltárásának szakmai, jogi és erkölcsi dilemmáit. Ez azonban teljesen ellehetetlenítette volna a további történeti kutatást.

Gulyás Gergely, a témáért felelős országgyűlési képviselő előadását nagy várakozás előzte meg. A Nemzeti Emlékezet Intézetének megalapítására vonatkozó kormányzati elképzelésekről azonban a hallgatók nem tudtak meg sok konkrétumot. Az állambiztonsági múlt feltárásának ismét nagy lendülettel látott neki a politika, de egyelőre még várható időpontja sincsen az új szervezet felállításának. A képviselő szerint a legkomolyabb dilemmát az jelenti, hogy hogyan lehet úgy feltárni a rendszer bűneit, hogy az egykori áldozatokat ne hurcolják meg újra a nyilvánosság előtt. Csak remélhetjük, hogy a késlekedésnek valóban ez az igen fontos erkölcsi dilemma az oka, és nem más – például a továbbélő hálózatok sikeres érdekérvényesítése – húzódik meg a háttérben. Nagy kár, hogy a pódiumbeszélgetésen már nem tudott részt venni a képviselő, hiszen sok jogos kérdés és értelmes észrevétel merült fel előadásával kapcsolatban.

A kommunizmus ideje a hallgatás és a hazugságok időszaka is volt. Még azt is elhallgatták, hogy magyarok élnek a határokon túl is, arról pedig végképp nem lehetett tudomást szerezni, hogy a kommunista diktatúrák hogyan hatottak ezekre a közösségekre. A kommunizmus hazai „hagyatékának” feldolgozása annyira

lefoglalja a magyarországi kutatókat, hogy a határon túl történetekre még mindig nagyon kevés figyelem jut. Dicséret illeti a konferencia szervezőit azért, hogy négy előadás szólt erről a témáról is. Popély Árpád a csehországi és szlovákiai kutatási lehetőségekről számolt be. Megrendítő volt Mezei Zsuzsanna előadása: bemutatta azt a munkát, amely a partizánok, majd a kommunista államhatalom által 1941 és 1948 között meggyilkolt, a haláltáborokban életüket vesztett magyar áldozatok sorsát, sírját, nevét igyekszik feltárni, bemutatni. Az ezzel foglalkozó bizottságot a köznyelv egyszerűen csak „sírfeltáró bizottságként” ismeri, amely sokat elárul feladatáról. A munka 2009-ben vett igazán lendületet, és messze nem ért még a végére, de a bizottság honlapján elérhető adatbázisban már most is 32 000 (!) áldozat neve olvasható. Váradi Natália a kárpátaljai kutatásokról számolt be. 2005 óta az ukrán levéltárak szovjet állambiztonsági iratai többé-kevésbé kutathatóak. Ezekből fény derül például arra, hogy az 1956-os forradalom leverése után többeket hurcoltak a Szovjetunióba – felkelőket vagy annak vélt embereket, elsősorban a pesti utcákról. Hivatalosan nyolcszázhetven személyt deportáltak, a kutatás már több mint ezer személyt azonosított, a közelmúltban feltárt iratok szerint pedig háromezernél több áldozatról van szó. A kutatásokból az is kiderül, hogy az „imperialista kémszervezetnek” tartott Vöröskereszt munkatársait tervszerűen deportálták a forradalmat leverő szovjet fegyveresek. Nóvé Béla dokumentumfilm-rendező előadása a nyugati emigráció kutatása történetének fontosságára, a források veszélyeztetettségére hívta fel a figyelmet.

A konferencia második része a „politikailag legforróbb” kérdéstről, az állambiztonsági iratok feldolgozásáról szólt. Az előadások elsősorban arra keresték a választ, hogy ezekből a történeti forrásokból valójában hogyan rekonstruálható a múlt. A kommunizmus korszakával foglalkozó történész látszólag könnyű helyzetben van: az iratmegsemmisítések ellenére a korszakból bőven találunk írásos forrásokat. Egy képmutatásra épülő rendszer iratainak állításait azonban komoly forráskritikával kell kezelni. A forráskritika nemcsak szakmai, hanem

erkölcsi, etikai kérdéseket is felvet, amelyben igen nagy az egyes kutatók személyes felelőssége.

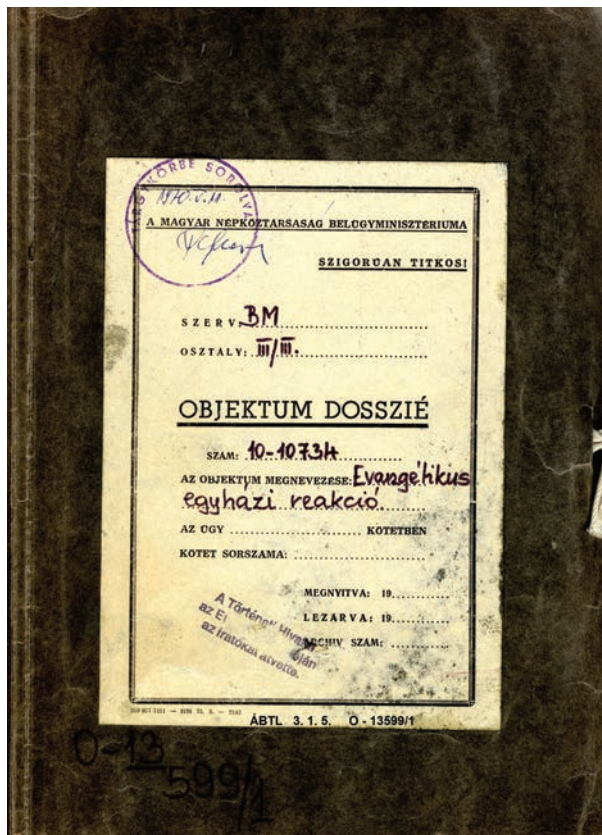
Különösen élesen vetődik fel a forráskritika kérdése 1956 kapcsán. A rövid ideig tartó forradalmi eseményekről korabeli dokumentum alig maradt fenn. Az

évtizedekkel később papírra vetett visszaemlékezések a megtorlások túlélői részéről óhatatlanul pontatlanok és szubjektívek lehetnek. Bőséges írásbeli forrásokat a megtorlásokkal kapcsolatban keletkezett iratokban találhatunk. A jogi eljárások célja azonban az volt, hogy kimutassák, 1956-ban ellenforradalom zajlott. Az ellenforradalom utólagos megkonstruálásának céljából keletkezett iratok vajon mennyire alkalmasak a forradalom történetének megírására? A helyzet olyan, mintha az 1848–49-es szabadságharc történetét csak a hadbírószági iratokból kellene megírunk. Szakolczai Attila előadása Toracz Sándor perének elemzésével mutatta be, hogy mennyire figyelmesen kell eljárnia a történésznek, ha el akarja választani egymástól az ellenforradalom konstruált történetét a forradalom valós eseményeitől.

Több előadó – Gyarmati György, Ötvös István – foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az ügynökkérdés milyen, szinte feloldhatatlan erkölcsi és szakmai kérdéseket vet fel. Cseh Gergő Bendegúz lendületes előadá-

sa a volt szocialista országok gyakorlatát mutatta be az állambiztonsági iratok feldolgozása, megismerhetősége kapcsán. Beszámolójából kiderült, hogy az akták teljes körű nyilvánosságra hozatala az áldozatok védelme érdekében sehol nem történt meg. Világossá vált az is, hogy az ügynökkérdés is történeti probléma, véglegesen megoldani nem lehet. Az országoként meglehetősen eltérést mutató gyakorlatokból az a tendencia egyértelműen kirajzolódik, hogy a tudományos megismerés joga egyre inkább előtérbe kerül a személyiségi jogok rovására, amelyre a leggyakrabban hivatkozva kerülnek el a vétkesek a nyilvános számonkérés.

A pódiumbeszélgetés leginkább a bevezetőben említett kérdéstről, az elszámoltatás hiányának okairól szólt. Egyetértés mutatkozott abban, hogy a kutatást egyre kevésbé hátráltatják adminisztratív akadályok, a

publikálás jogi feltételei azonban egyáltalán nem megnyugtatóak. Egyes hozzászólások példákkal világították meg azt az abszurd helyzetet, hogy a jelek szerint ma is azok dönthetnek dokumentumok kutathatóságáról vagy titkosságáról, akik annak idején írták vagy titkosították az adott iratokat. Több mint két évtized elteltével legfőbb ideje lenne, hogy ez a gyakorlat megszűnjék.

A konferencia második napján a kommunizmus korszakának egyháztörténeti kutatása volt a téma. A szervezők tervei szerint katolikus, református és evangélikus kutató számolt be felekezeteik helyzetéről. Az összevetés nem valósulhatott meg, mert mindhárom előadó másként oldotta meg a rá bízott feladatot, de az előadások így is igen tanulságosak voltak. Kósa László a református egyház történetéről szólva rámutatott többek között arra, hogy a kommunizmus egyházpolitikája mennyire pezsgő, európai színvonalú egyházi életet tett teljesen tönkre néhány év alatt. Az 1945 utáni református egyháztörténet periodizációja arra világít rá, hogy nem szerves belső fejlődés, hanem külső, állampárti nyomás befolyásolta az egyháztörténeti fordulópontokat. Mózessy Gergely plasztikusan, időnként megrendítően közelítette a hallgatókhoz a forráskritika elvont fogalmát. A tények és számok mögötti okokat, megrázó személyes történeteket csak ritkán ismerheti meg a kutató. Az emberi tragédiák nyilvánosságra hozatala tanulságos lehet, de gyakran mégsem megengedhető. Mindszenty József soha nem beszélt az őt ért kínzásokról, megaláztatásokról. Lehallgatott gyónásáról maradt fenn feljegyzés, amelyből egyes részletek megismerhetőek. Nem kell ahhoz a katolikus hitgizságokat elfogadni, hogy ép erkölcsi érzékű kutató tudja: a tudomására jutott gyónási titkot ez esetben is tiszteletben kell tartani. E sorok írójának előadása az Evangélikus Országos Levéltárban végzett, a témára vonatkozó kutatásokról és az ezekből megszülető fontosabb publikációkról számolt be. Bár az evangélikus egyház sok szempontból előrébb jár múltja sötét foltjainak feltárásában, mint a többi felekezet – a társadalom egyéb közösségeiről nem is beszélve –, hiányosságok bőven akadnak, a belső konfliktusok pedig elkerülhetetlenek.

A szekcióban olyanok is megszólaltak, akik közintézmények munkatársaiként foglalkoznak az egyháztörténeti kutatásokkal, illetve ezek forrásaival. Szabó Csaba arra a kérdésre kereste a választ, hogy miért ügynökközpontú az egyháztörténet-írás (is). A politika, a média, a társadalom részéről nagy a nyomás, hogy a kutatások megragadjanak az „ügynökleplezések” szintjén; a kutatók feladata, hogy a kérdést ennél differenciáltabban láttassák. Kérdéses, hogy ez mennyire sikerülhet. Soós Viktor Attila arról számolt be, hogy egyes pártállami időkben keletkezett külügyi iratok titkosságát a Vatikán kérésére nem oldják fel. Az iratok titkosításáról szóló legújabb törvények a közeljövőben lehetővé tehetik, hogy ez a gyakorlat megváltozzék. Mivel a Vatikán politikája alapvetően befolyásolta a Magyar Katolikus Egyház, illetve közvetetten a protestáns egyházak mozgásterét és magatartását a diktatúra évtizedeiben, ez igen érdekes kutatási területé lehet. Vörös Géza előadása azt a két,

már ismert tételt igazolta adatokkal bőven alátámasztva, hogy a magyarországi állambiztonság sikerágazata volt 1956 után az egyházi elhárítás, illetve hogy az egyházak teljes mértékben alá voltak vetve a pártállam irányításának. Nincsen olyan fondja az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának, amelyben ne találhatnánk az egyházak történetére vonatkozó forrásokat.

A kommunista rendszerváltások (1945, 1948, 1956–57) tragikus következményeit mind jobban megismerve szerencsésnek mondhatjuk, hogy 1989-ben nem kellett megfizetnünk a véráldozatot. Tudatában kell lennünk azonban annak, hogy a rendszerváltást „hitelbe” vettük. Ezt a hitelt nem börtönnel, kivégzéssel, megtorlással, hanem múltunk megismerésével és megismertetésével, a diktatúra hazugságainak következetes leleplezésével folyamatosan törleszteniünk kell. Gyermekeink előtti hitelenségünk, polgári rendszerünk stabilitása múlik rajta.

Kertész Botond

A Kodolányi János Fal(u)múzeumról

Kodolányi János, a sokféle zászló alá citált, de még több oldalról oly sokszor támadott író Telkiben született. A faluban álló szülőházat megkímélte a történelem, a valamikor erdészeti tulajdonban álló épület ma magántulajdon. Falán ugyan az 1970-es évek óta emléktábla áll, azonban komolyabb hagyományápolás sokáig nem jellemezte szülőhelyét. Pedig az író *Süllyedő világ* című regényében ír kora gyermekkori, Telkihez fűződő emlékeiről: „Egy udvart látok, részletei ködbe vesznek. De a tavaszi nap ragyog, az égbolt kék s könnyű bodorfelhők szállanak rajta. Látok egy tornácot is, meg magam előtt néhány lépcsőt. A lépcsőn állok, bő, szoknyaszerű ruha van rajtam, tenyeremet kinyújtom s ráfújok. Pehely van a tenyeremen, könnyedén föllibben s ringatózva száll, száll a tavaszi napsütésben. Egész testemen átbizsereg az öröm, hangosan nevetek...”

2003 óta a Kodolányi-hagyomány ápolása újabb

fejezethez érkezett Telkiben. Az ebben az évben létrejött Kodolányi János Kulturális és Környezetvédelmi Egyesület alapításának egyik oka és célkitűzése az volt, hogy létrehozson Telkiben egy emlékszobát, ha lehet, a Petőfi Irodalmi Múzeummal (PIM) együttműködve. Az elmúlt közel tíz év során a Kodolányi család, a PIM és a Veszprémi Múzeum támogatásával az egyesület rendezett három hónapig tartó Kodolányi János-életműkiállítást, az író munkásságát feltérképező tudományos szimpóziumot, valamint számos irodalmi estet is.

Az elmúlt évben merült fel az a gondolat, hogy bár – alapvetően pénzügyi okokból – nem áll az egyesület rendelkezésére olyan ingatlan, amelyben egy, az író életútját és életművét bemutató állandó kiállítás berendezhető lenne, próbáljunk meg egy galéria jellegű tárlatot létrehozni a településen, hogy az összegyűlt szakmai anyagok ne csupán az egyesületi tagok szekrényeiben

porosodjanak. A telki Pipacsvirág Általános Iskola, segítőkészen együttműködve az egyesülettel, felajánlott egy megfelelő méretű falfelületet, és így megkezdődhetett a további anyaggyűjtés, a tablók elkészítése is. Az iskola mint kiállítási helyszín sok szempontból nem ideális

környezet, de segít megvalósítani azt a célkitűzést, hogy a Telkiben felnövekvő gyerekek úgy kerüljenek ki az iskolapadból, hogy tudnak arról, melyik magyar író szülőfalujában születtek, és felismerjék az arcképét, fel tudják idézni legfontosabb regényeinek címét.

Az alábbiakban a Kodolányi János Fal(u)múzeum megnyitóján, 2012. március 9-én elhangzott beszéd szerkesztett változata olvasható.

Mindennek rendelt ideje van, tudjuk ezt jól. Az idők most nem kedveznek az emlékszobáknak, hisz az élők feje fölött is sokszor inog az otthon teteje. Az őrzés azonban nem fölösleges feladat, reménytelen időkben sem adhatjuk fel az őrhelyeket.

Szép ez a nap, hiába van hideg, de az ünnepnapok ilyenek, borús ég alatt is díszbe öltözöttek, fényesek. Ünnepnap ez a mai, ünnepnap, amelyre kilenc évet vártunk.

A Kokukk Egyesület épp kilencéves idén márciusban, és talán nem mindenki tudja, hogy megalapításának egyik oka az az álom volt, hogy kellő kitartással és munkával Telkiben, Kodolányi János szülőfalujában létrejöjjön egy, az író emlékezetét életben tartó kis múzeum, egy fiálálé, az emlékezés és őrzés leánykája.

A hit, hogy az álom megvalósul, az elmúlt évek során hol lángra kapott, hol hamvába holt, reménytelennek tűnt.

A múzeum megnyitásáig hosszú út vezetett: irodalmi estek, az első Kodolányi-évforduló megünneplése, ame-

lyen még ifjabb Kodolányi János, az író fia is jelen lehetett, a 2004 őszi megrendezett időszak kiállítás, amelyet Antall István nyitott meg, a 2009-ben lezajlott tudományos igényű szimpózium, melyet olyan előadók neve fémjelzett, mint Csűrös Miklós, Ács Margit és a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársa, Sulyok Bernadett, akit most is körünkben köszönhetünk, és aki az egyesület alapítása kezdetén már szakmai munkájával támogatta az emlékszoba ügyét. Az első kiállítást is az ő segítségével rendeztük, mint ahogy ez a most megnyíló állandó kiállítás is az ő szakmai tudását tükrözi.

A kiállítás, amely egy majdani múzeum esszenciája, hiteles fénykép- és kéziratmásolatok, könyvborítók segítségével alapvetően kronologikus sorrendben mutatja be a költő életútját és írói pályáját.

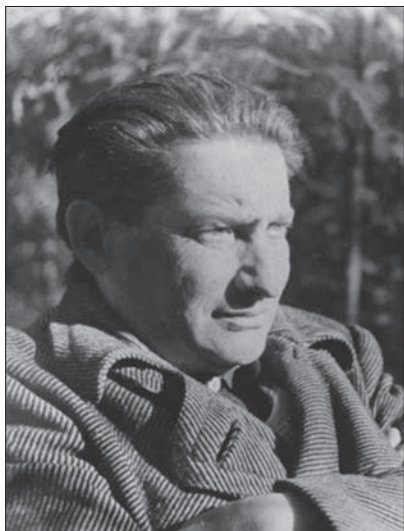
A keretekben látható Kokukk-emblémával jelölt szövegek az adott időszak egy-egy izgalmas kérdésére világitanak rá, és megpróbálják a talán kevésbé közismert részleteket közelebb hozni a látogatókhoz, akik közt reményeink szerint sokan lesznek gyerekek is. Az említett szövegek olyan érdekes dolgokat magyaráznak meg, hogy mit jelent az „egykezés”, hogy min vitázott össze az író Móricz Zsigmonddal, és vajon boldog volt-e Boldog Margit.

Remélem, egyszer az eredeti álom is valóra válik, a képek mellé bútorok, tárgyak, könyvek is kerülhetnek majd egy méltó helyen, egy emlékszobában.

A Kodolányi-kiállítás ügyét a Petőfi Irodalmi Múzeum mellett a kezdetektől támogatta a Kodolányi család, az író fia és lánya, Jutka néni, Kodolányi Gyula költő, író, az író unokaöccse.

A figyelmes szemlélőnek feltűnhet, hogy van egy fénykép a kiállításon, amely kétszer is szerepel. Egyszer egészen egyszerűen az *Est* lapok munkatársaként dolgozó író vasúti igazolványképeként és itt, ezen a másik tablón, amely Kodolányi Finnországba tett utazásairól, az úthoz kapcsolódó tapasztalatairól szól. Ez a kép épp Kodolányi Gyula személyes megjegyzésének köszönheti azt, hogy idekerült.

A „táltos tekintet” – amelyre ő hívta fel a figyelmet – jelenik meg ezen a portrén, amely meggyő-

Kodolányi János

zódésem szerint sokat elárul arról, milyen mélyebb okai is lehettek annak, hogy miért is tarthatta olyan fontosnak Kodolányi a magyarság kapcsolatát a finn-ugor rokonsággal.

Most azonban essék szó arról is, hogy Telki nem csupán külső segítséget kapott ehhez a kiállításához.

Hiszen itt vagyunk a múzsák ligetében, a museionban, és ez a múzeum Telkiben jött létre, abban a faluban, amelyet elsősorban jó anyagi körülményeiről, magánkórházáról és edzőcentrumáról ismer a szélesebb közönség. De ebben a faluban sokaknak fontos a kultúra, az irodalom, az őrzés feladata is. Fontos a jelenben, amikor az iskola és a falu vezetése is támogatta ennek a kiállításnak a létrejöttét. Az iskola, amely helyet adott neki, és nagyon sok előkészítő munkával járult hozzá ahhoz, hogy ez a fal ne csupán egy legyen az iskola falai közül. Fontos azoknak a magánszemélyeknek, akik adójuk egy százalékát felajánlották a Kokukk Egyesületnek, amely adomány nélkül nem tudtuk volna megvásárolni a képkereteket, kifizetni a hiteles másolatok árát.

De ebben a faluban már akkor fontos volt az őrzés feladata, amikor mi, „gyűttment” beköltözők még hírért sem hallottuk a településnek. Kérem, vessenek egy pillantást erre a tablóra!

Ez a „Tükörtabló” a *Süllyedő világ* című Kodolányi műből idézett részlettel egyfelől azt mutatja be, hogy Kodolányi János – annak ellenére, hogy egészen kicsi volt még, amikor családja Telkiből elköltözött – nagyon szép emlékképeket őrzött szülőfalujáról, másfelől azt bizonyítja, hogy Telkiben már akkor megkezdődött a Kodolányi-hagyomány ápolása, amikor sokan még csupán az általános iskola padját koptattuk. Az emléktábla avatásáról készült fénykép fontos dokumentuma az emlékezésnek.

A jeles alkalmon részt vett László Gyula régészprofesszor is, ahogy ezt egy Callmayer Ferenc *Telki ezer éve* című könyvéből származó idézetben olvashatjuk. László Gyula csodálatos rajz tehetséggel rendelkezett. Talán többen is ismerik a jelenlévők közül *50 rajz a honfoglalókról* című munkáját. Kodolányi Jánossal közeli kapcsolatban állt, így lehetséges az, hogy több portrét is készített az íróról. A most megnyíló kiállításon négy Kodolányi-portrét is megtekinthetjük, amelyeknek különös értékét az adja, hogy magángyűjteményből kerültek a kiállítás anyagába, pontosabban fia, László Zoltán ajándékként láthatjuk ezeket a ritkaságokat. Felhívom a figyelmet a rajzokon olvasható, Kodolányi János és László Gyula által írt megjegyzésekre; azt hiszem, ezek az apróságok is közelebb hozzák az író, árnyalják róla alkotott képünket.

Köszönettel tartozom a munkáért annak a sok nagyszerű embernek, akik szabadidejükkel, energiájukkal nem takarékoskodva segítettek a most megnyíló *Kodolányi János Fal(u)múzeum* létrejöttét. Egy idetévedő szemlélő talán el sem tudja képzelni, hogy a galériakiállítás megvalósulása ezer és egy apróbb és nagyobb részfeladat láncolatából állt össze. Az apróbb feladatok, a részletek itt éppolyan fontosak voltak, mint a nagyobb, látványosabbnak tűnő munkák. Köszönöm azoknak, akik segítettek megálmodni és azoknak is, akik segítettek megvalósítani, és végül mindenkinek, aki ma eljött, hogy együtt ünnepeljünk.

Molnár Krisztina Rita

(A kiállítás megtekinthető a telki Pipacsvirág Általános Iskola nyitva tartási idejében, előzetes bejelentkezés alapján.)

Női dolgok

Hivatásunk az élet – reformáció és nők. Evangélikus Országos Múzeum, 2012. június 5. – október 31.

Kemenesalja üdvözetét hozom nektek. A Ság hegyi és somlói borospincék időtlen békéjét, Weöres Sándor galgonyabokrainak integetését, a celldömölki gyönyörűséges artikuláris templom történelmi hangulatát. Annak a vidéknek szellemét, ahol huszónhét kis faluban ma is a magyar nyelvű evangélikusság legnagyobb összefüggő tömbje él.

Az, hogy lelkesszé lettem, nagyrészt celldömölki szülőházam konyhájában kezdődött: édesanyám – öntudatos evangélikus őseinek buzgóságával – nem mulasz-

tott el egyetlen alkalmat sem, hogy hitét belénk, lányaiba plántálja. Tésztagyúrás és szagztatás, diótörés és a véget érni nem akaró eltevések ideje így vált házi bibliaórák alkalmává a kommunizmus legsötétebb éveiben.

És az a sok éneklés! A répcelaki konferenciák énekfüzetei és a *Dunántúli énekeskönyv* megannyi dallama így ment a fülünkbe – és ma már tudom, egészen a szívünkbe. Ahogy nálunk mondják: „bétűve” megtanultuk szinte az egész énekeskönyvet. Édesanyám továbbadta, amit dukai, kemenespáljai őseitől maga is úgy kapott.

Így kapott olyan halotti lepedőveget is, amelyből egy a tárlaton is látható: éppen egyik gyülekezetemből, Kemenesmagasiból (mágnesként vonzott a tárlóhoz, ahogy oda beléptem). Amikor kezembe veszem családunk számomra legértékesebb ereklyéjét – legalább 150 éves, mondta róla iparművész öreg barátném –, mélyen megilletődöm. Nemcsak attól a tudattól, hogy anyai őseim holttestét takarta, hanem azért is, mert valamilyen ismeretlen szépanyám a hitvallását hímezte rá: a pávát, amely az örök élet jelképe, és a szegfűt, amely a feltámadás szimbóluma. Abban a hitben engedték el őket is az elmenőt, ahogy én is búcsúztatom az enyéimet. Nem láttuk soha egymás arcát, és mégis találkozunk abban a lepedővégen, közös hitünkben.

Korán megboldogult apám régi vágású ember volt: nem engedte anyánkat dolgozni menni. Ezért nővéremmel ketten lubickoltunk a figyelmében. De mindig megrettentünk, amikor gyerekkorunk legfélelmetesebb nevelő célzatú mondata elhangzott anyánk ajkán: „Mégiscsak jobb a Köves Irmának!” Mert Köves Irma, a dukai barátnő nemcsak fontolgatta, hanem be is állt diakonisszának, és neki nem kellett ilyen rossz gyerekekkel vesződnie.

Gyerekkorom e legfélelmetesebb nevelő célzatú mondata már átvezet bennünket a tárlat második termébe, ahol is a nőknek a gyülekezeti életben betöltött szerepét mutatják be. A tárlók előtt járva végiggondoltam: mi maradna három szépséges kemenesaljai templomunkban, ha onnan eltávolítanánk az asszonyok keze nyomát? A vörös selyem pünkösdi oltárterítőt, fényes szállal sűrűn telehímezve matyó mintákkal, úgy, hogy ragyogásától szinte lánggra lobbán a pünkösdi oltár! Mi lenne velünk kegyszereink, kereszstelőkútjaink nélkül, amelyeket egy-egy nőegylet adományozott a gyülekezeteknek? És e mögött az adományozás mögött sok-sok bál volt, színdarab-előadások, felolvasóestek, amelyekről önmagában is épült a gyülekezeti közösség!

Az első teológushallgató-nők leckekönyve a '20-as és '30-as évekből – megindító látványt nyújt. „Find your

place!” „Találd meg a helyed!” – biztat bennünket a kiállítás utolsó darabja, a kortárs textilművész, Benczúr Emese installációja. Milyen hosszú volt az út, amíg a teológushallgató-nők megtalálták a helyüket az egyházban, ahol talentumaikat kamatoztathatták: hogy az ige megeremje gyümölcsét bennük, harminc-, hatvan- vagy százannyit (lásd Martos Katalin gobelinképét a középső teremben).

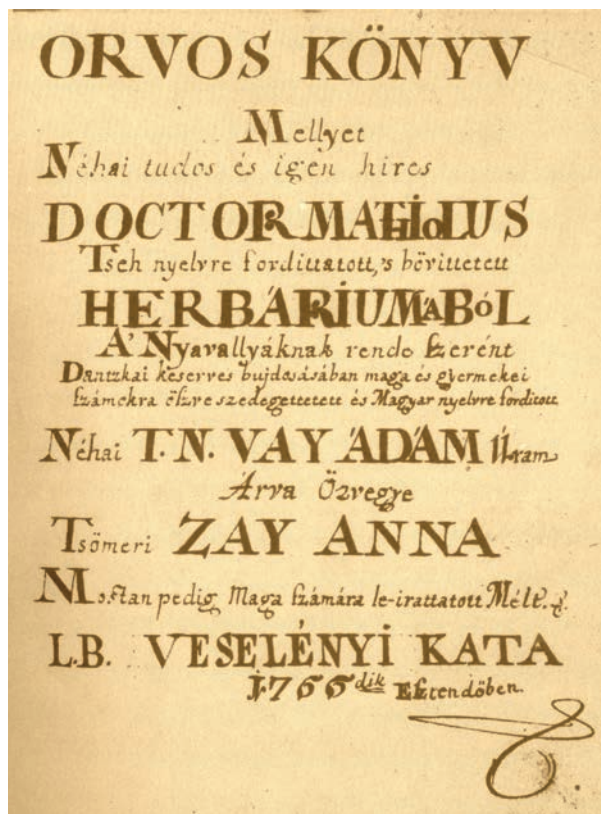
Apám halála évében, 1981-ben nem volt túl boldog pályaválasztásomtól. Mert nem látta az egyházban a helyemet. Kevés volt még a példa. „Se ló, se szamar nem lesz!” – idézte gyakran a szólást. És íme, itt állok most, huszonhat éve lelkészként, és huszonnégy évig papné is voltam.

Amikor férjem indult vasárnap reggel az istentiszteletre (hetente váltottuk egymást), három feladatomból volt: 1. kipucolni a cipőjét; 2. megírni a hirdetést és 3. kiállni a kocsihoz a garázsból. Persze a húsleves akkor már gyöngyözött. Aztán amikor én mentem a következő héten, ő végezte az aprómunkákat. A húsleves persze akkor is én főztem. Hazatérve a harmadik istentiszteletről, délután egy óra körül, mindig az Úristen extra csodájaként éltem át, hogy a húsleves is ehető. Sőt néha kifejezetten finom.

Nem egyik vagy másik feladat, nem versengés, hanem, ahogy férjem idézte annyiszor: „Az egész az igaz.”

Mostanában néha poros marad a cipőm. Tér és idő keresztjére felfeszítve magam, elárvultak süteménysütő formáim. Hímzőtűm is berozsdásodott. Gazos a kertem, és tavaly már uborkát sem raktam el. És tudom, hogy emiatt egy kicsit ridegebb, hidegebb lett a világ. Anyaként – lelkészként – tanárként – hányfajta szerepet kell eljátszanunk? Biztosan többet, mint amennyit szeretnénk.

Ezért örültem annyira, amikor Katharina von Bora sorait olvastam, aki tréfásan egyszer ezt mondta férjének, Luther doktornak: „Hét részre kell magamat osztanom, és hét hivatalt ellátnom, mert én földművelő, sörfőző, szakácsnő, fejlőány, kertész, vincellér és minden wittenbergi koldus alamiznaosztogatója és doctorissa is vagyok, egy híres ember felesége, akinek iparkodnia kell, hogy méltó legyen híres férjéhez.”

Nagyszerű szavak. Mert bennük nyoma sincs panasznak, keserűségnek, de annál több bennük a méltóság, az erő, az öntudat. De beszélhet-e máshogy az az asszony, akinek a jegygyűrűjét a megfeszített Krisztus keresztje díszíti, aki „nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért”?

Hol van a nők szerepe ma az egyházban? Hol van feladatuk a felügyelőknek és presbitereknek, tanárnőknek és lelkésznőknek, az istentiszteleteinket leginkább látogató asszonyoknak? Mindenhol, ahol elfogadásra és befogadásra van szükség. Ahol hiányzik a közösség és a lélekápolás. Ahol szükség van helytállásra és kreativitásra. Ahol testet ölthet a szépség – Isten arca –, és kézzelfoghatóvá, érezhetővé tehetjük, hogy „jó az Úr, és boldog az az ember, aki benne bíz.”

A kiállítás szervezői azt mondták: nemigen volt még kiállításuk, ahol ennyi tárgy, ennyi apróság lett

volna kiállítva. És ha megnézzük, elidőzünk előttük, szinte valamennyi nagyon időigényes, nagyon munkás darabnak látszik. Ezért számomra ez a kiállítás: a

szereket kiállítása. Hogyan is írja Gibran, a libanoni misztikus?

„A munka a láthatóvá tett szeretet. (...) És mit jelent az, hogy szeretettel dolgozni?

Úgy szőni a gyolcsot, hogy a szálát a szívedből húzod, mintha azt a gyolcsot az viselné majd, akit szeretsz.

Szeretve építeni a házat, mintha az lakna majd benne, akit szeretsz.

Gyengédséggel vetni el a magot, és örvendezve aratni, mintha az enné a gyümölcsöt, akit szeretsz.

A magad képére alakítani mindent, saját lelked lehelletével.

És tudni azt, hogy körülötted állnak mind az áldott halottak, és figyelnek téged.”

Ahogy múzeumunk mottója mondja: „Hic mortui vivunt – muti loquntur.”

Kovácsné Tóth Márta

Hispania egyik legutolsó tudósa?

MAIMÓNIDÉSZ (Rabbi Móse ben Maimón): *Értekezések az isteni igazságságról, üldözöttségről, megtérésről és feltámadásról...* Szerk. Babits Antal. Ford. és jegyz. Dobos Károly Dániel. Logos Kiadó, Budapest, 2011.

Mi történe, ha egy riporter mikrofonnal a kezében megindulna egy forgalmasabb pesti utcán, és sorban ezer embert megkérdezne arról: tudomása szerint ki volt Maimónidész? Kilencszázkilencven kérdezettnek alighanem sejtelve sem lenne róla – legfeljebb találgatnák, hogy a majmokhoz lehet valami köze. A maradék tíz közül kilenc a név *-idész* végződése alapján gyanítaná, hogy valami ókori görög lehetett, olyan, mint Szimonidész, Parmenidész, Euripidész vagy Thuküdidész – ám azt e kilencből is csak ketten-hárman tudnák, hogy az utóbb említett négy személy ki is volt pontosan.

Végül az ezredik talán tisztában lenne azzal, hogy bár az *-idész* valóban ógörög végződés (s így a név görögül

annyt tesz: *Maimón fia*), ám Maimónidész mégsem görög volt, hanem zsidó, s nem is az ókorban, hanem nagyjából a 12. században élt (1138 és 1204 között).

Akár így, akár úgy – Maimónidész olyan személyiség volt, aki nélkül a zsidó gondolkodás, hit és tudomány történetét nem lehet elbeszélteni. Kérdés: ok-e ez arra, hogy a szélesebb magyar közönséggel is megismertetni igyekezzen valaki?

Babits Antal, a Logos Kiadó vezetője és spiritus rectora már hosszú évek óta vezéralakja – magyar viszonylatban – azoknak, akik úgy gondolják: ez ok a gondotakra. Ez nagymértékben meghatározza tudományos kutatói munkásságát is: egy évvel a most bemutatott könyv előtt megjelent, *Végtelen ösvények* (Gabbiano Print Kft., Budapest, 2010) című tanulmánygyűjteményében két írásnak is Maimónidész áll középpontjában: a *Maimonidész vallásbölcseleti módszere* (57–89. o.) a mester tevékenységét, míg a *Végtelen ösvények, Útmu-*

tatások az *Útmutatóhoz* (91–125. o.) a hatástörténetét mutatja be. De mint könyvkiadási tényező is sokat tett már az ügy érdekében.

A tiszteletre méltó *Historia – Diaspora* című sorozat legújabb darabjaként látott napvilágot a közelmúltban az *Értekezések...* című kiadvány.

A fentiek után aligha meglepő, hogy Babits a kötet sorozatszerkesztője, de egyéni szerkesztője is, azonkívül a tipográfia és a címlap tervezője s a kiadás ötletadója.

Mellette a munka másik kulcsfigurája Dobos Károly Dániel. Ő a fordító, illetve a bőséges lábjegyzetek szerzője, ami ebben az esetben igen komoly feladat.

A kötetben szereplő négy Maimónidész-mű közül ugyanis – amint azt Dobos elárulja a Maimónidész életrajzát és a négy műnek ebben elfoglalt helyét tárgyaló előszavában (19. o.) – csupán egy született héber nyelven: *A megtérés útja* című, a *Misné Tóra* első könyvéből származó szemelvény. A másik három értekezés judeo-arab nyelven keletkezett. Tehát nem héberül, de nem is egyszerűen arabul, hanem egy sajátos középkori keveréknyelven.

Aki tehát Maimónidészt akar fordítani, annak

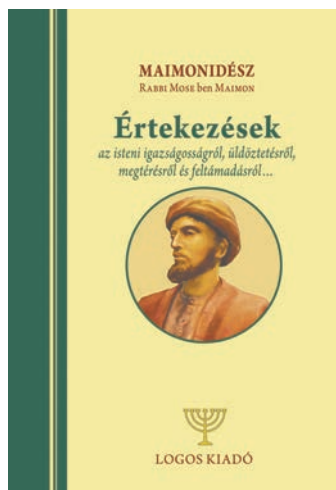
nemcsak képzett hebraistának, de képzett arabistának is kell lennie.

Ám esetünkben még ez sem elegendő. Hiszen nem csupán az igen bőséges jegyzetanyag elkészítése, de már a tolmácsolt szövegek megértése sem lehetséges pusztán grammatika és szótár alapján. Széles körű filozófiai, kultúrtörténeti ismeretek is kellene hozzá.

A végére hagytuk a legfontosabbat. Mert rendelkezék bár egy fordító mégoly nagy nyelvi és filológiai tudással – aligha arathat sikert, ha egyéni stílusa, íráskészsége, fogalmazásmódja nem alkalmas rá, hogy amit megértett, másokkal is könnyen megértethesse. Dobos Károly Dániel azonban e szempontból is valódi, rátermett műfordítónak bizonyul. Az általa tolmácsolt Maimónidész-alkotások nem csupán tanulságos, de kifejezetten élvezetes,

olvasmányos szövegek. Ami nem kis szó, hiszen itt elméleti filozófiai, teológiai, etikai munkákról van szó; és a sémi nyelvek szintaxisa, mondatfűzése igen távol áll a magyartól. Nehéz feladat egyiket a másikra úgy áttenni, hogy ne csupán érthető, de élvezhető is legyen.

Uhrman Iván

A kiállítás mint a tett színhelye

FRAZON Zsófia: *Múzeum és kiállítás – az újrarajzolás terei*. Gondolat, Budapest, 2012.

A *Tatort* – magyarul tetthely – régi nyugatnémet krimisorozat volt a magyar tévében. A két felügyelő kudarok és tanácsalanságok után jutott mindig előbbre és előbbre, míg végül a tetthely megnyílt előttük, s a néző legnagyobb öröme csattant a bilincs az elkövetőn. Nem állítom, hogy Frazon Zsófia könyvvé szelí-

dített doktori dolgozata a krimi izgalmaikat kínálná, de logikus kutatómunkája és szívós következtetései – vagy épp fordítva – eredményeként a kiállítási tér mint a tett helyszíne vallomást tud tenni az olvasó-néző előtt.

Múzeum és kiállítás a könyv címe, s jól jellemzi az egymásmellettséget, az egymás mellé rendelést, amely Frazon logikájában egymás erősítésének, gyengítésének formája.

A kötet a szakdolgozati formát követi, azaz a nagy fejezetek előtt elméleti bemutató (és nem tiszteletkőr)

olvasható. A szerző körülbástyázza ugyan magát a leginkább kortárs és aktuális szakirodalommal (megnéztem: a Bátky–Györffy–Viski néprajzi köteten kívül, mely 1933-as datálású, a legkorábbi keletkezésű szakirodalom 1985-ös, de főleg a 2000-es évekből származnak az idézetek), ám ez fontos egység, általános kitekintés, egy – a mi múzeumelméleti szakirodalmunkban kevésbé – bevett gyakorlat: az általános elméleti rendszereken keresztül elindulni a gyakorlat kitaposott vagy épp kitaposásra váró ösvényein.

Frazon Zsófia két nagy részterülettel foglalkozik munkájában. Az első részben a múzeumparadigmák és múzeummetaforák kérdéseit boncolgatja, míg a második részben hazai múzeumi kiállítási prezentációs eljárások és eszközök kerülnek terítékre. A szerző az első rész bemutatásával máris vitákat gerjeszt, bár nem kétséges, a múzeumelméleti paradigmaváltások a nyugati kultúrában már évtizedek óta jelen vannak. Hazai gyakorlatunk azonban e tekintetben szegényesebb. A magyar múzeumi élet azzal az illuzórikus elképzeléssel működik, hogy a kiállítás mint tudományos és ismeretterjesztő produkció egyfajta olvasókönyv, amelynek egyetlen – mindenki által ismert – olvasata van. Ezt nyomon követve történik a befogadás és az elsajátítás folyamata. Talán elsőként Frazon könyvében jelennek meg a hazai szakirodalomban a lineáris-kronologikus kiállítás és a scenikus látványkiállítás mellett a kiállítás megrendezésének – a cím szerint az újrarajzolás tereinek – más változatai (olvasatai) is. Példái során Frazon beavat minket az értelmezési folyamatok sokszínű világába, s nem kevés kritikával illeti a fentebb felsorolt hazai kiállítási gyakorlat kiemelt példáit (Magyar Nemzeti Múzeum, Terror Háza, Páva utcai Holokauszt Emlékközpont, Tétényi úti szoborpark), éles fénybe, új megvilágításba is helyezve azokat. Őszintén szólva, a Nemzeti Múzeum évtizedes tárlatáról,

amely a magyar történelem utolsó évszázadát hivatott bemutatni, soha sehol nem kaptam ilyen plasztikusan kritikus képet, pusztán az egyes termek rendezési elveinek átértelmezése révén. Egy terem közepére tett tárgy (plakátoszlop, katonai motorkerékpár) pusztán ottlétével hangsúlyeltolásokra képes – mutat rá Frazon, s ez bizony nem mellékes, hiszen „nagy múlttal, hagyománnyal és gyűjteménnyel rendelkező intézményről van szó, mintaadó szerepét nem lehet alábecsülni”.

Ugyanígy erős kritikával halad végig a szerző a Terror Háza „szcenírozott” termein. Itt is – ám más kontextusban – megjelennek a termek „díszletei”, itt a stilizálás tárgyi formáit bírálja – amúgy nagyon helyesen.

A tartalmi kérdések a múzeumi tárgyak elhelyezésének tükrében válnak valóságos történetté, a

textus és a szcena egymásra hatnak.

A Páva utcai emlékközpont termeit bejárva a szerző úgy érzi, hogy bár fontos és az emlékezet számára lényeges helyszín a Holokauszt Emlékközpont, mégis „csak nagyon korlátozott mértékben vált a nemzeti múltfeldolgozás és traumakezelés intézményévé”. Kritikáját pozitív irányban is alkalmazza, jelentős vállalkozásnak ítélve az Auschwitz-Birkenauban felállított, *Elárult állampolgár* című magyar anyagot. Itt azt a látványtervezői, rendezői egységet látja megvalósulni, amely értelmező és továbbgondoló szempontokat éppúgy figyelembe vesz, mint a történet (történelem) aktuális és időbeli értelmezését.

A kötet második felében a kiállítási koncepció kifejezésének eszközeit vonultatja fel a szerző. Ezt a részt „a kiállítási prezentációs eljárások és eszközök strukturálják”. Ide sorolja a bábut, a vitrint, a Kunstkammert, s mindezt tradíciók és kortárs jelenségek összevetése során teszi.

Hosszabb fejezet szól arról a Néprajzi Múzeumban megrendezett kiállításról – *Műanyag* –, amelynek kiala-

kításában maga a szerző is részt vett, s így a kritikai szemlélet saját munkája kapcsán is megvalósul könyvében.

Az egyes kiállítási installációs eszközök összekapcsolása a téma adta koncepcióval egy tradicionális múzeumi környezetet – a néprajz historikus szemléletű feldolgozását – kortárs gondolkodásmód segítségével újít meg. Ugyanakkor szakmai, befogadói vitát gerjeszt, hisz erre a gesztusra a hazai gyakorlat még nem volt felkészülve a kiállítás megnyitásának idején (2006). A terek kialakítását kortárs művészek vállalták, a gyűjtemény egy részét felhívásra reagáló magánszemélyek adományai tették sajátos hangulatú installációvá.

Komoly kihívást jelentett a hagyományos kiállítási tér – *interieur* – felhasználása a *Műanyag* című kiállítá-

son. Ebbe ad betekintést az *Enteriőr – a világ nagyban* című fejezet. A személyes tér, a design és a fogyasztás fogalmai e térkialakítás – egyben a múzeumi gyakorlattól eltérő installálás – nagy kihívása volt.

„A komplex struktúra akkor érthető a befogadók számára, ha az autentikus tárgyak és források által hordozott fogalmak és jelentések lefordíthatók” – írja munkája végén Frazon Zsófia, s e gondolat kifejtését a könyv teljes mértékben segíti. A kötethez készült – önálló művekként kezelhető – rajzok (Sior graffiti jellegű munkák) a kötet játékos, ironikus szellemiségét erősítik.

A kötetet a Gondolat Kiadó kommunikáció- és kultúratudományi sorozata keretében adta ki 2012-ben.

Sinkó István

„...aki aranyatomot kapott...”

POLGÁR Rózsa (szerk.): *Szövött kárpitok – Woven Tapestry*. Magánkiadás, Budapest, 2011.

„Az alkotó, a művész azért van – lehet – közelebb Istenhez, mert kapott egy aranyatomot a Legfőbb Művész teremtő erejéből” – írja Szabó Magda Polgár Rózsa-t köszöntő levelében. Ez az aranyatom közel négy évtizede hívja elő azokat az egyszer szívet-lelket melengető, mégis önvizsgálatra készítő, máskor megrendítő, torokszorító, mintegy felkiáltójelként ható műveket, amelyek születését idén két ízben is ünnepelhettük: az iparművészeti múzeumbeli életmű-kiállítással és ezzel a – megjelenésében is szép – magyar–angol nyelvű albummal.

A könyv, amelyről hírt adok, képzeletbeli tárlatvezetés: hozzáértő, ihletett művészettörténészek kalauzolnak a művek teljes és részletreprodukciói között. A szakemberek horizontját művésztársak, írók, költők esszéi tágitják, segítve ezáltal az olvasó eligazodását ebben a gazdag életműben.

Wehner Tibor művészettörténész bevezető tanulmánya remek életművázlat. Szerencsés kezdés, igazi be-

avatás: nemcsak Polgár Rózsa életművébe, hanem a múlt század végén valóban kegyelmi pillanatokot átélő magyar kárpitművészetbe is. Már a cím is eligazító erejű: „textiltárgyak”, „gobelinjelenések”. Ez az a két műcsoport, amelyet a művészettörténész az életműben megkülönböztet. A figyelem először a mindennapok egyszerű tárgyainak műalkotásba – ebbe a történelmi gyökerű luxusműfajba – való beemeléseire irányul, többnyire a textiltárgyak textil általi megjelenítésére. Ezeket a kárpitokon nem a talált tárgy megtisztításáról van szó – ami ekkortájt a posztmodern kultuszeremtés kiindulópontja –, hanem arról, hogy a textilbe szőtt tárgyon keresztül megnyílik a családi és a történelmi emlékezet. Ez a belső idő olyan érzelmi-erkölcsi dimenziókat mozdít meg, melyekben a csipkehatású, babaarcot felidéző *Babatakaró* a boldog, gondtalan gyermekkor emlékét, nosztalgiáját ébreszti fel a befogadóban, a golyó által kiszaggatott *Katonatakaró* a háború borzalmaira és egyben a személyes tragédiákra emlékeztet. A legszebben talán Nagy Gáspár fogalmaz, aki mint földijét és művésztársát köszönti a Körmentre – több mint fél évszázaddal a családi tragédiák után –

ragyogó művekkel hazaérkező Polgár Rózsa. Felidézi a körmendi bombázást, azt a rettenetes nagypénteket, amely a *Legteljesebb gyász*hoz hozzáadja az *Édesanya halálát*, a család és a város gyógyíthatatlan sebeit. Hova vezetnek a szálak? – teszi föl a metaforikus kérdést Nagy Gáspár, majd megfellebbezhetetlen biztonsággal válaszol is: „A szálak a szív és a lélek legmélyéről idevezetnek.” A *Katonatakaróban*, amelyet a szakemberek és művésztársak mindegyike az életmű szegletköveként méltat, a költő gazdagon rétegzett metaforát lát: az Édesanya és „minden háború áldozatainak puritán szemfedőjét” s egyben a „gyermekkori éden barbár szétrombolásának” a jelképét.

A nyolcvanas évek s az életmű egyik legérdekesebb darabja az *Anyaság* című kárpit, amelynél a művész ismét a „textil a textilben” formai megoldáshoz nyúl, sőt továbblép: ez a mű már nem csupán egyetlen ruha megjelenítése kárpittal, hanem ruha a ruhában. A kárpittá szőtt plasztikus női ruha középpontjában ugyanis a magzat helyét jelöli ki a lebbenő bébiing. Az asszociáció rendkívül sokrétű. A keret nélküli, kiterített, mozgást imitáló ruhasziluet keresztet formázó kitárt karjával szakrális értelemben a megfeszítettséget rejti, duplázottsága révén pedig talán a kettős keresztre utal. Jókai Anna egészen érdekes megközelítésben korunk egyik – erkölcsi értelemben – legérzékenyebb kérdését veti fel, amikor a hangsúlyt a „ruha az anyaméhben” motívumra helyezi, felvetve ezáltal a súlyos kérdést: „Mikortól kezdődik az ember?”

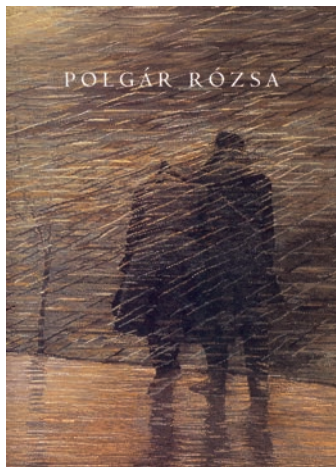
A textiltárgyak másik titokzatos darabja, az *Esernyő* fotószerűen idézi meg a távozó apa alakját, akinek itt felejtett, már-már dőlni készülő ernyője örök mementóként támaszkodik a kiállítóterben. A tárgy, az emlék, amely az ember után marad – ez foglalkoztatja a művészt. Amire Keserű Katalin művészettörténész azt mondja, hogy Polgár Rózsa „a tárgyaknak életet kölcsönöz”, sorsot ad, arra Jókai Anna a vergiliusi-babitsi gondolattal válaszol: „Sunt lacrimae rerum.” „Van a tárgyaknak könnyük.”

Így indul a pálya. A családi emlékezet, a személyes sors élményhátterén keresztül, a személyesség hangján, hogy aztán fokozatosan átforduljon a történelmi emlékezet, az egyetemes létkérdések, majd napjainkban egyre inkább a transzcendens-szakrális tartalmak felé.

A textiltárgyak korszakát vezeti át a létkérdésekkel foglalkozó munkák közé a szétszabott mellény szabásmintája által ihletett s valamiféle profán szárnyasoltárt imitáló mű, a *Triptichon* és ennek a megfordítása, a csukott ködmönforma (*Ködmön*). Jóry Judit „panteisztikus oltárnak” nevezi azt a meghökkenítő és egyben lenyűgöző látványt, amelyben mintegy mellénybélsként megjelenik a természet a más-más irányba tekintő emberalakokkal. Ugyanez a ködmönoltár-motívum jelenik meg később is, az ezredfordulón, amikor a mellény nyitottsága-zárttsága

által létrejött kulcslyukeffektuson át kapjuk a látványt: azt a gazdag és dús vegetációt, amely a legszemélyesebb nézőpontból láttatja a szülőföldet, az otthon, a hazát (*Tisztelet Magyarországnak*).

Ugyancsak egyfajta tiszteletadás az életmű talán legdrámaibb darabja, a millicentenáriumra készült *Himnusz*-kárpit is. A közösséggé nem szerveződő, redukált emberalakok, a felajánlási oltáron leomló – a Kárpát-medence víz- és érrendszerét egyaránt asszociáló – áldozati lepel és Kölcsey művének *de profundis*a – „Szánd meg, Isten, a magyart” – mély értelmű összefüggérendszer mutat. A történelmi jelentésrétegeket a kárpit szimmetriatengelyébe szőtt kereszt és a jobb felső sarokban megjelenő sejtelmes kapu elmozdítja a metafizikai-szakrális értelmezés irányába. Az úttalanság, útvesztés történelmi dimenziójából átemeli a témát az igaz út megtalálásának reményteli síkjára. E kárpit kapcsán szólni kell arról a tiszteletreméltó küldetésstudatról, amely kortárs kárpitművészeinket az utóbbi évtizedekben minden jelentős nemzeti évfordulónk idején nagy-szabású művek alkotására ösztönözte. 1996-ban Polgár

Rózsa kezdeményezésére nyolc kárpitművész – köztük ő maga is – szötte meg a „mi torokszorító nemzeti himnuszunk köré a maga szabad asszociációs hitét” (Jókai Anna). Lovag Zsuzsa művészettörténész egyenesen úgy fogalmaz: a honfoglalás millicentenáriumán „csak a textilművészeknek sikerült valóban ünnepit alkotni”.

A történelmi és metafizikai tartalmak metaforikus összeérintésére épül az album borítóján látható 1998-as *Szabadság* című kárpit is. Az egymásba kapaszkodó emberpár a történelem viharában, a rideg, úttalan, otthon-talan térben halad a kép fókuszpontjában nyíló fénykapu felé. A misztikus fényáradat a szabadság fogalmának tér- és időélményen túli, metafizikai értelmezését sugallja. Ez a későbbiekben is gyakran feltűnő motívum, valamint a *Himnusz*-kárpiton felsejlő kereszt már a kétezres évek oltárképeit előlegezi: „a művész munkásságának pillanatnyi végpontját” (Wehner Tibor).

Polgár Rózsa legutóbbi, 2001-ben megjelent albuma óta ezekkel a szakralitás tárgykörébe tartozó művekkel teljesedett ki igazán a pályakép. A balatonfüredi, a hévízi és a rákoshegyi evangélikus templom puritánságukban is nagy erejű oltárképei – az utóbbit kivéve – már a szó szoros értelmében véve is szárnyasoltárok, triptichonok, amelyek a korábbi munkák motívumkincséből őrzik a fényt, a kereszt sokrétű jelentéstartalmát, de kiegészül-

nek egy újabb művészi megoldással, az írott szöveg – a Szentírás üzenetének – megjelenítésével. Vajon hová vezetnek a további szálak?

E könyv talán legnagyobb erénye, hogy a különböző írásokban újra és újra szóba hozott alkotások mindannyiszor más-más fénytörésben, más-más értelmezési mezőben mutatkoznak. A sokféle asszociációs lehetőség ellenére Polgár Rózsa „gobelinvarázslatainak” (Wehner Tibor), „szövítt metaforáinak” (Péter Márta) a titkát nem könnyű feltárni. Nem csupán azért, mert a varázslat, a titok természete az, hogy ellenáll az analízisnek. Sokkal inkább azért, mert a kárpitok – már-már költői ihletettséggel – egy olyan metaforikusan és metafizikai-spirituális-szakrális úton megragadható valóságról adnak hírt, amely csak az Isten- és emberszeretet nézőpontjából közelíthető. Erről ír a festőművész Schéner Mihály is, amikor úgy fogalmaz, hogy Polgár Rózsa „művészetének mértéke és vezérfonala van”. Művészi igazságkeresésében, erkölcsi és esztétikai szigorúságában „őt mindig az emberek és az Isten szeretete vezet”. Nagy Gáspár „a művészi tehetség, hit és moralitás” profán, de végső soron a szakralitás felé mutató hármasságában látja azt a különleges erőt, amely által „működik a kegyelem, s hatni képes a mű”. Emeljük fel szívünket!

Berkes Livia

Norvég minták

PETTERSON, Per: *Lótolvajok*. Ford. Földényi Júlia. Scholar Kiadó, Budapest, 2009.

Uő: *Atkozom az idő folyamát*. Ford. Földényi Júlia. Scholar Kiadó, Budapest, 2012.

Ha azt írom, izgalmas a mai skandináv irodalom, már hallom a kérdést: „A skandináv krimire gondolsz?” Néhány bizonyíték arra, hogy a krimin kívüli kortárs északi irodalom is egyre sikeresebb hazánkban: tavaly Per Olov Enquist díszvendégsége a könyvfesztiválon,

Sofi Oksanen nagy visszhangot kiváltott budapesti látogatása, az *Ex Symposion* folyóirat norvég különszáma (2011/76.), de mindenekelőtt az idei könyvfesztivál skandináv díszvendégsége.

A skandináv prózának határozott vonásai és viszatérő témái vannak. Az első, ami – nem meglepő módon – felismerhetővé teszi, hogy a fjordok, a tenger, a havazás, a hegyek szinte mindig hangsúlyos szereplői. A természet mint háttér ugyanakkor fontos szerepet kap a lelki folyamatok érzékeny és hiteles ábrázolásában

is, ami szintén erőssége ennek az irodalomnak. A visszatérő témákra példa a konzervatív felfogású és a kor kihívásaira választ nem adó protestáns egyház kritikája. Gondolhatunk itt a norvég Carl Frode Tiller *Bekerítés* című regényének kiugrott lelkészére, honfitársának, Jan Kjaerstadnak éles egyházkritikát megfogalmazó, kissé didaktikus novellájára, a *Kedd, pünkösöd utánra* vagy az izlandi Sjón *A macskaróka* című regényének lelkészére, aki az elektromosság bevezetése elleni teológiai vitára készül. Utóbbival kapcsolatban érdekes, hogy a finn Hannu Raittilla *Semmiben meg nem fogyatkozom* című regényében is vallási kérdésként jelenik meg, be szabad-e vezetni a falvakba a világitást.

Az északi könyvek azoknak ajánlhatók, akik szeretik a hagyományosabb irodalmat. Számos szerző él azzal a formai újítással, hogy a történet több narrátor eltérő látószögén keresztül bontakozik ki. Így épülnek fel például Raittilla és Carl Frode Tiller fenti kötetei, továbbá Linn Ullmann első regényei is. Több regény nem titkoltan – és számomra kevésbé szerethetően – határozott programmal íródott. Ez a didaktikus vonás jellemez több ifjúsági regényt is, de míg Kira Poutanen *A csodálatos tengerben* hihetően és reményt adóan mutatja be egy finn diáklány elmerülését az anorexiában, addig a könyvfesztivál sikerszerzőjének, a dán Janne Tellernek a tanmeséit már nem sorolnám a szépirodalmi szövegek közé. A gyermek- és ifjúsági irodalom másik jellemzője, hogy felnőtt problémákat tár az olvasók elé. Enquist varázslatos mesekönyve, a *Három barlang hegye* szülő–nagyözölő közti nemzedéki konfliktust, Erlend Loe egyik Kurt-meséje pedig értelmiségi–munkás konfliktust mutat be. Ezek a mesék igénylik az olvasás utáni megbeszélést.

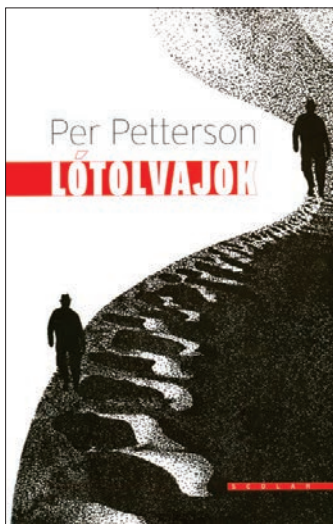
A magyarra fordított skandináv irodalmon belül talán a norvég a leggazdagabb – az elmúlt években több mint harminc kortárs szerzőt ismerhettünk meg.

A skandináv vonások mellett náluk sajátos norvég minták is felbukkannak. Ilyen például a regényhősök félelme a provincializmustól és vágya a szomszédos népekkel szembeni önmeghatározásra – ami a hazai olvasók számára ismerőssé teszi a szövegeket. Ezzel függ össze az elvagyódás Norvégiából. Érdekes, hogy ennek célpontja Ullmann, Loe és Tiller egy-egy hősnél egyformán New York. Több regény jellegzetes alakja a magányossá váló idős férfi, a legújabbak közül például Jon Fosse *Reggel és este* című kisregényének öregemberei. Visszatérő téma a halállal való szembenézés is.

Két szerzőt emelek ki, akiknek az írásai a fenti jellegzetességek számomra szimpatikus vonásait mutatják meg. Egyikük Linn Ullmann (Liv Ullmann színésznőnek és Ingmar Bergmannak a lánya), akinek magyarul négy kötete jelent meg. A később írt kettőben (*Kezgyelem*, *Aldott gyermek*) nincs formai kísérletezés, csak pontos jellemrajz, hasonlóan Per Petterson könyveihez, aki hazájában és külföldön is a legsi-

keresebb norvég írónak mondható. Petterson 1952-ben született, az első nagy sikert a 2003-ban megjelent *Lótolvajok* hozta el számára, amit számos nyelvre lefordítottak, és több hazai díj után 2007-ben elnyerte a rangos IMPAC Dublin díjat. A 2008-ban megjelent *Átkozom az idő folyamát* című regényért megkapta a legnagyobb skandináv elismerést, az Északi Tanács Díját. Magyarul eddig ezt a két kötetet adták ki, továbbá az *Ex Symposium* fent említett száma közöl egy fejezetet a 2000-ben megjelent *Sodrásban* című regényből, ami reményt ad arra, hogy rövidesen talán ezt is anyanyelvünkön olvashatjuk.

A *Lótolvajok* és az *Átkozom az idő folyamát* elbeszélői hangja eltérő, elolvasva mégis kiderül, hogy apa- és anya-regényként szorosan összetartoznak. A *Lótolvajok* alaptörténete egy kamaszfűnának, Trond Sandernek a világháború utáni időszakban a norvég–svéd határvidéken kanyargó Glomma folyó partján eltöltött nyarat

beszéli el. A narrátor az ötven év távlatából visszazéó, világtól elforduló 67 éves Trond, akinek alakja követi a magányossá váló férfi említett norvég hagyományát. Harmadik idősikként és érdekes történelmi háttérként lép be a regénybe a II. világháború, a német megszállás időszaka, ennek főszereplője azonban már nem a fiú, hanem az ellenállásban részt vevő apa. A regény feszültségét az idő érzékelésével való játék tartja fenn. A fokozatosan feltároló múlt és a jelenben bekövetkező események mindig új megvilágításba helyezik a már megismert történetet. Az apa és a fiatal Trond története közötti néhány év nagyobb távolságnak tűnik, mint az azóta eltelt ötven év. Míg ez a hosszú időszak szinte kiesik az emlékezésből, addig a kamaszkori nyár egy-egy eseményénél megáll az idő. Az akkori barátjával elkötetett lótolvajlást, a szénabegyűjtés, fairtás és faúsztatás embert próbáló munkáit áthatják a kamasz fiú barátsággal, bizonyítási vágygal, szerelemmel, féltékenységgel és az apja iránti imádatlaltelített érzelmi viharai. Ezeknek a kinagyított eseményeknek a leírásai a regény legszebb részei.

Az idővel való játékhoz tartozik, hogy bizonyos motívumok, mondatok, cselekmények megismétlődnek, amitől azt érezzük, hogy az idő körbeforog. A regény elején, a kamaszkori időben megjelenik egy puska és egy ikerpár – mindkettő baljós előjel az irodalomban –, és valóban: a puska már az első oldalakon elsül, és megöli az ikrek egyikét. A puska később újra szerepet kap, egy kutyát életét oltja ki, és egy újabb ikerpárt is megismerünk, akiknek egyike szintén áldozat lett a világháborúban. Az idő körforgásához tartozik az időskori Trond visszatérése a természethez, egy olyan folyóparti tájhoz, amely nagyon hasonlít a kamaszkori nyaraláshoz, és amelyről azt mondja: „egész életemben ilyen helyre vágytam.” Amikor még gyerekkorának egyik fontos szereplőjével is találkozik, már csóválnánk fejünket a sors túlzott

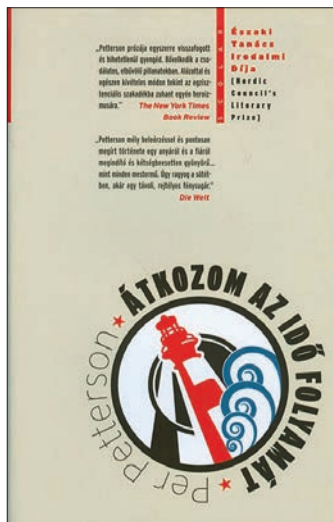
szerepén, ám ezt Petterson humorral oldja fel, amikor Trondon keresztül kiszól: „Ha egy regényben olvasnám ezt, bosszankodnék...” Végül megismétlődik a gyerekkor egyik legfontosabb jelenete, a favágás és ezzel kapcsolatban az apától tanult mondat is: „én magam döntöm el, mikor érzek fájdalmat, és azt, mennyit vegyenek ebből észre mások.”

A regény zárójelenetében a kamaszfiú első öltönyének megvásárlása egy napba sűríti a felnőtté válást. Valójában ez a folyamat több lépcsőben zajlik, és csak akkor zárul le, amikor a szülők elszakadnak tőlünk, pontosabban amikor ezzel szembe tudunk nézni. Ugyanakkor fejlődésünk soha nem ér véget, hiszen a sok traumát átélt idős Trondot is érik olyan élmények, amelyek továbblendítik véglegesnek hitt magányából.

Az *Átkozom az idő folyamát* is kapcsolható a korábban leírt norvég hagyományokhoz. Rögtön a regény felütése ismerős helyzetbe visz, Linn Ullmann *Kegyelem* című regényének

hőiséhez hasonlóan itt az anyáról derül ki az első oldalon, hogy gyógyíthatatlan rákbeteg. A regény elején olvashatjuk a Norvégiából elvagyódás legköltőibb megfogalmazását: „[az anya] Viszolygott a norvég szürkegránittól, a fenyőerdőktől, a fennsíkoktól, és a hegyekért sem rajongott. A konyhaablakból nem látszottak a magas csúcsok, de ő pontosan tudta, hogy a norvégok nap mint nap saját hegyeik súlya alatt görnyedeznek.” Hasonló lírai hozzáállás teszi élvezetessé és személyessé a művet a továbbiakban is, és ez nyilvánvalóan a fordító, Földényi Júlia munkáját is dicséri.

A történetvezetés nagyon hasonló a *Lótolvajoké*-hoz. Ez a regény is több szálon fut. Az egyik a berlini fal leomlásakor játszódó jelen, amikor az anya Dániába utazik szülővárosába, és a 37 éves fiú, akinek saját élete is válságban van, utána ered. Utóbbi visszaemlékezéséből ismerjük meg a hetvenes évek elejének történéseit,

lángoló szerelmét és elkötelezett kommunista múltját – a regény címe is Mao egyik verséből való idézet. A *Lótolvajok*hoz hasonlóan itt is kiesnek a közbelső évek, semmit nem tudunk meg a fiú házasságáról, gyerekeinek születéséről, maoista rajongásának kihunyásáról. A regény folytatja az idő folyamáról való elmélkedést, ezt kissé már a szánkba is rágja, de ez legyen az egyetlen hibája. További hasonlóság a két történet között, hogy az elsőben az apa és a másodikban az anya is külföldön (Svédországban, illetve Dániában) keres harmóniát. Még ennél is szorosabban kapcsolja össze a két regényt, hogy az utóbbiban is jelentős szerephez jut egy favágási jelenet mint a bizonyítási vágyat szavak nélkül kifejező nyers férfimunka.

A regény szereplőit elsősorban cselekedeteiken keresztül ismerjük meg, így az elbeszélő gyengesége, negatív hős volta fokozatosan derül ki, míg aztán egy humoros és egyben fájdalmas váratlan fordulat leplezi le teljesen. A szereplők jellemzésében és az atmoszféra megteremtésében hangsúlyosak egyes márkanévek, helyszínek és más norvég kulturális utalások is. Nem érthetjük, legfeljebb sejtethetjük, hogy mit jelent egy norvég számára Arnold Hankeland fémszobra vagy egy cigaretta Petteroe 3 márkájú dohányból – kicsivel több lábjegyzet szükséges lett volna. Az elbeszélés során fokozatosan ismerjük meg az anya és fiú közötti, egyszerre szeretettel és önzéssel telített kapcsolatot. A fiú még egyetemistaként is úgy udvarol anyjának, mintha a szerelme lenne, majd a teljes szakítás és az önálló út keresése következik, végül a jelenben az elszakadásra való képtelenség.

Tudom, vannak, akik nem szeretik, ha egy regény csak az író biográfiájának tükrében értelmezhető. Pettersonnál ez így van. A regényben homályban marad például, hogy miért kell gyárban dolgoznia az anyának, aki egy örökké olvasó, intellektuális személyiség. A *Könyves Magazin*nak (3. szám) adott interjúból derül ki, hogy az anyafigura nagyon hasonlít az író anyjára, akinek az apja nem engedte, hogy iskolába járjon. Petterson több írásában is meghatározó szerepe van egy tragédiának: 1990-ben az Oslóból Frederikshavnbe tartó komp kigyulladt, és százötvenkilenc ember halt meg, köztük az író szülei, testvére és unokahúga. Ez a háttérismertet újabb réteget tárja fel a regényeknek. A történetek visszatérő eleme a tragédia, Trond felesége és nővére egyszerre hal meg, előbbi autóbalesetben, utóbbi rákban, és Arvid Jansen is balesetben veszíti el öccsét. Ezeknél a direkt utalásoknál azonban sokkal mélyebben beszél az író gyászáról az, hogy mindkét regény mint egy-egy vádirat szól a szülőknek a hozzájuk ragaszkodó fiútól való elszakadásáról.

A kamasz szemszögéből elmesélt *Lótolvajok* talán könnyebben befogadható, mint az ironikus hangvétellű *Átkozom az idő folyamát*. Összességében elmondható, hogy Per Petterson regényei egyszerű történetük és kevés szereplőjük ellenére érdekes történeti-társadalmi hátteret, gazdag jellemrajzokat és szimbolikus értelmezési lehetőséget nyújtanak, emellett némi humor sem hiányzik belőlük. Kell-e ennél több egy jó olvasmányélményhez?

Ifj. Kézdy Pál

TARTALOM

LECTORI SALUTEM	
Zászkaliczky Zsuzsanna: <i>Dolce vita</i>	1
IRÁNYTŰ	
Németh Zoltán: <i>Márta és Mária. A lukácsi „trialógusok” üzenete</i>	3
IDÉZŐJEL	
Szabó T. Anna: <i>Alkalmi vers • E. G. születésnapjára</i>	28–29
ISTEN MŰHELYE	
Sarah Hinlicky Wilson: <i>2017 egy észak-amerikai lutheránus szemével</i>	5
TANÚK ÉS TANULSÁGOK	
Gyórfy Eszter: <i>„Más övez fel téged...” Id. Benczúr László evangélikus egyetemi lelkész szolgálata 1950–1953 között</i>	14
MODUS VIVENDI	
Almási Zsolt: <i>Az internet és a Shakespeare-kutatás. Szakmai blogok és adatbázisok</i>	30
SZÓBIRODALOM	
Kamarás István OJD: <i>Örkény-játékok</i>	39
<i>Van egy perce? Rendhagyó emlékezés a száz éve született Örkény Istvánra</i>	47
Pádár Eszter: <i>Hát honnan varázsoljak ide egy kiállítást?</i>	47
Korompay S. Nóra: <i>Örkény István Halhatatlansága</i>	50
Muntag Vince: <i>Születés</i>	51
Kamarás István OJD: <i>A szegény asszony két fillérje</i>	51
Kézdy Edit: <i>Bárium-szulfát, fehér csapadék</i>	52
Hegedűs Attila: <i>Világnézet</i>	56
Bodóczky István: <i>Örkény 2012</i>	57
Kertész Botond: <i>Örök kérdés</i>	58
Szőnyi István: <i>Beavatás</i>	59
SZEMLE	
Harmati Béla László: <i>Emlékhely, múzeum, történelem</i>	60
Kertész Botond: <i>A békés rendszerváltás ára</i>	64
Molnár Krisztina Rita: <i>A Kodolányi János Fal(u)múzeumról</i>	67
Kovácsné Tóth Márta: <i>Női dolgok</i>	70
Uhrman Iván: <i>Hispania egyik legutolsó tudósa?</i>	72
Sinkó István: <i>A kiállítás mint a tett színhelye</i>	73
Berkes Livia: <i>„...aki aranyatomot kapott...”</i>	75
Ifj. Kézdy Pál: <i>Norvég minták</i>	77

ALMÁSI ZSOLT • BERKES LÍVIA • BODÓCZKY ISTVÁN • GYŐRFFY ESZTER • HARMATI
BÉLA LÁSZLÓ • HEGEDÜS ATILA • SARAH HINLICKY WILSON • KAMARÁS ISTVÁN
OJD • KERTÉSZ BOTOND • KÉZDY EDIT • IFJ. KÉZDY PÁL • KOROMPAY S. NÓRA •
KOVÁCSNÉ TÓTH MÁRTA • MOLNÁR KRISZTINA RITA • MUNTAG VINCE • NÉMETH
ZOLTÁN • PÁDÁR ESZTER • SINKÓ ISTVÁN • SZABÓ T. ANNA • SZŐNYI ISTVÁN •
UHRMAN IVÁN • ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA

